

Masarykova univerzita

Pedagogická fakulta

Katedra historie

**Využití objektů československého opevnění
ve výuce dějepisu**

Pěchotní srub MJ – S 3 „Zahrada“ v Šatově

Diplomová práce

Brno 2010

Autor práce:

Bc. Lucie Šerá

Vedoucí diplomové práce:

PhDr. Kamil Štěpánek, CSc.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou diplomovou práci vypracovala samostatně, s využitím pouze citovaných literárních pramenů, dalších informací a zdrojů v souladu s Disciplinárním řádem pro studenty Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity a se zákonem č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

V Brně dne 20. 4. 2010

.....
podpis

Poděkování:

Děkuji PhDr. Kamilu Štěpánkovi, CSc. za odborné vedení, cenné rady a trpělivost při psaní diplomové práce. Taktéž děkuji Mgr. Zdeňku Farkasovi za praktické připomínky a možnost konzultace. V neposlední řadě děkuji rodičům a příteli za podporu během studia.

Obsah:

ÚVOD	5
1 TEORETICKO - DIDAKTICKÁ VÝCHODISKA PRÁCE	8
1.1 Rámcový vzdělávací program.....	8
1.2 Exkurze	9
1.3 Učitel dějepisu a výzkum	13
2 ČESKOSLOVENSKÉ OPEVNĚNÍ Z LET 1935 – 1938	17
2.1 Československo na mezinárodní scéně – stručné ohlédnutí. Faktory ovlivňující obranyschopnost ČSR.....	17
2.2 Přípravy obrany republiky.....	21
2.3 Typy opevnění a typy jednotlivých objektů.....	23
2.3.1 LO	24
2.3.2 TO	26
2.3.3 Tvrz	29
2.4 Pancéřové prvky objektů.....	34
2.5 Zbraně určené pro objekty LO a TO	35
2.6 Výstavba opevnění	40
2.7 Další vybavení, překážky, telefonní spojení	41
2.8 Ukončení opevňovacích prací 1938	44
2.9 Osudy po roce 1938 a 1945.....	45
2.10 Opevnění na jižní Moravě.....	46
3 NÁVRH DĚJEPISNÉ EXKURZE	49
3.1 Teoretická východiska exkurze.....	49
3.2 Konkrétní podoba činností před exkurzí	53
3.3 Exkurze do pěchotního srubu v Šatově.....	63
3.3.1 Realizace exkurze.....	64
3.3.2 Plán exkurze:	65
4 VÝZKUM.....	73
4.1 Příprava výzkumu	73
4.2 Prezentace výzkumu.....	74
4.3 Vyhodnocení získaných údajů	77
4.4 Interpretace výsledků pedagogického výzkumu	78
ZÁVĚR.....	80
Resumé.....	82
Abstract	82
Seznam vyobrazení v textu	83
Literatura:	84
PŘÍLOHY	88

ÚVOD

Předložená diplomová práce se zabývá československým opevněním z let 1935 – 1938 a jeho využitím ve výuce dějepisu, konkrétně se jedná o exkurzi do pěchotního srubu v Šatově u Znojma. Záměrem práce tedy není přinášet nová fakta týkající se samotného opevnění, ale využití jeho didaktického potenciálu jako svědka určité historické události.

K problematice čs. opevnění mě přivedl celkový zájem o dějiny první republiky, především pak jakýsi vnitřní obdiv vůči lidem, ideálům a hodnotám tehdejší doby. Jednou z těchto hodnot bylo vlastenectví. Jeho sílu lze dnes mimo jiné vyčíst z rozsahu a mohutnosti opevnění, odhodlání bojovat i proti obrovské přesile a následného zklamání, když vojáci proti své vůli museli vše vydat bez boje. S budováním opevnění se započalo v roce 1935 poté, co se stále více stupňovalo ohrožení ČSR ze strany Německa. Nebyli jsme rozhodně jedinou zemí, která k tomuto opatření přistoupila, ačkoliv se ozývaly hlasy, že příští válka již nebude další bitvou u Verdunu. Historický běh událostí však nedovolil budování pevností dokončit a ani bránit. Tato skutečnost a další sled událostí se promítá do naší přítomnosti, ačkoliv si to možná většina z nás ani neuvědomuje.

Impulsem pro využití problematiky čs. opevnění ve výuce dějepisu mi potom byly diplomové práce některých dalších studentů PdF MU, kteří již dříve zpracovávali téma dějepisné exkurze. Za velmi zdařilou považuji práci M. Bokorové – Mikulov kardinála Dietrichštejna¹. Dalším důvodem bylo i to, že objekty opevnění představují netradiční hmotný pramen, který vyvolává řadu otázek a tím motivuje k pátrání po vlastní minulosti. Kromě toho jsou tyto objekty vhodnou alternativou k hojně navštěvovaným místům v rámci dějepisného vyučování jako jsou muzea, hrady, zámky či historická centra měst. Uvážíme-li navíc věk a zájmy žáků devátých tříd a předpokládanou četnost návštěv uvedených historických míst nejenom v rámci školy, ale i např. při výletech s rodiči, nabízí se, že exkurze na neobvyklé, ale o to zajímavější vojenské opevnění bude pro žáky vítaným zpestřením a motivací.

Za hlavní cíl pokládám sepsání práce, která bude vycházet z požadavků oborové didaktiky a základních pedagogických dokumentů a následně bude moci být

¹ Bokorová, M.: Mikulov kardinála Dietrichštejna – Návrh metodické příručky pro učitele ZŠ (Diplomová práce), Brno, PdF MU, 2007, 103s.

využita jako podklad pro sestavení metodické příručky, která bude na základě problematiky opevnění prezentovat poslední roky existence první československé republiky. Zejména pak mezinárodní situaci ČSR ve vztahu k jeho nejbližším sousedům a spojencům a reakce společnosti na vznikající ohrožení republiky ze strany Německa. Ke splnění tohoto cíle bude třeba nejprve se hlouběji seznámit s problematikou opevnění, zhodnotit jeho didaktický potenciál a posoudit jakým hlavním směrem se bude ubírat obsah informací, který budeme žákům předávat

– vojenské strategie, posouzení vnitřní situace země, mezinárodní postavení ČSR atd. Následně budou voleny formy a metody výuky, které nejlépe zprostředkují vybraný výukový obsah, to vše s ohledem k požadavkům a principům, které jsou stanoveny v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání².

Východiskem pro naplnění cíle práce jsou dostačující informace v rovině teoretické – literatura, v rovině hmotné – dostatečný počet vybavených a rekonstruovaných objektů, které lze navštívit. V neposlední řadě je to určitá volnost, kterou učitelí dává Rámcový vzdělávací program (dále již jen RVP ZV) a z něj plynoucí Školní vzdělávací program v plánování dějepisného učiva. O zařazení dílčích témat rozhoduje učitel převážně sám. Podle svých dosavadních zkušeností, aktuálních potřeb a dění ve společnosti, zájmu žáků, hodnotového potenciálu látky nebo např. regionu, ve kterém se škola nachází, stanoví vyučující témata, jejich obsah a rozsah.

Práce obsahuje mimo úvodu, závěru a příloh čtyři kapitoly rozdělené do podkapitol. První kapitola stručně přibližuje teoretická východiska práce. Druhá kapitola se zabývá samotným čs. opevněním. Shrnuje důvody výstavby, výběr polohy, typy objektů a jejich bojové úkoly, vyzbrojení a vybavení. Cílem druhé kapitoly je poskytnout učitelí takové informace k tématu, aby dovedl žáky s fakty seznámit a mohl se stát průvodcem a poradcem během činností, jež tato práce zahrnuje. Zdlouhavé studium a vyhledávání literatury by mohlo učitele od využití programu exkurze odradit. Ze stejného důvodu se autorka bude snažit nezabíhat do příliš velkých podrobností, které učitel ani nemůže v rámci výuky využít. Záměrem učitele základní školy je především motivace žáků k dalšímu studiu a přehlcní informacemi má v tomto směru spíše opačný efekt. První a druhá kapitola představuje kompilační část práce. Třetí kapitolu tvoří původní náměty autorky. Jsou

² VÚP: Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Praha 2005.

zde uvedeny jednotlivé činnosti před a během exkurze. Návrhy jsou jednotlivě popsány, včetně cílů, doporučených forem a metod práce, časové dotace a jejich návaznosti na principy RVP ZV. Čtvrtou kapitolu tvoří výzkum, který ověřuje a hodnotí návrhy obsažené v kapitole třetí.

V práci jsem využila velké množství literatury vztahující se jak k didaktické a metodické problematice, tak k historickému tématu práce. Významnou měrou jsem čerpala z textu RVP ZV, který je dobře dostupný na internetu. Nemalou oporou mi byly publikace S. Julínka a V. Čapka, vztahující se k didaktice dějepisu. K nastudování základů pedagogického výzkumu jsem využila známou publikaci P. Gavory. Literatura zabývající se čs. opevněním je poměrně rozsáhlá. Větší úsilí než samotné získání potřebné literatury, představuje její nastudování a posléze sestavení stručného a srozumitelného nastínění problematiky. K základní literatuře bych tedy zařadila práce Lubomíra Arona - Československé opevnění 1935 – 1938; Oty Holuba - Zrazené pevnosti. Za velmi zdařilou publikaci považuji Val na obranu republiky od kolektivu autorů, která ačkoliv se zabývá pouze opevněním v oblasti Králicka, poskytuje ucelené informace, které lze aplikovat i na objekty jiných regionů.

1 TEORETICKO - DIDAKTICKÁ VÝCHODISKA PRÁCE

1.1 Rámcový vzdělávací program

Návrh tématu, použité metody a formy jeho zpracování vychází z obsahu vzdělávání, principů a doporučení, jak jsou vymezeny v RVP ZV.

RVP ZV dělí vzdělávací obsah orientačně do devíti vzdělávacích oblastí. Navrhovaná práce je navržena podle požadavků vzdělávací oblasti Člověk a společnost. Tato oblast „seznamuje žáky s vývojem společnosti a s důležitými společenskými jevy a procesy, které se promítají do každodenního života a mají vliv na utváření společenského klimatu“³. Vzdělávací obsah, který chceme žákům prezentovat spadá do vzdělávacího oboru Dějepis, jehož posláním „je zejména poznávání dějů, skutků a jevů, které zásadním způsobem ovlivnily vývoj společnosti a promítly se do obrazu naší současnosti. Důraz je kladen především na dějiny 19. a 20. století, kde leží kořeny většiny současných společenských jevů.“⁴

Z jmenovaných principů se jedná především o komplexní přístup k realizaci vzdělávacího obsahu, možnost volby různých metod a forem výuky, důraz na rozvíjení klíčových kompetencí žáků a zařazení průřezových témat do výuky.⁵

„Klíčové kompetence představují souhrn vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot důležitých pro osobní rozvoj a uplatnění každého člena společnosti. Jejich výběr a pojetí vychází z hodnot obecně přijímaných ve společnosti (...).“⁶ Rozvíjení klíčových kompetencí je dlouhodobou záležitostí a klíčové kompetence rozvíjené v rámci základního vzdělávání nejsou konečné, tvoří však jakýsi základ pro vstup do života. Jedná se o tyto kompetence: kompetence k učení; kompetence k řešení problémů; kompetence komunikativní; kompetence sociální a personální; kompetence občanské; kompetence pracovní. Navrhovaná práce kultivuje v nějaké míře všechny jmenované kompetence. Přesné vymezení najdeme u jednotlivých úkolů.

³ VÚP: Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Praha 2005, s. 43.

⁴ Tamtéž, s. 43

⁵ Tamtéž, s. 10.

⁶ Tamtéž, s. 14.

Průřezová témata představují „okruhy aktuálních problémů současného světa a stávají se významnou a nedílnou součástí základního vzdělávání. Jsou důležitým formativním prvkem základního vzdělávání, vytvářejí příležitosti pro individuální uplatnění žáků i pro jejich vzájemnou spolupráci a pomáhají rozvíjet osobnost žáka především v oblasti postojů a hodnot“⁷ Průřezová témata jsou povinnou součástí základního vzdělávání. V etapě základního vzdělávání jsou vymezena tato průřezová témata: Osobnostní a sociální výchova, Výchova demokratického občana, Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, Multikulturní výchova, Environmentální výchova a Mediální výchova. Navrhovaná činnost zahrnuje první dvě jmenovaná průřezová témata a téma Mediální výchova.

Osobnostní a sociální výchova zahrnuje okruhy osobnostního, sociálního a morálního rozvoje. Cílem je, aby každý jedinec poznal sám sebe, byl schopen vytvářet si dobrý vztah k sobě samému, dalším lidem a světu, a našel tak cestu k vlastní životní spokojenosti.⁸ Výchova demokratického občana „představuje syntézu hodnot, a to spravedlnosti, tolerance a odpovědnosti, v konkrétní rovině pak především rozvoj kritického myšlení, vědomí svých práv a povinností a porozumění demokratickému uspořádání společnosti a demokratickým způsobům řešení konfliktů a problémů.“⁹

Mediální výchova má za cíl kultivovat přístupy k médiím a informacím, jež nám přinášejí. Média stále více pronikají do našeho života, přinášejí různé podněty, informace, mají vliv na naše chování a životní styl. Informační záměr je však mnohdy skrytý, je třeba přinášena sdělení umět kriticky zhodnotit z hlediska záměru jejich vzniku a z hlediska vztahu k realitě. Je třeba rozvíjet kritické čtení a vnímání mediálních sdělení, hodnotit vztah mediálních sdělení a reality, ptát se po autorovi mediálních sdělení a chápat fungování a vliv médií ve společnosti.¹⁰

1.2 Exkurze

Exkurzi řadíme mezi mimotřídní formy výuky, přičemž vyučovací formou se rozumí „organizační uspořádání vnějších podmínek, za kterých se prostřednictvím

⁷ VÚP: Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Praha 2005, s. 90.

⁸ Tamtéž, s. 90 - 93.

⁹ Tamtéž, s. 91.

¹⁰ Tamtéž, s. 100 – 103.

*adekvátních vyučovacích metod a vyučovacích prostředků realizují cíle výuky. Základním komponentem zmíněných vnějších podmínek je jejich časově prostorový rámec (...) tedy vazba dvou elementárních organizačních forem, jimiž jsou třída- jako kolektiv relativně stejně starých, nebo přibližně stejně nadaných žáků, a vyučovací hodina.*¹¹ Z tohoto plyne, že vnější podmínky tvoří časová jednotka, kterou máme k dispozici – nejčastěji tedy vyučovací hodina, ale také den, týden, čtvrtletí atd. a prostorová jednotka – formy ve třídě, mimotřídní a mimoškolní formy.¹² Vyučovací formou ve třídě se rozumí různé typy vyučovacích hodin (opakovací, procvičovací, smíšená) nebo např. seminární výuka. Mimotřídní vyučovací forma znamená, že je součástí povinného vyučování, ale probíhá jinde než ve třídě – klasickým zástupcem mimotřídní formy výuky je domácí úkol, dále pak exkurze, exkurzní vyučování nebo návštěva kulturně osvětového vzdělávacího programu (návštěva kina, divadla).¹³

Na tomto místě je třeba uvést rozdíl mezi exkurzí a exkurzním vyučováním. Exkurzní vyučování je realizováno, stejně jako exkurze v různých mimoškolních zařízeních, ale napodobuje klasické vyučování ve třídě, realizuje vybrané fáze vyučovací hodiny. Žáci by měli mít zajištěnou možnost zápisu, příp. by měla být k dispozici tabule atd.

Všechny zmíněné formy výuky, snad mimo domácího úkolu, zní velmi zajímavě a předpokládáme, že zejména ze strany žáků budou vítány. Vyžadují však pečlivou přípravu učitele, aby si žáci skutečně odnesli alespoň část z toho, co jim tato forma výuky nabízí. Nyní si můžeme zodpovědět otázku, co nám může exkurze ve výuce dějepisu nabídnout, proč je zvlášť v dějepise vhodné vyjít mimo třídu.

Jedním z důvodů pořádání exkurzí obecně, je pozorování předmětů a jevů v jejich přirozeném prostředí, tedy „*vytváření ve vědomí žáků příznivé podmínky pro spojení konkrétního a abstraktního*“¹⁴. Znalosti předávané během vyučování ve třídě jsou v mnoha případech vytrženy z celku, jsou prezentovány tak, jak je v běžném životě nenacházíme a neuplatňujeme. V reálném prostředí je třeba se orientovat, umět hledat to, co jsem se ve škole naučil, umět to vnímat nevytržené z reality, vidět daný jev ve shluku dalších jevů. Historie předávaná pouze ve třídě a strohými vyučovacími metodami může působit velice abstraktně. U žáků je vytvářen dojem, že

¹¹ Julínek, S.: Základy oborové didaktiky dějepisu. Brno 2004, s. 150.

¹² Tamtéž. S. 149.

¹³ Labischová, S., Gracová, B.: Příručka ke studiu didaktiky dějepisu. Ostrava 2008, s. 60.

¹⁴ Mejstřík, V. a kol: Metodika dějepisu jako učebního předmětu. Praha 1964, s. 329.

se jedná o jevy dávno minulé, které se jich už netýkají. Není tomu tak. Historické dění zde zanechalo určité stopy, které je třeba nejen umět vnímat, ale nechat „mluvit“ jako svědky historické události. Domnívám se, že úkolem učitele ZŠ je naučit žáky vidět stopy historie kolem nás a názorně jim ukázat, že právě díky vnímání historie se mohou lépe orientovat ve své době, jak je to definováno i v RVP ZV: *„Žáci jsou vedeni k poznání, že historie není jen uzavřenou minulostí ani shlukem faktů a definitivních závěrů, ale je kladením otázek, jimiž se současnost prostřednictvím minulosti ptá po svém vlastním charakteru a své možné budoucnosti.“*¹⁵ K tomu je však třeba opustit třídu, ať už se jedná o vlastivědnou vycházku v nižších ročnících nebo později exkurzi nebo jinou mimotřídní formu výuky.

Z toho vyplývají také cíle exkurze, mezi které řadíme motivaci, prohloubení kompetencí, názornost a spojení vyučované látky s praktickým životem či samostatnou prací žáků. Ty však mohou být naplněny pouze tehdy, je-li exkurze vedena zodpovědně a promyšleně.

Exkurze můžeme dělit podle obsahu na specializované monotematické, souborné dějepisné a komplexní vícepředmětové. Monotematické exkurze, zaměřené na jedno téma jsou z didaktického hlediska nejúčinnější. Souborné dějepisné zahrnují objekty různých období dějepisného vyučování a vícepředmětové znamenají zahrnutí více oborů výuky během jedné exkurze.¹⁶ Podle vztahu k učivu rozdělujeme exkurze úvodní, průběžné a závěrečné. Prvně jmenované mohou sloužit jako motivace nebo pro sběr materiálu pro účely další výuky. K samotnému výkladu nového učiva užijeme exkurze průběžné. Pro shrnutí poznatků, prohloubení či doplnění slouží exkurze závěrečné. Dle časové náročnosti lze jmenovat exkurze krátkodobé trvající přibližně dvě hodiny, jako jsou různé vycházky nebo prohlídky a dlouhodobé – polodenní, celodenní, vícedenní.¹⁷

Žáci by neměli opuštění třídy vnímat jako příležitost k nicnedělání, nebo možnost zbavit se vyučovacích hodin, které nemají rádi, což by mohl být důvod jejich bezmyšlenkovitého souhlasu s jakoukoliv exkurzí. Při plánování je třeba si ujasnit a promyslet, co nám může cílový objekt a jeho prostředí nabídnout. Zhodnotíme-li tento „didaktický potenciál“ jako dostatečný, musíme také zajistit, aby

¹⁵ VÚP: Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Praha 2005, s. 45.

¹⁶ Julínek, S.: Základy oborové didaktiky dějepisu. Brno 2004, s. 155.

¹⁷ Ziegler, V.: Exkurze jako inovativní metoda studia biologie a ekologie. Praha 2004, s. 7.

byl žákům vhodně zprostředkován. Pro shrnutí toho, co je třeba pro úspěšnou exkurzi zajistit, lze použít body pro didaktickou přípravu návštěvy muzea, které jsou uvedeny v publikaci D. Labischové a B. Gracové.¹⁸ Organizační naplánování zahrnuje dopravu na místo, otevírací dobu instituce, způsob prohlídky – samostatná nebo s průvodcem, jaká bude cena exkurze a budou-li s ní souhlasit rodiče žáků, jakým způsobem je zajištěna bezpečnost žáků. Nelze vynechat ani otázky jestli škola umožní exkurzi pořádat, případně kdo za chybějícího učitele převezme jeho vyučovací hodiny. Učitel by se měl sám předem seznámit s institucí nebo objektem kam chce exkurzi pořádat. Pokud během exkurze navštívujeme více míst je velice vhodné, aby se sám učitel předem s trasou seznámil, pokud je to učitel začínající měl by si vypracovat přibližný časový rozvrh. Příprava na exkurzi ve třídě – seznámení s tématem expozice, zařazení do historického kontextu, případně organizační pokyny, poučení o bezpečnosti. Při plánování exkurze by si měl učitel klást otázku, jak zajistí utřídění, pochopení, „uchování“ informací či jejich hlubší vnímání ze strany žáků. Nevýhodou exkurze v této souvislosti se stává příliš mnoho podnětů působících na žáky a mnohem větší rozptylování jejich pozornosti než tomu bývá ve třídě. Mnohé jevy, které jsou nám zřejmé žáci nevidí a je třeba je „dostkat“ k jejich objevení. K tomu si stanovíme metody a prostředky práce. Nejčastěji bývají využívány pracovní listy. V některých případech disponuje instituce vlastními pracovními listy, spíše je však učitel musí připravit sám. V tomto případě si musí uvědomit, že je třeba vhodně volit otázky a hlavně jejich počet. Příliš mnoho otázek odvádí žáky od pozorování samotných exponátů. Provedení exkurze na místě určení - učitel zopakuje, shrne organizační pokyny, cíle exkurze, co bude možné vidět, případně jak je třeba se chovat, pokyny týkající se bezpečnosti, ale i možnosti občerstvení atd. Rozdá pracovní listy, vytvoří skupiny. Aby exkurze splnila svůj cíl, je třeba dohlížet na plnění úkolů, které byly žákům zadány. Průběžně prohlubovat jejich motivaci – nabídnout pomoc, poradit, upozornit na zajímavosti, využít průběžné hodnocení. Následně bezpečně dopravit žáky domů. Žádná absolvovaná exkurze by neměla zůstat bez odezvy, učitel společně s žáky by ji měl v nejbližší době alespoň krátce zhodnotit, zkontrolovat vyplněné pracovní listy, zápis, zadat

¹⁸ Labischová, S., Gracová, B.: Příručka ke studiu didaktiky dějepisu. Ostrava 2008, s. 172 - 173.

výrobu koláže na dané téma. Zhodnotíme i žáky samotné a nezapomínáme na jejich vlastní hodnocení.

Má-li všechny tyto podmínky učitel při pořádání exkurze zohlednit, není divu, že ve výzkumné sondě, kterou ve své diplomové práci uvádí J. Rozbořil byla nejčastějším důvodem nepořádání exkurzí právě časová náročnost jejich přípravy.¹⁹ Nemluvě o zodpovědnosti, kterou tím na sebe kantor bere.

Při volbě vyučovací formy pro svou práci jsem dlouho zvažovala možnost exkurzního vyučování. Netradiční charakter objektu ve spojení s touto formou by jistě představoval pro žáky velkou motivaci a pro učitele možnost využití široké škály vyučovacích metod. Přesto se vyskytlo několik překážek, které mě vedly k rozdělení činností do forem výuky ve třídě s výrobou papírového modelu a dalších činností, a formy mimotřídní - exkurze. Hlavním důvodem byly prostory objektu, které jsou dostatečně velké, ale nacházejí se zde expozice a není již další prostor pro vytvoření provizorní třídy, kam by si žáci sedli a kde by proběhla výuka. Do budoucna to ale nepovažuji za nepřekonatelnou překážku.

1.3 Učitel dějepisu a výzkum

*„Výzkum je systematický způsob řešení problémů, kterým se rozšiřují hranice vědomostí lidstva. Výzkumem se potvrzují či vyvracejí dosavadní poznatky, anebo se získávají nové poznatky.“*²⁰ Učitel dějepisu využívá ve své praxi buď výzkum historický nebo výzkum pedagogický.

Výzkum historický učitele zastihne tehdy, když se rozhodne vydat po stopách nějaké historické události, aby přispěl k jejímu objasnění. Samozřejmě nemáme na mysli historické události obecného národního rozsahu, tuto činnost přenechejme historikům. Mnohdy však dějiny obecné můžeme při výuce doplnit o související události regionální, jež se nedostanou do hledáčku historiků a do učebnic dějepisu, ale mohou velmi prospět dějepisnému vyučování. Region bývá žákům bližší a může velmi vhodně dobarvit obecné dějiny. Ať se tedy učitel rozhodne bádát sám nebo třeba v souvislosti s nějakým projektem třídy v rámci dějepisného vyučování, měl by znát základy historikovy práce a vědeckého výzkumu obecně, aby mohl s touto teorií

¹⁹ Rozbořil, J.: Historická exkurze regionem Austerlitz (Diplomová práce), Brno, PdF MU, 2007, 72s.

²⁰ Gavora, P.: Úvod do pedagogického výzkumu. Bratislava 1999, s. 11.

v odpovídající míře seznámit žáky. Zde bych apelovala především na úskalí při heuristice, kdy žáci velmi často využívají internet, učebnice či různá rozsáhlá díla o českých dějinách. Ve spojení s regionálními dějinami se ale často stane, že ani v jednom zdroji nenajdou potřebné či dostatečné informace. Je třeba upozornit na možnost využití kronik, pamětníků nebo publikací věnujících se danému regionu.

Pedagogický výzkum může probíhat jako rozsáhlá akce v rámci několika škol nebo i různých zemí, kdy se srovnávají znalosti žáků, jejich postoje atd. Tzv. akční výzkum je zaměřen na aktuální potřeby školy, počet respondentů je mnohokrát menší, ale pro potřeby tohoto typu výzkumu postačuje.²¹

Důvodů pro uskutečnění výzkumu ze strany učitele může být několik, například i čirá zvědavost jak jsou žáky vnímány jeho metodické postupy nebo srovnání dosud používané a nově navržené metody výuky. Tento požadavek se stává stále aktuálnější právě pro možnost zařazování nových forem a metod do výuky. Ačkoliv by se zdálo, že aktivizující formy výuky jsou vždy účinnější než metody klasické, nemusí tomu tak být. To potvrzuje i výzkum, který v rámci své diplomové práce „Baťův Zlín v regionální výuce dějepisu“ provedla Lucie Grochalová.²² Z výsledků je patrné, že kontrolní třída, kde byla použita klasická frontální výuka, vykázala mnohem lepší výsledky v následném vědomostním testu než třída experimentální. Tento výsledek samozřejmě neznamena, že navržená forma poznávání regionálních dějin není dobrá. Může ale učiteli například pomoci v rozhodování, v jakých tématech využije netradiční výuku a kdy je naopak lepší výuka frontální ve třídě. Výzkumem může učitel taktéž podložit svoji osobní evaluaci, jež se na některých školách vyžaduje. S. Julínek píše, že „(...) *posláním pedagogického výzkumu je získat pravdivý obraz o úrovni a kvalitě osvojovaných vědomostí, a tím o skutečném stavu výuky, s cílem nalézat optimální postupy jako projevy racionálně řízeného výchovně vzdělávacího procesu, ke zvýšení jeho efektivity.*“²³

Každý pedagogický výzkum musí mít následující fáze postupu:

Stanovení výzkumného problému: stanovení obecného jevu, jež chceme zkoumat. Určíme si co, kdy a za jakých podmínek budeme zkoumat. Pokud je to

²¹ Gavora, P.: Úvod do pedagogického výzkumu. Bratislava 1999, s. 12.

²² Grochalová, L.: Baťův Zlín v regionální výuce dějepisu (Diplomová práce), Brno, PdF MU, 2007, s. 97.

²³ Julínek, S.: Základy oborové didaktiky dějepisu. Brno 2004, s. 62.

možné, stanovíme si vědecko-výzkumnou hypotézu, což je naše předpověď výsledku výzkumu, kterou nám výsledek buď potvrdí nebo vyvrátí. Vědecko-výzkumná hypotéza badateli pomáhá ze široce pojatého výzkumného problému utvořit konkrétní otázky, na které se hledá odpověď.

Informační příprava výzkumu: orientace v obecné problematice výzkumů, jak je provádíme, nároky na validitu atd., ale zároveň informovanost o výzkumech podobného zaměření.

Příprava výzkumných metod: při výběru výzkumné metody je třeba zohlednit především její validitu jak obecně, tak ve spojení s problémem, který chceme zkoumat. Jednoduše řečeno, validita znamená, že metoda bude zjišťovat skutečně to, co za její pomoci zjišťovat zamýšlíme. U velkých výzkumů se před samotným výzkumem uplatňuje tzv. předvýzkum, který má určit právě míru validity zvolené metody.

Sběr a zpracování údajů: jedná se o konkrétní zjišťování dat provedením vybrané metody v praxi. Data třídíme, zanášíme do tabulek či grafů, aby byla přehledná a dala se interpretovat.

Interpretace výsledků: porovnání výsledků s vědecko-výzkumnou hypotézou, s dosavadními výsledky výzkumu, hledání možných příčin neočekávaných zpráv.

Psaní výzkumné zprávy: nejedná se pouze o výsledky, ale shrnutí celého výzkumu, tedy důvody jeho provedení, hypotézy, použité metody a získané výsledky.

Stěžejní metodou pedagogického výzkumu je pedagogický experiment a může být dobře využíván právě pro potřeby učitele, kdy zjišťuje účinnost nové formy či metody výuky. Velmi zjednodušeně řečeno, podstatou je, že máme dvě skupiny výzkumného vzorku. V tzv. experimentální skupině zavedeme nové způsoby učení, nové učebnice atd. Ve skupině kontrolní vyučujeme běžným způsobem. Po ukončení vyučovacího celku zhodnotíme a porovnáme, například pomocí testu, znalosti v experimentální a kontrolní skupině.²⁴

Experimentování, stejně jako testování a pozorování patří mezi objektivní metody výzkumu. Budeme – li chtít znát spíše postoje žáků, jejich názor na nějakou

²⁴ Julínek, S.: Základy oborové didaktiky dějepisu. Brno 2004, s. 68 - 71.

formu výuky využijeme subjektivní metody jako například rozhovor, anketu nebo dotazník s otevřenými, uzavřenými či škálovými otázkami.

Dotazníkové šetření patří mezi subjektivní metody výzkumu a bylo využito i v této práci. Při tvorbě dotazníku je třeba dodržet několik zásad. Především je to jednoznačnost a srozumitelnost otázek. Nutné je si uvědomit, že co je srozumitelné pro nás, může někdo jiný pochopit ve zcela jiném smyslu. Ověříme si tedy, jak žáci otázky chápou. Stejně tak není vhodné řadit příliš mnoho a příliš složitě formulované otázky. Doporučená maximální délka vyplňování je 30 minut.²⁵

Otázky mohou být formulované jako uzavřené (ano, ne); otevřené – následuje volně formulovaná odpověď respondenta; polouzavřené - nabídneme několik variant a variantu „jiné“, kde se může respondent vyjádřit v případě, že mu nevyhovuje žádná z nabízených odpovědí a škálované otázky, které nabízí odstupňované hodnocení zkoumaného jevu. V jednom dotazníku můžeme použít kombinaci různého typu otázek. I v případě použití uzavřených typů otázek by neměla chybět odpověď „nevím, neumím, nemůžu se vyjádřit“, jinak je respondent nucen odpovědět za každou cenu a dochází ke zkreslení výsledků.

V dotazníku nezapomínáme ani na formální záležitosti jakým je průvodní dopis či alespoň krátké oslovení respondenta, objasnění důvodu výzkumu a poděkování za investovaný čas.²⁶

²⁵ Gavora, P.: Úvod do pedagogického výzkumu. Bratislava 1999, s. 107.

²⁶ Tamtéž, s. 99 – 109.

2 ČESKOSLOVENSKÉ OPEVNĚNÍ Z LET 1935 – 1938

2.1 Československo na mezinárodní scéně – stručné ohlédnutí. Faktory ovlivňující obranyschopnost ČSR.

*„Lide československý! Tvůj odvěký sen stal se skutkem. Stát československý vstoupil dnešního dne v řadu samostatných kulturních států světa (...). Novými činy v těchto chvílích zahajují se nové a bohdá slavné dějiny Tvoje. Nezklameš očekávání celého kulturního světa, který se žehnáním na rtech vzpomíná Tvých slavných dějin...“*²⁷ tato slova čteme v provolání Národního výboru z 28. října 1918, které občany dále nabádá k dodržování národní kázně a důstojnosti, aby nebyla zklamána důvěra v národ „který dovede sám sobě vládnouti“. Důvěra osvoboditelů Masaryka a amerického prezidenta W. Wilsona.²⁸ Když se nyní, kdy jsou nám známa fakta o dalším osudu Československa, ohlédneme zpět, možná nás napadne, proč zájem „kulturního světa“ v rozhodující chvíli nepřetrval, a jestli naopak „dodržování národní kázně“ ve smyslu „my válku nevyvoláme“ bylo i zde nejlepším řešením.

Ačkoliv se Československo po svém vzniku potýká s mnoha problémy uvnitř státu, na mezinárodním poli se zdá být situace více než dobrá, o čemž svědčí už samotné rozbití monarchie a uznání Československa na základě práva na sebeurčení národů. Československo je na straně vítězů. Jsou zde Versailleské mírové systém smluv, který dává ČSR záruky ze strany hlavních agresorů Německa a Maďarska. Především pak „Wilsonova“ Společnost národů zdá se být garancí dalšího mírového soužití v Evropě, slibuje být nástrojem pro včasné řešení budoucích problémů, které by mohly vyvolat válku.

²⁷ Provolání Národního výboru z 28. října 1918. Čapka, F.: Dokumenty a materiály ke studiu národních dějin v letech 1848 – 1918. Brno 1996, s. 124.

²⁸ Prezident W. Wilson formuloval americký mírový program, který přednesl 8. 1. 1918. Jedná se o tzv. 14 bodů, kde v bodu 10 je zahrnut požadavek na autonomii národů Rakouska - Uherska. V říjnu téhož roku připouští Rakousko - Uhersko možnost jednání na základě zmíněných 14 bodů. Mezitím se však postavení Československa na mezinárodní scéně podstatně změnilo (oficiální uznání Čs. národní rady Francií a Velkou Británií, Prohlášení nezávislosti československého národa) a prezident W. Wilson v podstatě předává rozhodnutí o budoucnosti monarchie do rukou Čechoslováků a dalších národů zde přítomných. Následovala 27. 10. 1918 kladná odpověď ministra zahraničí R-U J. Andrassyho, přijímající i tuto podmínku. Odpověď vyzněla jako kapitulace a vyvolala události 28. října 1918.

To vše však skrývá jednu zásadní slabinu. Tato předsevzetí byla platná pouze na papíře a ve chvíli, kdy už se nedá přehlédnout, jak se od nich Evropa odchyluje, nikdo nenalezl nástroje a ani chuť jak ideály vzniklé ve 20. letech 20. století udržet. Versailleská mírová smlouva, vydávaná za spravedlivý trest pro jediného viníka války je v samotném Německu vnímána jako trest příliš tvrdý, který nebere ohledy např. na ekonomické možnosti země nebo hrdé smýšlení tohoto národa. Veřejně je pak smlouva nazývána „diktátem“.

Společnost národů zaručuje řešení problémů mírovou cestou, ale podmínkou byl dialog vedený demokratickými nebo alespoň demokratizovanými vládami jednotlivých zemí. V případě agrese mělo být použito hospodářského a morálního nátlaku. Jedno i druhé se od roku 1933, kdy převzal moc v Německu Adolf Hitler, ukazuje jako naprosto krátkozraké řešení. Vládnoucí systém se obrátil z demokratického na totalitní, což podstatně ztěžuje další vedení diskuze a hledání kompromisů.

O případném morálním působení nemůže být řeč, protože Hitler byl přesvědčen o správnosti a oprávněnosti svého jednání. Ve chvíli, kdy měl být uplatněn tlak hospodářský, již neměl očekávaný vliv, protože Německo je hospodářsky soběstačné. Tak se v tuto chvíli především Československo stává svědkem, jak Hitler za přísně zvednutého ukazováčku Společnosti národů 16. 3. 1935 znovu zavede všeobecnou brannou povinnost, 7. 3. 1936 obsadí demilitarizované pásmo v Porýní a 12. 3. 1938 následuje násilné připojení Rakouska.²⁹

Tímto posledním krokem bylo dokonalé obklíčení ČSR dokončeno a v případě napadení by se muselo bránit doslova na všech frontách. Dvacet let po podepsání versailleského diktátu disponuje Německo mnohem větší silou na mezinárodním poli dění a jeho smýšlení vůči existenci ČSR je jednoznačné: „*Jako klín se tento stát vsouval mezi německou říši a Rakousko. Českému národu byla určena role trvale zabraňovat sjednocení sounáležejících německých národnostních skupin, aby se zabránilo opětovnému zesílení německé říše.*“³⁰ Ačkoliv je zřejmé, že požadavky Mnichovské dohody (dále jen Mnichov) nejsou konečné, je přijata.

²⁹ Denkschrift. Pamětní spis o česko-slovenském stálém opevnění. Dvůr Králové n. L. 2000, s. 25

³⁰ Tamtéž, s. 26.

Ale vraťme se o několik let zpět, protože nás jistě bude zajímat, jak ČSR na tyto změny v Evropě a především na změny počátku 30. let 20. století v Německu reaguje.

Pokud nebudeme trvat na detailní analýze mezinárodní situace lze konstatovat, že prvních patnáct let existence republiky ji žádný vnější agresor vážně neohrožuje. Evropa se nadále vyvíjí demokratickým směrem (s výjimkou bolševického Ruska, které však nemá důvod ČSR ohrožovat), nadále se rozvíjí přátelské vztahy s nejbližšími spojenci, především Francií. Vnitřní stabilitu ČSR se i přes nemalé problémy daří udržet. ČSR uzavřelo spojenecké smlouvy s Jugoslávií a Rumunskem, což byla známá „Malá dohoda“, dále smlouvy s Francií a Anglií. Později se přidal i Sovětský svaz, který však svou vojenskou pomoc nabídl pouze v případě, že by tak učinily Francie a Anglie. ČSR je velmi vázána spoluprací s ostatními zeměmi a v případě válečného konfliktu na jejich pomoc či v případě např. Rakouska a Polska na jejich neutralitu. Patrně vůbec prvním vážným náznakem toho, že budoucí jednání v zásadních věcech se bude řídit vždy pouze zájmy „těch velkých“ byla konference v Locarnu³¹, která měla potvrdit výsledky Versailleského míru a stávající rozdělení hranic Německa. K tomu také došlo, ovšem hranic pouze jeho západních částí, tedy s Francií a Belgií.

Následně, kdy by se zdálo, že se vztahy s Němci žijícími uvnitř republiky stabilizovaly, přichází k nám se zpožděním (vůči např. právě Německu), hospodářská krize a k moci na opačné straně barikády se dostává Adolf Hitler. Ten nabízí nejen řešení následků hospodářské krize, ale i odčinění potupného versailleského diktátu, osvobození sudetských Němců od českého jařma.³² Demokratický režim vlády našeho nejnebezpečnějšího souseda postupně bere za své a ohrožení republiky je stále viditelnější. Otázkou je, jak se tomu bránit. Nadále je nezbytné spoléhat na pomoc spojenců, kteří s námi však bezprostředně nesousedí. Rozhořela se tedy diskuse, jak v případě napadení udržet republiku v domácích rukou až do příchodu spojenců. Nabízela se dvě možná řešení.

Než se s nimi seznámíme, je třeba blíže nahlédnout na tvar ČSR – ten je ze strategického hlediska velmi nevýhodný, neboť spojnice ve směru západ - východ je dlouhá téměř 1000 km, zatímco v nejužších a nejvíce, vpádem Němců, ohrožených

³¹ Konference v Locarnu 5. - 6. 10. 1925.

³² Denkschrift. Pamětní spis o česko-slovenském stálém opevnění. Dvůr Králové n. L. 2000, s. 24.

místech pouhých několik desítek kilometrů. To znamená, že nepřítel by dobře vedeným útokem mohl přetnout spojnice mezi jednotlivými zeměmi, především oddělit Čechy od Moravy útokem vedeným zároveň přes Kladskou kotlinu a z Rakouska přes jižní Moravu. Rozloha země činí přibližně 140 508 km², přičemž délka hranic činí neuvěřitelných 4120 km. Z toho délka s hlavním agresorem Německem byla 1545 km, po připojení Rakouska 2103 km. S Maďarskem o jehož neutralitě se v případě německého útoku nedalo uvažovat, byla 832 km. S Polskem 984 km. Pouze zbývající hranice s Rumunskem nemusela tehdejší politické a vojenské reprezentaci dělat vrásky, jenomže tato útěcha byla poněkud krátká, pouhých 201 km.³³

Strategie, jak vytrvat do příchodu spojenců byly tedy dvě - investovat „nehoráznou“ sumu peněz do leteckých, tankových a motorizovaných útvarů armády, které by byly pohyblivé a mohly zasáhnout v místě útoku nebo investovat „nehoráznou“ sumu peněz do stavby stálého opevnění. Obě varianty si našly zastánce i odpůrce.

Proti opevnění hovořilo především to, že je nemožné provést ho v takovém rozsahu, jaký byl vzhledem k délce hranic nutný. Dojde k „zakopání státního jmění“ a po prolomení této linie, už nebude opevnění na rozdíl od motorizované armády nic platné, protože jednoduše nemůže ustupovat. Opevnění poskytuje pouze defenzivní způsob boje. Někteří je striktně odmítají s tím, že *„budoucí válka bude válkou pohybu, svědčí o tom všeobecné zjevné i tajné motorizování. Nesmíme býti slepí a stavěti na tom, co je již pouhou ozvěnou a co se v budoucnu nebude opakovat. (...) Namísto opevnění (...) musíme si vystavěti síť autostrád, abychom proti ženoucím se pohyblivým ocelovým tvrzím mohli rychle vyslati lepší ocelové tvrže naše.“*³⁴ V případě boje mělo opevnění zajistit včasnou reakci na akci nepřítele, zadržet jej před vstupem do země, především pak ve strategicky velmi důležitém a ohroženém místě, kterou byla příčka Brno - Liberec, nadále nepřítele zadržet do zmobilizování armády vlastní a společně vytrvat do příchodu spojenců. V neposlední řadě byla pro splnění jmenovaných cílů nutná dostatečně silná výzbroj. To jsou ambice opravdu nemalé a protiargumenty proto nelze přehlížet.

³³ Údaje o délce hranic se v jednotlivých publikacích liší, jedná se však o čísla do 10 km, největší rozdíl pak činil necelých 50 km. Pro orientaci v situaci, ve které se ČSR nacházela je vak tento rozdíl nepodstatný. Čísla uvedená zde byla převzata z publikace Areál československého opevnění Šatov.

³⁴ Štábní kapitán Jan Tesařík. HOLUB, O.: Zrazené pevnosti. Praha 1982, s 36.

Přesto bylo rozhodnuto pro stavbu opevnění. Důvod pro nepostavení motorizovaných a nanejvýš moderních divizí byl jednoduchý a přesto neřešitelný: nedostatek lidí. Jako příklad bývá uváděna 400 km dlouhá nejohroženější oblast ležící mezi Labem a Odrou. Předpokládalo se, že by zde nepřítel mohl nasadit až 35 divizí. Pro uhájení by ČSR muselo nasadit minimálně 30 divizí. 30 divizí činí přibližně 600 000 mužů. V případě, že by zde stálo opevnění, nebylo by potřeba na obranu zmíněných 600 000, ale „pouhých“ 165 000 mužů.³⁵ Pro srovnání, při mobilizaci v září 1938 nastoupilo přibližně 1,1 milionu mužů.³⁶

Nemluvě o tom, že přesné místo útoku mohlo být pouze odhadováno. Takže by se armáda pravděpodobně nestačila ani zmobilizovat, zatímco objekty opevnění měly zadržením nepřítele mobilizaci umožnit. Pro stavbu opevnění pak svědčí i další fakta. Svou polohou by nutilo nepřítele bojovat na místech výhodnějších pro obránce nebo to, že pro motorizovanou armádu by bylo nutné dovážet pohonné hmoty, neboť ČSR nedisponovalo vlastními zdroji.³⁷ Stavba opevnění nabízela nová pracovní místa pro nezaměstnané. Francie, která byla od vzniku republiky vojenským spojencem, buduje opevnění od roku 1929, bylo tedy možné poučit se z jejich chyb a přizpůsobit opevnění vlastním potřebám. Ačkoliv je Maginotova linie asi nejznámější, opevnění buduje doslova kdekdo: Belgie, Holandsko, Řecko, Německo, Polsko, Finsko, Jugoslávie, Sovětský svaz.³⁸

2.2 Přípravy obrany republiky

Argumenty, jež vedly k rozhodnutí o výstavbě opevnění, jsme si objasnili v předešlé kapitole. Musí tedy následovat vytvoření tezí o možnostech a místech nepřátelského útoku a o následné obraně. Uvažovalo se následujícím způsobem: v ohrožení se nacházela celá západní polovina republiky, jejíž hranice nebylo možno udržet. Je třeba zabránit rychlému vstupu nepřátelských vojsk na Moravu, kde se nachází nejdůležitější průmysl země. Logický je tedy v případě napadení Německem ústup směr západ - východ, armáda by se stahovala do nitra republiky, čímž by se

³⁵ Pro uvedenou úvahu byly použity informace z materiálu, které zpracoval brigádní generál K. Husárek ve Zprávě náčelníka hlavního štábu o programu budování opevnění 4. 6.1936 a jejíž výňatek uvádí publikace M. Ráboně a kol.: Val na obranu republiky. Brno 2005, s. 8.

³⁶ Šrámek, P.: Ve stínu Mnichova. Praha 2008, s. 87.

³⁷ Ráboň, M.: Průvodce tvrzí Bouda. Brno 1990, s. 3.

³⁸ Holub, O.: Zrazené pevnosti. Praha 1982, s. 9-30.

zároveň zmenšovalo i její rozptýlení vzhledem k počátečnímu nevýhodnému obvodu hranic, tzn. zmenšující se délka bráněné linie, by disponovala větším počtem obránců. Zároveň by se německé velení pravděpodobně pokusilo o přímý vpád na Moravu v oblasti Moravské brány, směrem na Olomouc a dále k jihu, čímž by došlo ke zmíněnému „rozpuštění“ republiky – proto se s nejsilnějším opevněním počítá právě v úseku Krkonoše – Moravská Ostrava. Zde je nutné připomenout, že v těchto počátečních fázích se stále počítá s neutralitou Rakouska, takže se hovoří o možném útoku směrem z Rakouska k Brnu, ale v danou chvíli se tato oblast nepočítá k nejvíce ohroženým.

Od roku 1934 probíhají přípravné práce a pro další řízení vedení procesu je nezbytný vznik orgánů, které budou opevňování řídit. 20. 3. 1935 vznikl řídicí orgán Rada pro opevňování (dále jen RO), který na základě vyhodnocení situace a nejpravděpodobnějších míst útoku, určuje oblasti, které je nutno zajistit opevněním.³⁹ RO předkládá tyto plány Nejvyšší radě obrany státu ke schválení. Výkonným orgánem, jež má na starost skutečnou realizaci plánů RO je Ředitelství opevňovacích prací (dále jen ŘOP), zřízené taktéž 20. 3. 1935. První pěchotní srub je vybudován v oblasti Moravské Ostravy, 22. 12. 1935 pod označením M O-S 8.⁴⁰

Během let 1935 až 1937 vznikly tři opevňovací programy. Jednotlivě se od sebe liší využitím objektů těžkého opevnění, počtem etap výstavby, rozpočtem pro jednotlivé úseky opevnění, nikoliv však celkový rozpočet, jež od začátku činil 10,9 miliard Kč⁴¹. Změna programů a plánů opevnění tedy neznamená, že by se v dané době opevnění vůbec nebudovalo – oblasti považované za nejvíce ohrožené zůstávaly neměnné.

My si přiblížíme poslední program výstavby, vzniklý 9. 11. 1937, tzv. Husárkův. Prioritou se stalo souvislé pásmo objektů lehkého opevnění (dále jen LO), před přílišným stavěním opevnění těžkého (dále jen TO).⁴² TO má pásmo LO podporovat a zvyšovat neprůchodnost jeho souvislé obranné linie. Souvislá obranná linie TO je plánována pouze pro oblast Odry – Krkonoše. Celková realizace má proběhnout ve 4. etapách, přičemž Husárkův program obsahuje i konkrétní časové

⁴⁰ Kupka, V., Čtverák, V., Durdík, T., Lutovský, M., Stehlík, E.: Pevnosti a opevnění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha 2002, s. 273.

⁴¹ Holub, O.: Zrazené pevnosti. Praha 1982, s. 44.

⁴² Tamtéž, s. 43 a n.

rozvržení, s úplným ukončením prací se počítá v roce 1951, kdy by se na území Československa nacházelo přibližně 1276 objektů TO a 15 463 LO.⁴³ Po připojení Rakouska k německé říši je k Husárkově programu připojen 13. 4. 1938 dodatek, který koncentruje pozornost na budování, respektive na urychlení budování objektů opevnění na jižní Moravě.⁴⁴

2.3 Typy opevnění a typy jednotlivých objektů

V základní rovině můžeme objekty opevnění rozdělit do tří skupin: objekty lehkého opevnění (LO), kam řadíme – pevnůstky vz. 36; pevnůstky vz.37 „řopíky“. Druhou skupinu tvoří objekty těžkého opevnění (TO), nazývané také sruby. Ve srovnání s objekty LO jde o mohutné stavby s nadzemním bojovým patrem a podzemním patrem jako týlovým zázemím pro osádku. Poslední skupinu reprezentuje opevnění tvrzové – seskupení několika objektů TO různého určení, propojených podzemím, tvořící společně jeden taktický, strategický a bojový celek.

Zpočátku provázela budování řada nejasností např. prostor potřebný pro umístění zbraní atd., postupné řešení těchto otázek dalo vzniknout určitým zásadám pro budování objektů, které byly zaneseny v dokumentu Data pro konstrukci objektů stálého opevnění.⁴⁵ To ovšem neznamená, že byl vyprojektován jeden univerzální srub a „nasázen“ podél hranic, vždy bylo nutné přihlédnout k terénním podmínkám, očekávaným úkolům atd. Výjimku tvoří až období po anšlusu Rakouska, kdy bylo nezbytné neprodleně bez průtahů zahájit stavbu TO na jižní Moravě a na Slovensku a byly z toho důvodu použity tzv. „opakované projekty“.⁴⁶

Další údaj pro dělení objektů představuje stupeň jejich odolnosti. Ten se liší nejen u skupin objektů TO a LO, ale i u jednotlivých objektů jedné skupiny. U srubů (TO) se setkáváme s tzv. „římány“ – I., II., III., IV. stupně odolnosti a s celkově slabšími „araby“, stupeň 1 a 2. Sruby s nižším stupněm odolnosti a slabší výzbrojí byly budovány v místech, kde se nepočítalo s možností nasazení těžké techniky např. v lese, v těžko přístupném horském terénu atd. a kde by tím pádem nasazení srubů

⁴³ Tamtéž, s. 44.

⁴⁴ Mnohdy se setkáváme s mylným názorem, že do té doby nebylo opevnění na jižní Moravě budováno vůbec. Není tomu tak. Viz kap. 2.10.

⁴⁵ Kupka, V., Čtverák, V., Durdík, T., Lutovský, M., Stehlík, E.: Pevnosti a opevnění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha 2002, s. 299.

⁴⁶ Utajené pevnosti. Československé opevnění z let 1935 – 1938 na jižní Moravě. Kol. autorů. Brno 2003, s. 81

římské odolnosti bylo zbytečné po stránce finanční i časové a plýtváním osádky. Hlavní rozdíly u srubů arabského typu najdeme samozřejmě v odolnosti objektů, dále pak v uspořádání horního patra.

U LO se dělení na „římány“ a „araby“ nepoužívá. Tloušťka jednotlivých stěn je závislá na jednotlivých typech objektů a na skutečnosti, zda se jedná o objekty normální konstrukce nebo zesílené. Konkrétní údaje o síle stěn a stropu jednotlivých typů opevnění jsou uvedeny v tabulce v příloze.⁴⁷

Poslední způsob dělení, který si zde uvedeme a jež se hojně používá je rozdělení podle směru střelby hlavních zbraní, na jednostranné a oboustranné. Jednostranné objekty byly méně výhodné jak z obranného hlediska nebo počtu nasazených osob ve srubu, ale měly své opodstatnění za určitých terénních podmínek.

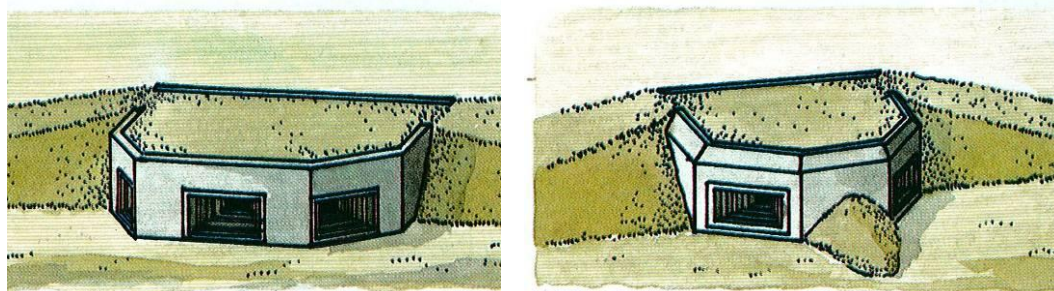
2.3.1 LO

K objektům lehkého opevnění patří především obecně nejvíce známé „řopíky“ (název je odvozen od zkratky Ředitelství opevňovacích prací - ŘOP), kterými je hranice České republiky doslova poseta. V poslední době jsou o to viditelnější, že se našla spousta dobrovolníků, kteří je uvádí do původního stavu a umožňují nahlédnutí i ostatním zájemcům. V terénu je ovšem kromě zmíněných řopíků, tedy objektů lehkého opevnění vz. 37 možno nalézt i konstrukčně starší objekty vz. 36.

Objekty lehkého opevnění vz. 36 byly budovány na základě zkušeností získaných během první světové války. Jednotlivé objekty bojovaly samy za sebe, nebyla tedy vytvářena souvislá palebná přehrada. Z objektů byla vedena čelní palba, nepřítel mohl ostřelovat přímo samotné střílny objektu a tím vyřadit objekt z boje. Pevnůstka neměla žádné speciální vybavení (pouze dřevěné stolky pro umístění kulometů) a tak mimo jiné neposkytovala řešení pro odvětrávání zplodin během střelby. To se řešilo otevřením dvířek. Celý objekt tvořila jedna střelecká místnost. Síla stěn neposkytovala dostatečnou ochranu před nepřátelským dělostřelectvem. Zbraně ani střelivo zde nebylo trvale uloženo. Budovány byly ve vzdálenosti 600-800 m od sebe navzájem. Přes řadu nevýhod se objekty stavěly a roku 1937

⁴⁷ Viz Přílohy textové.

bylo postaveno více než 800 objektů tohoto typu.⁴⁸ Osádku tvořilo 4-7 mužů podle počtu střílen.

Obr.1: LO vzor 36 typ A a B (vlevo) a typ C (vpravo)⁴⁹

Hlavní změnou, kterou lze pozorovat u objektů LO vz. 37 je vedení boční, nikoliv čelní palby a vytváření souvislé obranné linie, kdy se objekty navzájem kryjí. Při vyřazení některého objektu z boje nevznikala v bojové linii nebráněná mezera, protože ji mohly pokrýt ostatní objekty. Z informace o vedení bočních paleb vyvodíme, že střílny nebyly nadále umístěny v čele objektu, ale v jeho bočních stěnách, čelní stěna naproti tomu byla u většiny objektů prodloužena, což znemožnilo přímé ostřelování střílen. Pokud by tak chtěl nepřítel učinit, musel by vstoupit do palebného vějíře objektu. Obvykle nebyly linie objektů budovány pouze v jednom, ale ve dvou nebo i více sledech za sebou.

Vnitřní prostor je nejčastěji tvořen chodbičkou a dvěma střeleckými místnostmi. V případě jednostranného objektu nalezneme pouze jednu střeleckou místnost. V podstatě se u objektů LO vz. 37 jedná o zmenšeninu izolovaných pěchotních srubů. Další podstatnou změnou je umístění ventilátoru na ruční pohon, kdy byl vzduch nasáván přes vchod objektu a přetlakem vytlačován průduchy, které byly umístěny ve střeleckých místnostech. Během boje tak docházelo k vytlačování nebezpečných zplodin, vznikajících při použití zbraní. K vyšší bezpečnosti nadále přispíval např. granátový skluz k bezprostřední ochraně objektu. K pozorování okolí byly k dispozici otvory pro umístění periskopu ve stropě objektu.

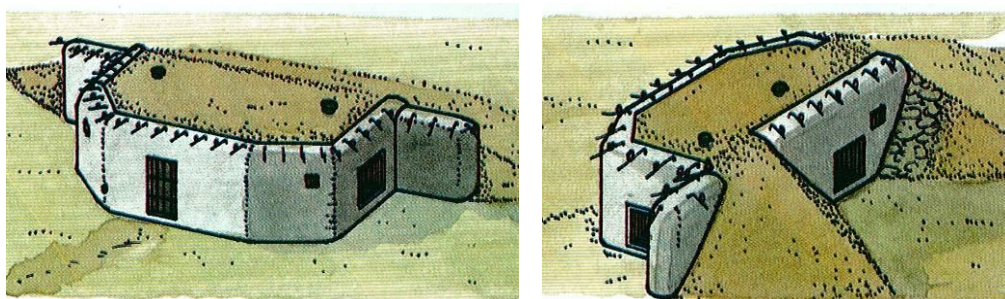
Obecně se rozlišuje několik různých typů objektů vz. 37. Nejrozšířenější jsou potom typy A, B, D.⁵⁰ Asi 85% objektů byly objekty typu A – tedy oboustranné, se

⁴⁸ Ráboň, M., Gregar, O., Kachlík, B. a kol.: Val na obranu republiky. Československé opevnění z let 1935-1938 na Králicku. Brno 2005, s. 23.

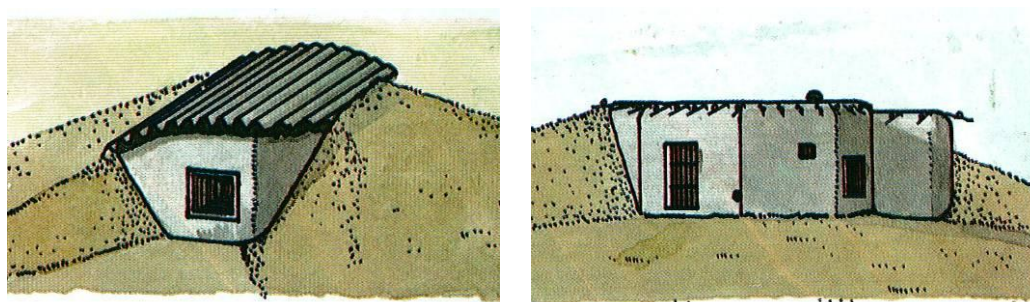
⁴⁹ Všechny obrázky lehkého opevnění převzaty z časopisu ABC 1/33, 1988, kresby J. Janata.

⁵⁰ Půdorysy objektů viz Přílohy obrazové.

dvěma střeleckými místnostmi, pro vedení boční palby vpravo a vlevo. Typ B (5%) má taktéž dvě střelny, ale palba je vedena jednak bočně – vpravo či vlevo a čelně. Typ D disponuje pouze jednou střelnou pro boční či kosou palbu (8%).⁵¹

Obr.2: LO vzor 37 typ A (vlevo) a typ B (vpravo)

Obr.3: LO vzor 37 typ C (vlevo) a typ D (vpravo)

Různé typy těchto objektů bylo možné kombinovat či upravovat hlavně podle potřeby bojových úkolů a podle toho, co umožňoval daný terén. Kombinováním různých typů vzniklo více než 100 variant pevnůstek⁵².

2.3.2 TO

Charakteristickým zástupcem skupiny objektů TO je izolovaný pěchotní srub. Počet osádky dosahoval 12 - 45 mužů.⁵³ Objekty TO jsou nesrovnatelně větší a mohutnější než objekty LO. Přibližná velikost půdorysu je 13 x 28 m.⁵⁴ Celková výška dosahuje až 8 m, přičemž asi polovina z této výšky je zapuštěna do země

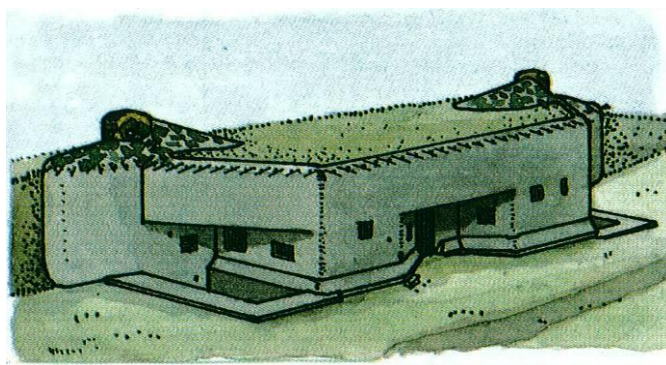
⁵¹ Aron, L.: Československé opevnění 1935 – 1938. Dvůr Králové n. L. 1998, s. 46.

⁵² Ráboň, M., Gregar, O., Kachlík, B. a kol.: Val na obranu republiky. Československé opevnění z let 1935-1938 na Králicku. Brno 2005, s. 168.

⁵³ Tamtéž, s. 78.

⁵⁴ Kupka, V., Čtverák, V., Durdík, T., Lutovský, M., Stehlík, E.: Pevnosti a opevnění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha 2002, s. 278.

a tvoří dolní patro objektu. Objekt tak disponoval potřebnými vnitřními prostory, ale přitom se co nejvíce zmenšila z exteriéru pozorovatelná zastavěná plocha. Horní patro tak logicky zastává bojové poslání objektu, dolní patro týlové. Vně objektu můžeme pozorovat několik zajímavých prvků. Objekt je vždy vchodem odvrácen od strany nepřítele. Čelní stěna objektu, stojící směrem k nepříteli byla zajištěna 3 - 4 m rovnáninou lomového kamene, pohlcující otřesy a zabraňující přímému zasahování stěny. Kameny byly pokryty zeminou a na to zaseta tráva, tak byly splněny i požadavky na maskování objektu.

Obr.4: Samostatný pěchotní srub⁵⁵

V bočních stěnách se nachází střílny pro umístění hlavních zbraní objektu tzv. „pod betonem“. Tyto hlavní zbraně byly chráněny pomocnými střílnami, krakorcem a tzv. diamantovým příkopem. Krakorce, tedy prodloužení stropní desky se nachází i nad vchodem do objektu. Chránil zbraň před přímým ostřelováním. Mimoto sruby působily jednoduše pro případné letecké pozorování a tím bylo ztíženo určení směru palby hlavních zbraní.⁵⁶ Diamantové příkopy, na první pohled viditelné hluboké jámy umístěné vně srubu pod střílnami hlavních zbraní, měly plnit několik úkolů: svod prázdných nábojnic, které by uvnitř srubu způsobovaly zamoření vzduchu a spotřebu místa, dále zabraňují útočníkům krýt se v těsné blízkosti srubu a ohrozit obranyschopnost objektu likvidací hlavních zbraní umístěním nálože nebo ucpáním. Dopadala by sem i zemina vymrštěná výbuchy v okolí srubu, jejíž hromadění

⁵⁵ Všechny obrázky těžkého opevnění a tvrzí, není-li uvedeno jinak převzaty z časopisu ABC 3/33, 1988, kresby O. Gregar; Fotografie zvonu a výkresy viz Přílohy obrazové.

⁵⁶ Kupka, V., Čtverák, V., Durdík, T., Lutovský, M., Stehlík, E.: Pevnosti a opevnění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha 2002, s. 289.

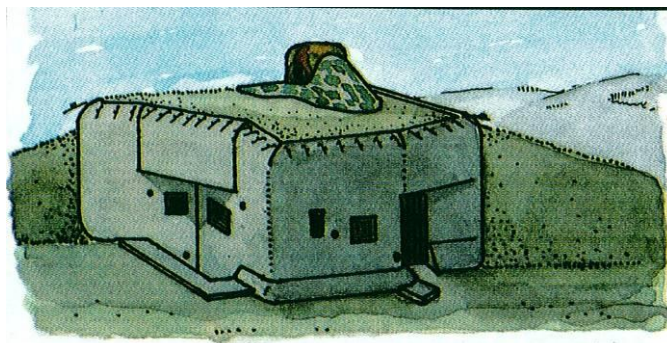
by mohlo způsobit vyřazení zbraně z boje. Kromě diamantových příkopů a krakorců byly zbraně před přímým ostřelováním chráněny tzv. ochrannými křídly – prodloužení čelní stěny. Pokud by chtěl útočník zbraň zasáhnout musel by vstoupit do jejího palebného vějíře. Ochranou hluchých míst vně srubu, tzn. míst, která nemohla být chráněna hlavní zbraní, především bezprostřední prostory blízkosti srubu jistily kromě již zmíněných diamantových příkopů a pomocných střílén, tzv. granátové skluzy, kudy osádka z vnitřní části srubu mohla na nepřítele „posílat“ granáty.

Dalším prvkem srubu jsou pancéřové zvony, kopule a věže, jejichž velikost a provedení může nezasvěcenému pozorovateli uniknout, protože zvenjšku působí jen jako malé „kopečky“ na střeše srubu. Při pozorné prohlídce zjistíme, že se jedná o jeden celek ne zrovna malého objektu. Tato stanoviště byla určena především pro pozorovatele, umožňující řízení palby hlavní zbraně. Mohla se zapojit i v případě boje, ale opět spíše za účelem bezprostřední ochrany srubu.

Vchod do objektu chránil krakorec, pomocné střílno, střílno v samotných dveřích a granátový skluz. Vchod zároveň sloužil pro nasávání vzduchu ventilační soustavou.

Když procházíme vstupní chodbou objektu máme po stranách střelecké místnosti se třemi střílnami.⁵⁷ Pokračujeme k dlouhé chodbě, která kolmo navazuje na chodbu vstupní. Tato dlouhá chodba je na obou stranách ukončena šachtami s pancéřovými pěchotními zvony. Na hlavní chodbě najdeme vchody do střeleckých místností, několika muničních skladů různého určení, stanoviště velitele a pozorovatele, místnost s telefonem, střílno na ochranu hlavních zbraní, schodiště vedoucí do dolního patra. V dolním týlovém patře se nacházejí ubikace mužstva a důstojníků sociální zařízení se splachovacími záchody, sklady materiálu a potravin, místnost pro filtroventilační soustavu, strojovna objektu a studna.

⁵⁷ Pro lepší porozumění poslouží půdorysy objektu. Viz Přílohy obrazové.

Obr.5: Samostatný pěchotní srub

2.3.3 Tvrz

V kapitole 2.3.2 je uvedeno, že izolované pěchotní sruby jsou jediné samostatně stojící objekty těžkého opevnění, které lze v praxi vidět. Ostatní typy srubů - dělostřelecké, minometné, vchodové, objekty pro dělostřelecké výsuvné otočné věže tvoří v různém počtu a kombinaci tzv. dělostřelecké tvrze. Několik objektů tak tvořilo jednotný celek, každý jednotlivý objekt však plnil jiné bojové či strategické úkoly v rámci tohoto celku. Jak bylo řečeno výše, hlavní bojovou strategií izolovaných pěchotních srubů byl systém bočních paleb a jejich vzájemné krytí. Tímto systémem disponovala tvrz také, ale navíc byla vybavena otočnou dělovou věží, která je schopna vést i účinnou palbu všemi směry. Svým dělostřelectvem tvrz kryla sama sebe, nezávislou bojovou linií i prostor okolních tvrzí.

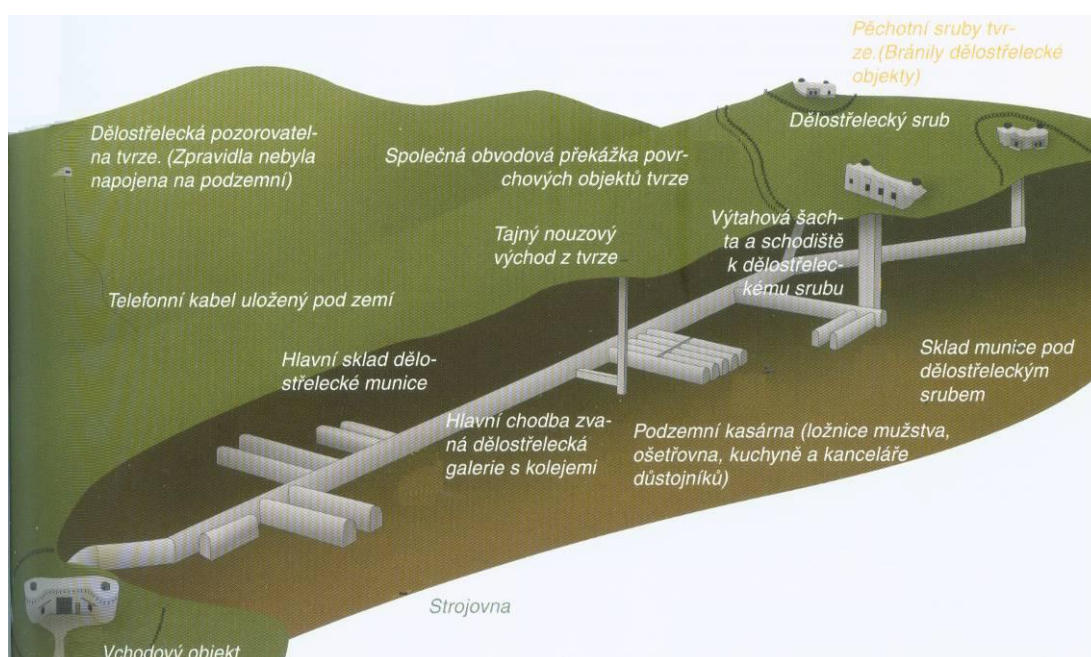
*„Zjednodušeně lze říci, že jádrem každé tvrze jsou dělostřelecké objekty, jejichž úkolem je palebná podpora zajišťující souvislou palebnou přehradu po celé délce opevněné fronty, zatímco pěchotní sruby v její sestavě sloužily k jejich přímé obraně, ovšem s možností působit i do navazujícího opevněného pásma.“*⁵⁸ Výhodné bylo, pokud se tvrze mohly navzájem podporovat. V případě, že nebylo možné umístit tvrze tak, aby se dostřel jejich zraní dostatečně překrýval 7-10 km, maximálně 22 – 23 km byly mezi ně umístěny samostatné sruby.⁵⁹ Maximální vzdálenost, 22- 23 km, byla podmíněna průměrem palebného vějíře hlavní zbraně tvrze – dělostřelecké otočné věže.

Nejvýraznějším znakem tvrze pro neoborníka je propojení všech jejich objektů podzemím. Vezmeme-li v úvahu, že i nejmenší tvrz disponovala pěti

⁵⁸ Ráboň, M., Gregar, O., Kachlík, B. a kol.: Val na obranu republiky. Československé opevnění z let 1935-1938 na Králicku. Brno 2005, s. 79.

⁵⁹ Tamtéž, s. 85.

objekty různého zaměření, a že se v podzemí kromě hlavní galerie (hlavní chodby) ze které byly vedeny chodby k jednotlivým objektům, nacházely i filtrovna, strojovna, skladiště PHM, muniční sklady, kasárna, kde bylo k nalezení vše potřebné - ubikace, umývárna, WC, ošetřovna, kuchyně, sklad potravin ad., vyplýne z toho, že podzemní prostory musely být neuvěřitelných rozměrů. V hlavní galerii byla úzkorozchodná dráha (600 mm) pro přepravu materiálu a munice, odbočovací chodby potom již bez dráhy. Podzemní prostory byly budovány 40-60 m pod povrchem a tím se zajistila jejich dostatečná ochrana v případě bombardování.

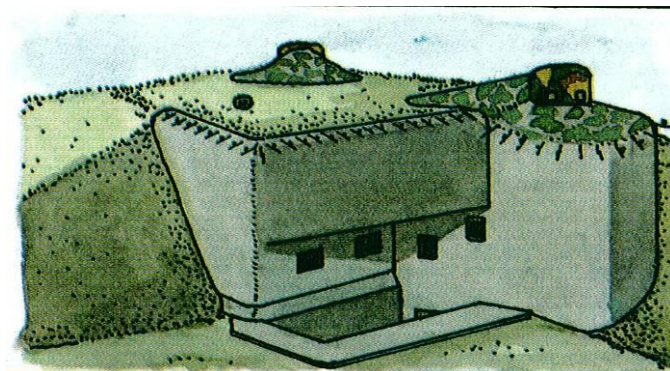

Obr.6: Schéma tvrze⁶⁰

V rámci tvrze byly první směrem k nepříteli budovány tvrzové pěchotní sruby. Důvody byly logické – jednak navazovaly na samostatné, izolované pěchotní sruby umístěné mezi jednotlivými tvrzemi tvořící obrannou linii a navíc svou přehradou mohou chránit další objekty tvrze, které byly umístěny v jejich týlu. Pro naši potřebu bude stačit, bude-li uvedeno, že tvrzové pěchotní sruby se od izolovaných liší především v tom, že se zde nenachází vlastní vchod. V případě nutnosti, by bylo možné srub opustit pomocí nouzového východu do ochranného příkopu. Přístup byl realizován chodbou vedoucí z hlavní galerie tvrze. Nahoru do samotného srubu se pak stoupalo šachtou, kde byl povětšinou výtah a schodiště.

⁶⁰ Macoun, J.: Československé pevnosti. Brno, 2005. s.33

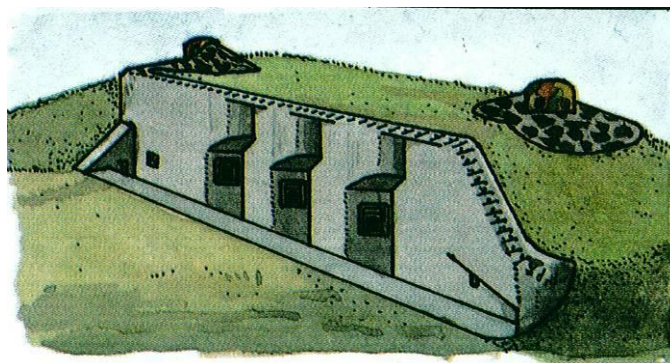
Tím, že z objektu byla vypuštěna vstupní chodba, změnil se jeho tvar, došlo ke zkrácení právě o prostory vstupní chodby.

Obr.7: Tvrzový pěchotní srub – bez klasického vstupu

Dělostřelecké sruby představovaly největší prvky opevnění - délka 48 m a šířka 15,3m⁶¹ - z čehož bylo odvozováno i jejich umístění v terénu v rámci jedné tvrze. Pro svoji nepřehlédnutelnost by byly snadno odhaleny a ohroženy nepřítelem. Chránit je mělo jednak umístění v týlové linii pěchotních srubů a umístění za horizontem, kde je nepřítel nemohl ze své strany pozorovat. Palba pak byla řízena na základě údajů z pozorovaten. Hlavní výzbroj tvořily tři 10 cm houfnice vz. 38, které měly zastat hlavní bojový úkol srubů, tedy daleké boční palby podél linie opevnění směrem k sousední dělostřelecké tvrzi a do možných nástupových prostorů nepřítele. K ochraně vlastního okolí a hlavních střílen sloužily pomocné zbraně v pancéřových zvonech a pod betonem. Srub měl vlastní východ vyvedený do ochranného příkopu. I zde se kromě bojového horního patra nacházelo dolní patro s ubikacemi, filtrovna, kancelář velitele, WC.

⁶¹ Ráboň, M., Gregar, O., Kachlík, B. a kol.: Val na obranu republiky. Československé opevnění z let 1935-1938 na Králicku. Brno 2005, s. 86.

Obr.8: Dělostřelecký srub

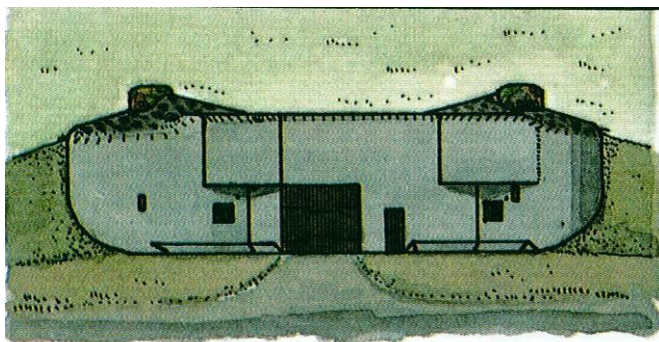
Objekty dělostřeleckých výsuvných otočných věží – jak lze z názvu vyvodit, měly dělostřelecké věže kruhový odměr, což by jim umožnilo plnit hned několik různých úkolů, včetně těch, které nemohly ostatní objekty vedením boční palby zastat, a výrazně tak podpořit obranu pevnostní linie. Sruby měly být umístěny na vyvýšených místech, aby byl plně využit potenciál zbraně. Především mohla vést čelní palbu za linii samotného opevnění a do předpolí nepřátelského seskupení. Věž mohla chránit vlastní objekty tvrze, zesilovat vedení jejich palby. V případě prolomení linie nepřítelem nebo napadení jejího týlu mohly věže účinně zasáhnout i tam. Srub tvořila taktéž dvě patra a lze jej rozpoznat podle velmi rozměrné a hluboké (11m) šachty, určené pro osazení dělostřelecké věže, která procházela oběma patry. Kvůli vysokému stupni ohrožení srubu byly jeho stěny i strop zesíleny na 3, 5 m. Věž byla ovládána elektromotory, v nouzovém případě ručně. Podle potřeby se mohla natáčet, v případě útoku „schovat“. Srub věže lze rozeznat i podle toho, že vůči okolí je „přikrčený“ tzn. nevystupuje tolik nad úroveň terénu. Pancéřové prvky věží nebyly do září 1938 osazeny.

Minometné sruby – měly vykrývat nechráněný prostor v horském terénu, případně ostřelovat i vlastní objekty tvrze v případě jejich přímého napadení, protože ty nemohly být na rozdíl od případné živé síly nepřítele nijak zvlášť poškozeny. Bylo plánováno 10 těchto minometných srubů, nakonec nebyl postaven ani jediný. Důvodem byla žádost o přepracování celého projektu a výměně 9 cm minometu za 12 cm.⁶²

⁶² Kupka, V., Čtverák, V., Durdík, T., Lutovský, M., Stehlík, E.: Pevnosti a opevnění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha 2002, s. 333.

Vchodové sruby – pokud uvažíme rozměry srubového komplexu, bojové úkoly, počet zbraní a osádky je zřejmé, že pro tvrz muselo být zajištěno odpovídající zásobování a přístup a to nejen v mírovém stavu. Množství materiálu, potřebné v případě skutečného boje nebylo možno v tvrzi dlouhodobě skladovat. K tomu si připomeňme výše uvedená fakta a sice, že bojové objekty tvrže měly pouze nouzové vchody, případně žádné. Zásobování muselo být zajištěno v odpovídajícím množství a dostatečně rychle. Proto byly budovány rozsáhlé vchodové objekty, ukryté před nepřítelem a chráněné bojovými objekty tvrže v odstupu od nich 400 – 1200 m.⁶³

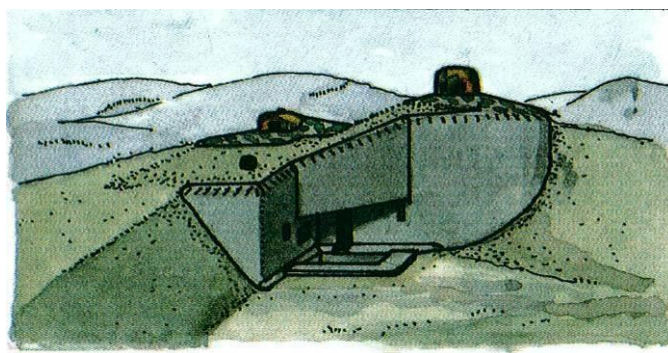
Největší část vchodového objektu tvořila vjezdová chodba a překladiště materiálu, odkud byl lehký přístup ke kolejišti, které dále pokračovalo po hlavní galerii tvrže. Délku překladiště určovala předpokládaná potřeba materiálu pro danou tvrz. Ačkoliv se nejedná o objekt bojový a přes jeho ochranu bojovými objekty, muselo se počítat s proniknutím nepřítele až k samotnému vchodu. Proto byly vchody taktéž vybaveny pro vlastní obranu střílnami pod betonem po pravé a levé straně objektu a pancéřovými zvony a především měla být kromě mříže úplně vpředu vybavena dvěma vraty. Hned za mříží ve vjezdové chodbě následovala vrata padací, před překladištěm dvoukřídlá zasouvací vrata. Tak jako u vchodových chodeb malých rozměrů se i vstup vchodového objektu stácel doleva či doprava, aby nemohlo dojít k přímému ostřelování překladiště. Pěší osoby nepřicházely do objektu vjezdovou chodbou, ale samostatným vstupem pro pěší, který se nacházel hned vedle vjezdové chodby.

Obr.9: Vchodový srub s širokým vjezdem

⁶³ Kupka, V., Čtverák, V., Durdík, T., Lutovský, M., Stehlík, E.: Pevnosti a opevnění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha 2002, s. 336.

Dělostřelecké pozorovatelny. Obsluha zbraní jednotlivých objektů neviděla nepřítele přímo a palba byla řízena na základě pozorování okolí a pohybu nepřítele. Pozorování mělo včas odhalit pohyb nepřítele a účelně řídit palbu. Pozorování bylo zajištěno několika způsoby. Mimo opevněné objekty se v terénu nacházely polní pozorovatelny vojenských jednotek. Pozorování mohlo probíhat i díky pozorovacím zvonům, které se nacházely přímo na objektech opevnění, pokud jejich poloha pozorování umožňovala. Pokud přesto nebylo pozorování zajištěno v dostatečné míře byly budovány samostatné dělostřelecké pozorovatelny, které měly zajistit informace dané tvrzi, ale nebyly s ní spojeny podzemním systémem.

Obr.10: Dělostřelecká pozorovatelna umístěná na výšině

2.4 Pancéřové prvky objektů

Jedná se o stálé součásti objektů, sloužící k umístění zbraní či k pozorování okolí. Prvky určené k pevnému usazení do betonové konstrukce tzv. zvony či kopule můžeme na některých objektech vidět i dnes – laicky řečeno jsou to „hříbečky“ na střeše objektu. Důležité je všimnout si kopule či zvonu nejen zvenčí objektu, ale především zevnitř, kde nás překvapí svou velikostí. Jak bylo řečeno, slouží k pozorování či umístění zbraně, byly tedy nezbytnou součástí schůdky či žebřík pro výstup, plošina, kde mohl pozorovatel či obsluha zbraně pevně stát a konstrukce pro upevnění zbraně. Stálým, ale pohyblivým pancéřovým prvkem měly být otočné a výsuvné věže, minometné kopule.

2.5 Zbraně určené pro objekty LO a TO

Ačkoliv náš zbrojní průmysl byl na velmi vysoké úrovni, bylo třeba myslet do budoucna a vyvíjet zbraně tomu odpovídající. Bylo tedy možné použít zbraně už zavedené, ale taktéž bylo nutné zahájit projektování a výrobu zbraní vhodných pro potřeby a úkoly stálého opevnění. Nezanedbatelné je i to, že některé zbraně nebo jejich příslušenství běžně již používané musely být pro použití objektů upraveny.

Při návštěvě některého z objektů nebo při čtení literatury k tomuto tématu se doslechneme o dělení zbraní využitých v objektech tzv. „pod betonem“ a „pod pancířem“, podle umístění v objektu. Dále pak dělíme zbraně na pomocné – střeží okolí vlastních objektů a nezasahují do hlavní palebné přehrady a hlavní, které vytváří hlavní palebnou přehradu. Zvláštností, která návštěvníky často zaujme je, že hlavní zbraně střílely kolmo na osu postupu nepřátelských vojsk. Jsou instalovány do bočních střílen ve stěnách srubů a měly tak vytvářet souvislou hlavní palebnou přehradu.

Kromě vlastní zbraně muselo být vyprojektováno i příslušenství pro její umístění do objektu, odpovídající střílny a lafetace, optické přístroje k vedení palby. Stále nesmíme zapomínat na skutečnost, že obsluha zbraní obvykle přímo útočnicka neviděla, ale řídila se pokyny pozorovatele. Jak bylo uvedeno výše, některé zamýšlené zbraně měly být teprve vyvíjeny, což byla mnohdy záležitost na několik let i pro zkušený zbrojní průmysl. Především zbraně dělostřelectva nebyly vůbec do objektů dodány. Otázkou je, nakolik lze připisovat vinu např. náhlým změnám požadavků na konstruované zbraně z „vyšších míst“. Uvedeme zde stručný přehled všech zbraní, s jejichž využitím se počítalo, bez ohledu na to, zda byly či nebyly do září 1938 dodány.⁶⁴

Pistole vz. 24 – v opevnění pro ochranu vchodů, sebeobrana při vniknutí nepřítele do objektu.

Puška vz. 24 – dodávaná s bodákem, základní výzbroj jednotek opevnění, používaná ve strážní službě v okolí objektů.

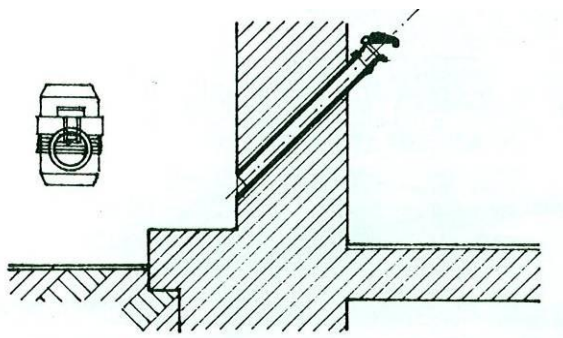
Signální pistole vz. 30 – pro signalizaci a osvětlení bojiště

⁶⁴ Všechny údaje týkající se zbraní byly převzaty z těchto publikací:

Aron, L.: Československé opevnění 1935 – 1938. Dvůr Králové n. L. 1998.

Ráboň, M., Gregar, O., Kachlík, B. a kol.: Val na obranu republiky. Československé opevnění z let 1935-1938 na Králicku. Brno 2005, s. 335 - 364.

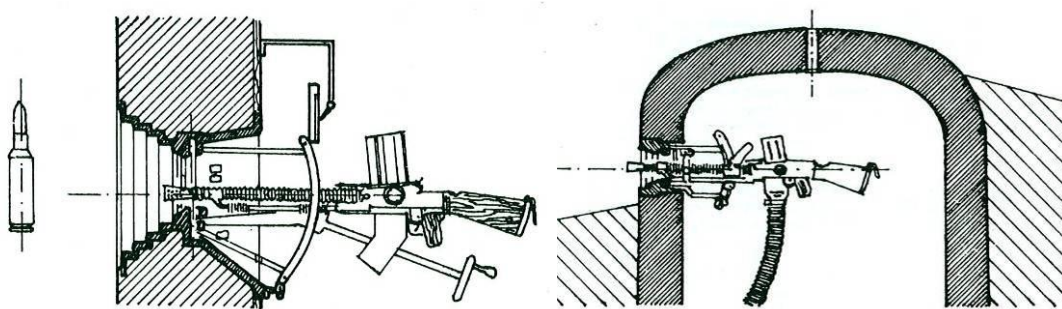
Ruční granáty – k bezprostřední ochraně objektů sloužily tzv. granátové skluzy. Pro zvýšení účinnosti byly vyvíjeny speciální časované granáty. V roce 1938 však byly k tomuto účelu k dispozici pouze běžné ruční nárazové granáty, jejichž spolehlivost v tomto způsobu užití nebyla zaručena.

Obr.11: Granátový skluz⁶⁵

Samopal (kulometná pistole) vz. 38 – použití ve střílnách LO. V září 1938 nebyla tato zbraň k dispozici.

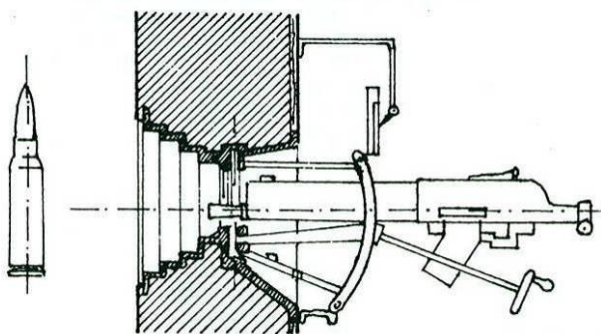
Lehký kulomet vz. 26 zbraň zavedená ve všech jednotkách, pro použití v opevnění upravovaná. V LO spolu s kulomety těžkými tvoří hlavní výzbroj. V TO tvoří zbraň pomocnou. V mírovém stavu nebyla zbraň v LO nainstalována. Lehké kulomety byly v září 1938 k dispozici v dostatečném počtu.

Obr.12: Lehký kulomet vzor 1926 (vlevo) a tentýž kulomet ve zvonu (vpravo)

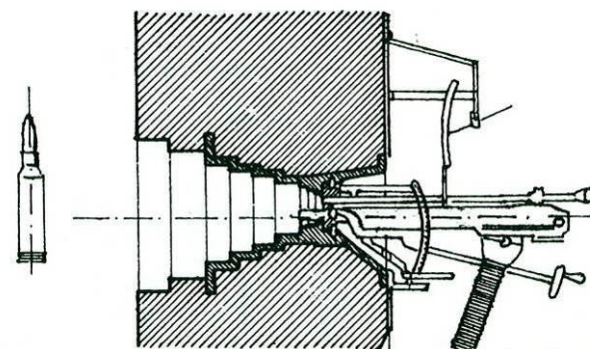
Těžký kulomet vz. 24 – výzbroj některých objektů LO. Počet zbraní v roce 1938 nezjištěn.

⁶⁵ Všechny obrázky zbraní, není-li uvedeno jinak, převzaty z časopisu ABC 21/32, 1988, kresba O. Gregar; fotografie pušek a pistolí viz Přílohy obrazové.

Obr.13: Těžký kulomet vzor 1924

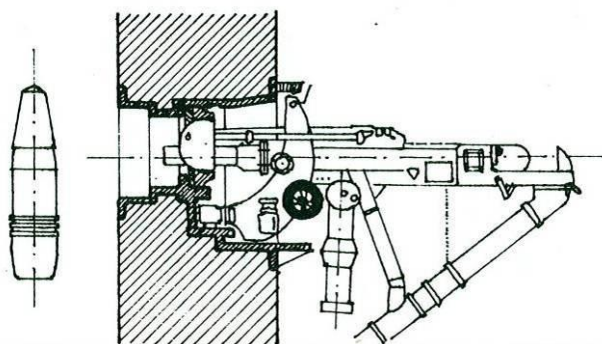
Těžký kulomet vz. 37 – hlavní zbraň proti pěchotě, zejména v objektech TO. Montáž měla být provedena v následujících variantách - provedení sólo; dvojče. Společně se 4 cm protitankovým kanónem měl tvořit smíšenou zbraň L1. V září 1938 chybí lafetace pro umístění v kopulích TO.

Obr.14: Těžký kulomet vzor 1937

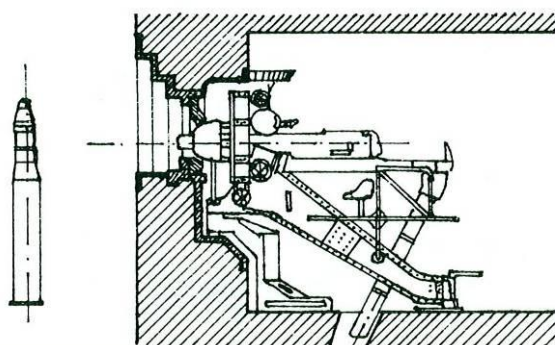
Pěchotní otočná kulometná věž OR – určená pro objekty TO, vybavená hlavní a záložní střílnou, určena pro osazení dvojčete těžkých kulometů. Otáčení mělo být zajištěno elektricky, nouzově i ručně. Podařilo se dokončit pouze prototyp zbraně.

4 cm kanón vz. 36 určen pro objekty TO, kde mohl díky terénním podmínkám nepřítel užít útočnou vozbu. Prázdné nábojnice byly odváděny do diamantového příkopu. Společně s těžkým kulometem vz. 37 tvořil smíšenou zbraň L1. Některé úseky se do září 1938 podařilo touto zbraní úplně vybavit- např. králický či ostravský.

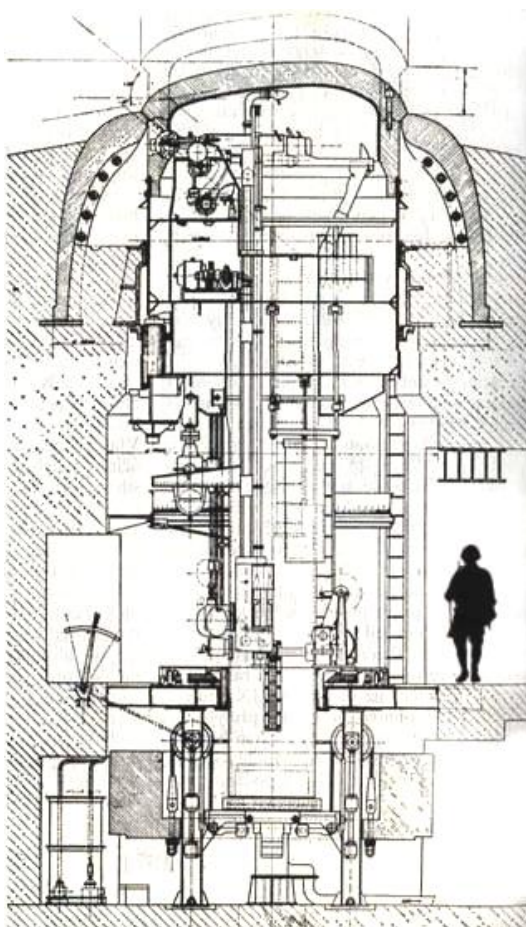
Obr.15: 4cm kanón vzor 1936

Pevnostní 10 cm houfnice vz. 38 – určená do dělostřeleckých srubů a otočných výsuvných dělových věží. Jediný druh děla v opevnění. Obsluhu tvořilo 7-9 mužů. Dostřel zbraně byl přes 11 km. Do září 1938 nebyla žádná tato zbraň dokončena.

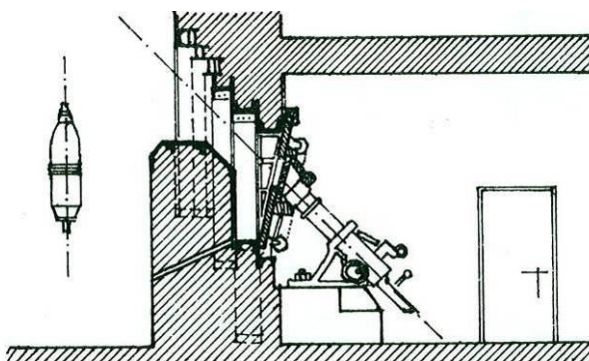
Obr.16: 10 cm houfnice vzor 1938

Dělostřelecká otočná a výsuvná věž - určena výhradně pro dělostřelecké tvrže, pro osazení dvou pevnostních 10 cm houfnic vz. 38. V případě protiútoků se střelný s hlavními zbraněmi kryly zasunutím do nitra objektu, na povrchu je chránila pancéřová kopule. Zdvih výsuvné části věže dosahoval 70 cm, plně vysunuta měla být během 7 s při použití elektromotoru. V případě ručního ovládní 90 s. O 360° se věž otočila za jednu minutu. Umístění věže vyžadovalo v rámci tvrzí stavbu objektů pro ni určených, těch bylo do září 1938 stavebně dokončeno pět. Montáž samotných věží měla být zahájena od poloviny roku 1939. Ani jediná dělostřelecká věž nebyla do září 1938 dokončena.

Obr.17: Dělostřelecká otočná a výsuvná věž⁶⁶

9 cm minomet vzor 1938 - určen pro TO umístěných v horském terénu, střílí vrchní skupinu úhlů. Má konstantní náměr 45°. Celkem byly požadovány tři typy minometů, zbylé dva byly v září 1938 ve vývoji. Minomety nebyly v září 1938 v objektech nainstalovány.

Obr.18: 9 cm minomet vzor 1938

⁶⁶ Dělostřelecká výsuvná věž Smolkov – obr. převzat z www.smolkov.web2001.cz

2.6 Výstavba opevnění

Za zmínku stojí zásady pro výstavbu jednotlivých objektů. Zaprvé bylo nutné zajistit rychlý přísun materiálu pro stavbu a to i v těžko dostupném terénu. Za tímto účelem byly budovány cesty „bunkrovky“.

Vzhledem k okolnostem, které není třeba vyjmenovávat, byla nezbytná snaha o utajení informací týkajících se budování opevnění. Nikdo se jistě nedomnívá, že by česká veřejnost a tím spíše politická či vojenská reprezentace znepráteleného Německa netušila, jaké objekty se v pohraničí staví. Nehledě na to, že opevnění staví tehdy v Evropě opravdu kdekdo. Šlo ale především o informace o přesném umístění, o konstrukčním řešení objektů, o technické údaje, taktické plány a bojové úkoly objektů nebo jejich celků. Pokud se jedná přímo o konkrétní oblast výstavby, byl zde vyloučen přístup civilistům, zákaz fotografování, poškozování materiálu určeného pro výstavbu a mimo to bylo staveniště chráněno dřevěným plotem, který dosahoval výšky až tří metrů. Firmy a tím pádem i řemeslníci a dělníci, kteří měli přístup na samotné staveniště, museli být vojenskou správou prověřeni kvůli státní a politické spolehlivosti. Každý takto prověřený obdržel průkaz, kterým se musel prokazovat. Na samotné staveniště pak neměli přístup například ani dodavatelé materiálu, kteří jej skládali v blízkosti staveniště. Zajímavou informací je například skutečnost, že jednou z podmínek byl zákaz stávek, aby nevznikaly prodlevy při betonování objektů nebo fakt, že dělníci určení pro práci na povrchu objektu, neměli přístup do jeho vnitřních prostor a naopak.⁶⁷ Požadavky kladené na jednotlivé stavební firmy byly velmi vysoké, nehledě na to, že dosud nebyly objekty podobného určení a především rozsahu (zvláště, co se množství použití železobetonových konstrukcí týká) u nás budovány. Firma musela přísně dodržet jak požadovanou kvalitu, tak určenou časovou lhůtu. Vysoké nároky byly taktéž kladeny na stavební materiál a jeho uskladnění. Kontrolovala se jak kvalita betonové směsi, tak jednotlivé složky v ní použité – voda, kamenivo.

Při samotné betonáži objektu pak bylo nezbytné, aby probíhala bez přerušení, čímž se zamezilo vzniku pracovní spáry. O preciznosti výstavby svědčí i povinnost vyhotovovat během betonování vzorové kostky z použitého betonu, které sloužily

⁶⁷ Ráboň, M., Gregar, O., Kachlík, B. a kol.: Val na obranu republiky. Československé opevnění z let 1935-1938 na Králicku. Brno 2005, s. 49 - 64.

pro odbornou analýzu jeho kvality. Při nedodržení stanovených podmínek byly firmě vyměřeny nemalé sankce.

2.7 Další vybavení, překážky, telefonní spojení

Ačkoliv opevnění disponovalo prostředky, kterými se mohlo bránit v případě napadení v bezprostřední blízkosti srubu, princip boje v tom nespočíval. Opevnění mělo tvořit a bránit určitou linii, za kterou neumožní nepříteli vstup nebo ho za touto linií podstatně zdrží. Neodlučitelnou součástí objektů opevnění se tak stávají určité typy překážek, které nepřátelským jednotkám podstatně znesnadní prolomení obranné linie. Dostatečně pevné překážky donutí nepřátelskou armádu zastavit a pokusit se tyto překážky překonat a to buď jejich proražením vzbou nebo rozebráním. Dobře postavené překážky by měly obojí znemožnit, „(...)protitankové prvky bránily vytvoření průchodu v protipěchotní překážce průjezdem tanku a drátěné překážky chránily protitankovou překážku před rozebíráním a pronikáním pěchoty.“⁶⁸ Navíc ve chvíli, kdy se o toto nepřítel pokusí, stává se cílem palby objektů. Je tedy nutné, aby překážky tvořily jednotnou linii jak kolem objektů, tak i mezi objekty navzájem a aby všechny úseky překážek bylo možno postřelovat a tím zabránit vytvoření průchodu v některém z úseků překážek. Dalším požadavkem při vývoji bylo, aby překážka sloužila obránci a nikoliv útočníkům. Nesmí výrazně bránit výhledu a střelbě nebo svou mohutností poskytovat nepříteli úkryt. Pokud měly překážky tvořit jednotnou linii, nebylo možné se vyhnout překřížení např. komunikací. V tomto případě byly tyto úseky vybaveny speciálními překážkami, které bylo možno lehce uzavřít v případě nebezpečí. Pokud by docházelo k tomu, že by průchody v linii překážek byly zastoupeny hojněji než bylo dovoleno, byla cesta uzavřena příp. vedena jinými cestami. Překážky lze rozdělit do čtyř základních typů, podle toho, koho nebo co měly zastavit: protipěchotní, proti útočné vzbě, obvodová – kolem jednoho objektu dokola, intervalová – mezi jednotlivými objekty.

Tak jako u samotných objektů plánuje se rozestavení překážek podle naléhavosti, takže např. překážky proti vzbě nebylo nutné umísťovat tam, kde je mohla nahradit podoba terénu.

⁶⁸ Aron, L. a kolektiv: Československé opevnění 1935-1938. Dvůr Králové n. L. 1998, s. 148.

Železné překážkové kolíky - jedná se o ocelovou tyč, po jejíž délce jsou vytvořena 1-3 oka na uchycení ostnatého drátu. Aby nebylo možno tyč jednoduše vyvrátit, je upevněna do betonového bloku a ten je pak zapuštěn do terénu. Překážka se umístila podle potřeby v několika sledech za sebou a proplekla ostnatým drátem. Jedná se o překážku protipěchotní.

Železný rozsocháč – velmi účinná překážka, která vznikla jednoduše řečeno spojením tří ocelových křížů. Třebaže hmotnost se pohybovala kolem 200 kg, díky své konstrukci umožňovala kompletovat překážku až na místě určení a tím se usnadnila její doprava. Na každý objekt TO mělo připadnout přibližně 15 kusů těchto překážek.⁶⁹ Překážka protipěchotní.

Železné sloupy – poměrně vysoké a mohutné železné sloupy byly usazeny v pevném železobetonovém prahu. Překážka protitanková.

Na základě řady pokusů a jejich vyhodnocení, vznikla kombinací těchto tří prvků tzv. překážka typ A. Jednalo se o překážku proti útočné vozbě. Ta byla tvořena řadou železných sloupů v prvním sledu a z řady rozsocháčů umístěných za sloupy. To bylo doplněno kolíky a vypleteno ostnatým drátem. Překážka se používala u objektů TO, mimo jiné také proto, že její průběh nebylo možno vzhledem k pevně zapuštěným sloupům měnit.

Český ježek – ačkoliv se s nasazením této mohutné železobetonové překážky zpočátku dost počítalo, pozdější zkoušky prozradily řadu nevýhod. Ježky byly velmi těžké (až 450 kg) a nebylo možno je rozebrat takže manipulace s nimi byla poměrně nesnadná. I přes svou mohutnost nevykazovaly takovou odolnost proti palbě jako železné rozsocháče. Kromě toho znesnadňovaly výhled z objektu, mohly působit jako útočiště nepříteli.

Protitankový příkop – odtušíme z názvu, že se jednalo o hluboký příkop, který tank neměl překonat. Zadní stěnu příkopu tvořila kolmá betonová hráz, po které tank jednoduše nemohl „vyšplhat“. Navíc takto zneškodněný tank se nacházel pod úrovní terénu a nebránil tak výhledu a palbě na další nepřátelské jednotky. Ovšem pokud si představíme tank a odpovídající velikost příkopu těžko bylo možné budovat z protitankových příkopů souvislou linii.

⁶⁹ Ráboň, M., Gregar, O., Kachlík, B. a kol.: Val na obranu republiky. Československé opevnění z let 1935-1938 na Králicku. Brno 2005, s. 15.

Obr.19: Protitankové a protipěchotní překážky⁷⁰

Vyhovující komunikace mezi jednotlivými objekty i v rámci jediného objektu byla neodmyslitelná, měla-li obrana objektů a stanovené linie fungovat na základě vzájemné kooperace a podpory v boji. Osádka musela rychle získávat informace z velitelství, pozorovaten o pohybu nepřítele, průběhu boje, bojových úkolech, nemluvě o řízení palby hlavních zbraní nebo řízení palby dělostřeleckých srubů, kdy obsluha útočníka přímo neviděla. Spojení muselo být spolehlivé i v případě boje proti poškození okolními výbuchy, odolné proti střelbě. Rozhodně nemohla existovat pouze jedna cesta spojení s okolním světem. Pro objekty lehkého opevnění byly určeny na první pohled velmi jednoduché, ale účinné formy komunikace – jednalo se např. o barevné praporky, jimiž osádka komunikovala přes mříž ve vchodu. Další řešení nabízely svítilny s barevnými skly. Jasné signály umožňovala zrcátka periskopu odesílat až na vzdálenost 600 m a to v noci i ve dne.⁷¹ Do LO se počítalo i s přijímači radiostanic. Podmínky v LO byly jiné než v TO. Jednotlivé objekty neměly tak široké pole působnosti, aby je nemohly samy dobře přehlédnout, nebyly natolik rozsáhlé, aby spolu osádka nemohla komunikovat přímo.

Spojení mezi objekty těžkého opevnění vyžadovalo přece jen jasnější, přímý a dokonalejší způsob dorozumívání. Běžným spojením se měla stát podzemní kabelová síť. Kabely byly zapuštěny do terénu nedaleko samotných objektů. Byly ukládány vlnovitě, aby mohly reagovat na pohyb terénu v případě výbuchů a nedocházelo k poškození. V případě poškození jednoho okruhu spojení bylo možno poškozený okruh obejít pomocí dalších kabelů. Tato síť měla být dále napojena na

⁷⁰ Obrázek převzat z časopisu ABC 3/33, 1988, kresba O. Gregar; jednotlivé typy překážek viz Přílohy obrazové.

⁷¹ Aron, L. a kolektiv: Československé opevnění 1935-1838. Dvůr Králové nad Labem 1998, s. 163.

telefonní síť pošty, čímž byla zajištěna v podstatě neomezená délka spojení. Kabelová síť nevyklučovala ani připojení polního telefonu.

Další řešení měly nabídnout radiostanice, ale jakkoliv se toto řešení zdá jednoduché a jasné, mělo řadu nevýhod. Mohlo docházet k snadnému porušení vyvedení antény podél srubu na povrch. Nezbytné bylo šifrování zpráv kvůli snadnému odposlechu. V tomto směru mnohem více nabízel bezdrátový princip zemního telegrafu. Dosah zařízení umožňoval samostatně stojícímu srubu komunikovat s jedním až dvěma sousedy napravo či nalevo. Přítomnost zkušeného telegrafisty byla v takových případech samozřejmostí. Tím byla zajištěna komunikace mezi jednotlivými objekty. Pokud ale nastudujeme pečlivě podobu srubů napadne nás, že muselo být zajištěno i předávání informací mezi pozorovateli v pancéřových zvonech a obsluhou zbraní ve střeleckých místnostech. Rourovod – překvapivě jednoduché a důmyslné zařízení – měděná trubka opatřená náustky a naslouchátky přenášela rozkazy srozumitelně i v případě okolní střelby. Další možností bylo návěštní zařízení, kde se obsluha řídila podle rozsvícení barevných žárovek.

2.8 Ukončení opevňovacích prací 1938

Opevňovací práce byly zastaveny přijetím Mnichovské dohody. Pokud se upamatujeme na tzv. Husárkův plán, zmíněný na začátku druhé kapitoly a na rok plánovaného konečného ukončení opevňovacích prací (1951), dokáže si každý představit, v jakém stádiu se opevňování asi nacházelo v září roku 1938.

Přes urychlení prací bylo stavebně dokončeno pět dělostřeleckých tvrzí, 262 objektů TO (z toho 34 tvrzových a 228 samostatných TO) a přibližně 10 000 objektů LO.⁷² Dokončené tvrže se jako celek nepodařilo vyzbrojit pro nedodání otočných a výsuvných věží, 10 cm houfnice vz. 38 atd. Jediné objekty dělostřeleckých tvrzí vyzbrojeny příslušným pevnostním materiálem v září 1938 byly tvrzové pěchotní sruby,⁷³ jejich zamýšlená bojová kvalita však klesala tím, že tvrzím jako celku chyběla dělostřelecká výzbroj a tudíž nebylo dosaženo původně plánovaného vysokého obranného potenciálu a sruby mohly plnit úkol v rozmezí pouze jako

⁷² Kupka, V., Čtverák, V., Durdík, T., Lutovský, M., Stehlík, E.: Pevnosti a opevnění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha 2002, s. 414.

⁷³ Tamtéž, s. 336.

izolované pěchotní sruby. Pěchotní sruby na jižní Moravě se nepodařilo vybavit vůbec. Při mobilizaci bylo použito náhradní řešení, to ovšem snižovalo nebo zcela bránilo plnění předpokládaných bojových úkolů. Přes tyto údaje však nelze jednoznačně tvrdit, že tehdejší rozhodnutí vydat vše bez boje bylo správné. Opevnění samozřejmě nebylo schopno plnit to, s čím se počítalo po jeho plném dokončení, ale zároveň nelze tvrdit, že bylo boje neschopné.

2.9 Osudy po roce 1938 a 1945

Většina objektů v pohraničí připadla Německu. Později bylo zastaveno i budování pevnůstek na území tzv. druhé republiky. Po vzniku Protektorátu v březnu 1939 byly lehké objekty na jeho území ničeny, aby nemohly být využity v případě povstání (např. tzv. Pražská čára).

Němci se pustli do úplné likvidace opevnění, počínaje rozebíráním překážek kolem opevnění, odvozem pancéřových prvků a pevnostního zařízení přes demontáž vnitřního vybavení až po likvidaci samotných železobetonových staveb trhavinami. Pokud to nebylo možné, znehodnotili je např. tak, že je zalili betonem. Bez zájmu nezůstaly ani písemné materiály týkající se opevnění.

Na mnohých objektech byla zkoušena jejich odolnost (mnohdy ze vzdálenosti a metodami, jež prakticky v reálném boji nebyly možné – např. umístěním nálože pod základovou desku), síla a účinnost zbraní a různých náloží. „(...) Nejznámější je výbuchem nálože umístěné v revizní šachtě kanalizace od základů odtržený a o cca 50 cm posunutý objekt K – S 24 tvrže Bouda. Účinek exploze objekt nejen posunul, ale rovněž přetrhl schodiště ve výtahové šachtě a silně narušil zeď o tloušťce 3, 5 metru. Exploze musela mít značnou sílu, když dokázala utrhnout a posunout srub, jehož hmotnost přesahuje 6 500 tun.“⁷⁴ Probíhal zde i výcvik německých jednotek pro boj s opevněním.

Po válce byla hranice mezi Německem a Polskem stanovena na Odře a Lužické Nise. Kromě posunu geografického došlo také ke změnám v zahraniční politice a tvrže se ocitly na hranicích se spřáteleným Polskem. Některé sloužily jako muniční sklady, tvrz Hanička měla být přebudována na protiatomový kryt. Objekty byly revidovány, některé opraveny a uzavřeny. I v této době pokračovaly ženijní

⁷⁴ Ráboň, M., Gregar, O., Kachlík, B. a kol.: Val na obranu republiky. Československé opevnění z let 1935-1938 na Králicku. Brno 2005, s. 262.

zkoušky. O odvoz zbylých pancéřových prvků se postaral Kovošrot, přičemž ve snaze tento materiál získat si nejednou počínal hůře než Němci. Do zvonu či kopule byla umístěna nálož, která je rozmetala kolem objektu a samotný objekt značně poškodila.⁷⁵

Některé stávající objekty (např. linie na jižní Moravě) a tisíce nově budovaných objektů v letech 1952 – 1964 se staly součástí obrany tzv. železné opony.⁷⁶

2.10 Opevnění na jižní Moravě

Do roku 1938 je jižní Morava považována za relativně bezpečnou oblast a tomu odpovídalo i její zařazení v rámci opevňovacích programů. Třetí a zároveň konečný Husárkův program opevňování z listopadu 1937 ukládal v této oblasti pouze dokončení již zadaných objektů LO a přípravu na vybudování vnitrozemské ústupové příčné linie ve směru Králíky a příprava na vybudování 2. obranného postavení na JM. Dosud zde bylo vybetonováno 178 objektů LO vz. 36 a v roce 1937 zadáno k výstavbě 657 objektů vz. 37, které bylo třeba dokončit.⁷⁷

Po připojení Rakouska 12. 3. 1938, započala na úseku JM začala horečná práce, protože i kdyby armáda tušila, že nám bude navržen Mnichov, zřejmě by nepočítala s jeho přijetím. Proto již 13. 4. 1938 po poradách ŘOP vychází Dodatek k programu opevňovacích prací.⁷⁸ Došlo k urychlení již započaté výstavby a mimo to je navržena stavba 41 objektů TO. Těsně před mobilizací je rozhodnuto i o umístění dělostřeleckých a minometných srubů. Tak jako jinde veškerá práce byla ukončena přijetím Mnichova. I přes předčasné ukončení prací stál v oblasti jižní Moravy úctyhodný počet objektů, Martin Ráboň uvádí ve své publikaci následující počty: 178 LO vz. 36; 879 LO vz. 37; 6 objektů TO.⁷⁹

⁷⁵ Ráboň, M., Gregar, O., Kachlík, B. a kol.: Val na obranu republiky. Československé opevnění z let 1935-1938 na Králicku. Brno 2005, s. 298.

⁷⁶ Dubánek, M., Lakosil, J., Minařík, P.: Utajená obrana železné opony. Československé opevnění 1945 – 1964. Praha 2008, s. 11.

⁷⁷ Utajené pevnosti. Československé opevnění z let 1936-1938 na jižní Moravě. Kolektiv autorů. Brno 2003, s. 7.

⁷⁸ Aron, L. a kolektiv: Československé opevnění 1935-1938. Dvůr Králové nad Labem 1998, s. 16.

⁷⁹ Utajené pevnosti. Československé opevnění z let 1936-1938 na jižní Moravě. Kolektiv autorů. Brno 2003, s. 10.

Jak již bylo uvedeno, na jižní Moravě se z plánovaných 41 srubů podařilo vybetonovat 6, z toho tři v okolí obce Šatov. MJ – S 2 „Úvoz“, MJ – S 3 „Zahrada“, MJ – S 4 „Zatáčka“.

Práce na vybudování pěchotního srubu MJ – S 3 „Zahrada“, který je cílem naší exkurze, se započala v červnu roku 1938, vybetonován byl na konci srpna téhož roku. Než mohl být dokončen, vybaven a vyzbrojen došlo k přerušení všech prací a lze říci, že tato nedobrovolná pauza přetrvala až do roku 1947, kdy pokračují započaté stavební činnosti. K osazení pancéřových zvonů však došlo až v roce 1950, čímž byly ukončeny hrubé práce. V roce 1960 následuje instalace pevnostních kanónů vz. 44/59. Objekt byl následně armádou využíván až do roku 1999.

Pěchotní srub MJ – S 3 je jediný veřejnosti přístupný objekt TO nejen v Šatově, ale na celé jižní Moravě. Je uveden do podoby z 80. let 20. století. V okolí obce se dále nachází několik objektů vz. 37 a také objekty vz. 36. Spojením sil Technického muzea v Brně, Klubu historického vojenství Brno, obcí Šatov a firmou Znovín Znojmo, a.s., zde mohla vzniknout naučná stezka „za historií, vínem a opevněním Šatova“, jejíž velkou část tvoří právě objekty opevnění.⁸⁰

MJ-S 3 představuje charakteristický příklad izolovaného pěchotního srubu. Srub je oboustranný, s horním bojovým a dolním týlovým patrem. Společně s dalšími sruby a LO tvoří ukázkovou linii, kterou lze právě v Šatově velmi dobře lokalizovat.

Jak bylo řečeno výše, srub je uveden do podoby z 80. let minulého století. Pro potřeby této práce je třeba upozornit na nejdůležitější rozdíly plánovaného vybavení na konci 30. let a současné podoby. Jedná se o jiný způsob filtroventilace v objektu (nikoli systém přetlaku vzduchu v objektu, ale rozvod vzduchu do hadic a plynových masek, přetlak vzduchu pouze ve spodním patře a systém protitlakových uzávěrů mezi spodním a horním patrem.). V roce byl 1960 nainstalován protitankový 85 mm kanón vzor 44/59 (původně tankový kanón ze sovětského tanku T 34 upravený pro potřeby opevnění - použit z důvodu unifikace munice se sovětskou armádou a také proto, že původní kanóny by již nedostačovaly z důvodu dokonalejší tankové techniky, kterou měly ničit).

Jiný je i způsob výroby elektřiny pro objekt - nebyl zde již plánován dieselaagregát pro výrobu elektřiny, ale pouze benzínová elektrocentrála. (Kromě toho

⁸⁰ Více informací poskytne publikace: Areál čs. opevnění Šatov. Naučná stezka za historií, vínem a opevněním. Kol. autorů. Brno 2006.

je to i cvičný objekt - v 80. letech byl napojen na veřejnou elektrickou rozvodnou síť, což je výjimka. Každý objekt měl být soběstačný ve výrobě el. energie.) Tyto rozdíly však nijak vážně nenarušují záměry této práce.

3 NÁVRH DĚJEPISNÉ EXKURZE

3.1 Teoretická východiska exkurze

Tématem exkurze je československé opevnění z let 1935 – 1938 a je určena pro žáky devátých tříd základních škol. Jejím cílem není obsáhle vzdělávat žáky v oblasti vojenství, ale prezentovat prvorepublikové pevnosti jako odraz doby, ve které vznikaly. Konkrétně pak poslední léta existence první československé republiky. Výchozí bod exkurze, československé opevnění, není sám o sobě povinnou součástí výuky dějepisu. Lze ho zařadit v očekávaném výstupu *„zhodnocení postavení ČSR v evropských souvislostech a jeho vnitřní sociální, politické, hospodářské a kulturní prostředí.“*⁸¹ V rámci RVP ZV najdeme tento výstup ve vzdělávací oblasti Člověk a společnost, kde je zařazen do vzdělávacího oboru Dějepis. Exkurze též dává prostor další povinné součásti základního vzdělávání, jež vymezuje RVP a to jsou průřezová témata. Konkrétně se jedná o průřezová témata „Osobnostní a sociální výchova“, „Výchova demokratického občana“ a „Mediální výchova“. Program je navržený tak, aby rozvíjel klíčové kompetence stanovené pro základní vzdělávání. Konkrétní příklady nalezneme u jednotlivých úkolů.

Přesné časové zařazení exkurze do výuky je ponecháno na uvážení samotných pedagogů, kteří by měli zájem ji zorganizovat a to proto, že vzhledem k naplňování individuálního ŠVP, se zařazení látky týkající se první republiky může lišit. RVP ZV doporučuje při plánování učiva klást důraz převážně na dějiny 19. a 20. století, kde leží kořeny většiny současných společenských jevů.⁸² Přesto se stále často setkáváme s tím, že problematika první poloviny 20. století se vyučuje až na konci devátých ročníků. Zde je nutné upozornit i na to, že srub v Šatově není otevřen po celý rok, ale od dubna do října a tomu je také třeba plánování přizpůsobit. Pokud by se podařilo vyučujícímu zařadit exkurzi do vyučování tak, aby na sebe informace z vyučování a téma exkurze navazovaly, tím lépe.

Cíl, jehož má být dosaženo po absolvování jednotlivých aktivit před a během exkurze lze rozdělit do tří základních složek, které chceme naplňovat: rozšíření vědomostí, rozvíjení dovedností a kultivace postojů žáků.

⁸¹ VÚP: Rámcově vzdělávací program pro základní vzdělávání. Praha 2004, s 39.

⁸² Tamtéž, s. 43.

Cíle vědomostní: Žák si nejprve zopakuje mezinárodní postavení ČSR od jeho vzniku do roku 1938, zhodnotí nebezpečí, která přinesl pád demokratického režimu v sousedním Německu a reakci Společnosti národů. Své dosavadní znalosti obohatí o fakta spojená s řešením nesnadné obranyschopnosti republiky, strategické, taktické a bojové úkoly opevnění. Stavební řešení objektů, jejich výzbroj a týlové zázemí. Rozšířeny budou následně vědomosti o mobilizaci v září 1938. Na závěr následuje zopakování následků Mnichovské dohody. Součástí je i přiblížení vnitřního prostředí republiky v době jejího ohrožení.

Cíle dovednostní: Žák se orientuje v mapě a informace zde obsažené efektivně využívá. Pracuje s textem a prameny, rozpozná podstatné informace. Nově získané poznatky propojuje do souvislostí a na základě logické úvahy vyvozuje důsledky, dokáže propojit výstavbu opevnění s mezinárodním postavením ČSR. Vytváří různé varianty řešení, dokáže naslouchat různým argumentům, je schopen kultivovaně a věcně formulovat své myšlenky, případně vést diskuzi na základě faktů, spolupracuje ve skupině. Kultivuje svoji schopnost uvádět historické jevy do souvislostí, porozumět příčinám a následkům různých událostí, uvědomuje si význam historie pro pochopení dnešního světa.

Cíle výchovné: Jedná se především o rozvíjení kladných postojů vůči vlastní zemi, národu, tradicím a hodnotám. Žák respektuje, chrání a oceňuje naše tradice, kulturní a historické dědictví. Zároveň připouští kritiku, je schopen ji vnímat pozitivně jako podnět k dalším úvahám. Má zájem na svém vlastním rozvoji. Ctí práci svou i práci ostatních lidí, dodržuje pravidla spolupráce, plní závazky a povinnosti. Dbá o bezpečí vlastní i ostatních.

Cílem je podněcovat v žácích zájem o historii a ukázat její význam pro usnadnění pochopení dnešního světa. Demonstrovat, že stopy historie můžeme nelézt kolem sebe, že tyto objekty nejsou jen mrtvou betonovou masou, ale svědkem nějaké historické události a ty je třeba „umět najít a nechat mluvit“

V případě, že bude chtít učitel uskutečnit celý program navrhovaný v práci, tedy kromě samotné exkurze i činnosti před ní, využije několik forem vyučování. Bude to forma vyučování ve třídě, s využitím klasických hodin. Dále využije mimotřídní formy výuky, což je v našem případě exkurze do objektu v Šatově, případně domácí úkol., tzn. formy výuky, jež provádíme v rámci vyučování, ale

mimo klasický prostor třídy a přesáhne i tradiční časovou jednotku, určenou pro výuku.

V obou případech dále učitel využije formu frontální, hromadné výuky a skupinové výuky. Frontální výuku uplatní nejvíce v rámci činností před exkurzí, kdy bude objasňovat problematiku opevnění, důvody výstavby. Nelze ji však pominout ani v průběhu samotné exkurze, kdy učitel obecně seznamuje s objektem nebo se žáci navzájem informují o zjištěných faktech. Velmi často uplatňovanou formou bude výuka skupinová a to především v části exkurze, kdy žáci rozdělení do skupin mají zjišťovat rozličné informace. Ve třídě, tedy před exkurzí se skupinová výuka uplatní v úkolu, kdy má být pomocí modelu opevnění odhalena taktika boje těchto objektů a při čtení dobových novinových článků, týkajících se mobilizace a prezentace jejich obsahu.

Kromě forem využije učitel i celou řadu vyučovacích metod. Hned zpočátku se jedná o metody dovednostně-praktické, kdy si každý žák slepí model bunkru, se kterým bude nadále pracovat, později se pokusí odvodit i taktiku boje objektu. Teoretické vysvětlení problematiky opevnění a popis bunkru ze strany učitele řadíme do metod slovních monologických. Metody slovní dialogické nejvíce využijeme v úkolu „Tanky nebo opevnění“, kdy mají žáci dojít k závěru, proč bylo nakonec rozhodnuto pro opevnění a učitel je může vhodnými otázkami k řešení dovést. Opomenuta není ani práce s textem, v jednom případě s články z dobových novin, které jsou pro nás pramenem a později tvorba vlastního textu, shrnutí. Při návštěvě objektu se uplatní metoda pozorování.

Kromě využití několika rozličných metod a aktivizace žáků je kladen důraz také na hledání vztahů a spojení s jinými vyučovacími předměty. Rozpracování tématu v různých předmětech může mít pozitivní vliv na jeho pochopení a zařazení do obecných souvislostí. Vhodně tak může být spojen například s literaturou. Zde prezentujeme reakci významných osobností jako byl např. J. Werich, F. Šrámek, F. Halas na zářijové dny roku 1938. Stranou by rozhodně neměla zůstat občanská výchova. Zařadit lze téma vlastenectví – odhodlání našich předků bránit vlast nebo rozdíl mezi demokratickými a totalitními režimy. V hudební výchově můžeme žáky seznámit s osobou Karla Hašlera, jeho písní „Když jsem mašíroval ku hranici“. S daným tématem můžeme spojit i Českou státní hymnu. V matematice by se žáci mohli krátce věnovat výpočtu množství zásob v objektu podle počtu vojáků na určitý

počet dnů. Jednou z hlavních pomůcek pro výuku bude model objektu opevnění, který si žáci sami slepí ve výtvarné či pracovní výchově. Učitel může zařadit téma vhodného výběru barev pro maskování objektu podle jeho umístění v terénu. Znalosti z oboru zeměpis budou prověřeny během vlastní exkurze, kdy by žáci podle mapy měli určit polohu dalších objektů.⁸³

V neposlední řadě využijeme řadu vyučovacích prostředků a pomůcek, které je třeba předem zajistit. Jedná se o papírové modely objektů, pracovní listy, mapy, zpětný projektor, technické zařízení pro promítnutí ukázky z filmu *Obecná škola* a zajištění termínu exkurze do objektu v Šatově. Toto vše je třeba zajistit s dostatečným časovým předstihem. Více napoví následující kapitoly.

Zřejmě nejoblíbenější pomůckou se stane model bunkru, který si žáci sami zhotoví. Je třeba včas zajistit jejich výrobu - pravděpodobně po domluvě s vyučujícím výtvarné výchovy. Model byl navržen tak, aby jej většina žáků byla schopna slepit a zároveň, aby alespoň v hrubých obrysech odpovídal skutečnosti. Tak například pancéřové pozorovatelný ve stropě objektu jsou pouze graficky naznačeny, přechod mezi jednotlivými stěnami a stropem je hranatý a ne zakulacený, střílny a dveře taktéž nejsou plastické, ale pouze graficky naznačené.

Prvním impulzem pro zařazení modelu byla domněnka, že by mohl žáky motivovat v další činnosti. „Malá papírová krabička“ však skrývá další možnosti – celkový pohled na objekt, jasný obraz o jeho vnější podobě. Usnadní učiteli popis vnějších komponentů, žáci pomocí několika objektů zkouší odvodit strategii boje. Výroba modelu vyžaduje více trpělivost a dodržování doporučeného postupu, než šikovnost. Rozvíjíme tak nejen pracovní kompetenci žáka, ale i jeho osobnost. V neposlední řadě lze zmínit i pozitivní působení na hodnoty žáků ve smyslu úcty k vlastní a cizí práci.

Další věc, kterou musí učitel zajistit s dostatečným předstihem je návštěva objektu Zahrada v Šatově. Návštěvy během týdne mimo pondělí jsou možné od června do září. Duben, květen a říjen zpravidla jen o víkendu. Majitelem objektu je Technické muzeum v Brně, na jehož [www. stránkách](http://www.technikemuzeum.cz) je možné najít veškeré informace i kontakt na správce.

Pro uskutečnění činností před exkurzí bude potřeba rozmnožit pracovní listy, které se zaměřují na shrnutí mezinárodní situace, objasnění důvodů pro a proti

⁸³ Některé materiály, které lze uplatnit v jiných předmětech, viz Přílohy textové.

budování opevnění, některé základní informace o dělení objektů opevnění a přiblížení atmosféry v ČSR během září 1938. Zde je vhodné kopírovat 4 stránky na jeden list papíru z důvodu úspory. Zajistíme do hodiny mapu z probíraného období, pokud jí škola nedisponuje, lze ji nahradit mapou zobrazující dnešní situaci. Jde nám zde o porovnání polohy potenciálních agresorů a spojenců v roce 1938. Pokud má učitel možnost zajistí si zpětný projektor na promítnutí map s naznačením linie opevnění nebo tak učiní pomocí jiného zařízení. Pokud se rozhodne zařadit i filmovou ukázkou – v našem případě navrhuje ukázkou z filmu *Obecná škola*, je třeba taktéž s předstihem zajistit nejen samotný film, ale i potřebnou techniku či učebnu. Využití filmu ve výuce se na první pohled zdá být velice přínosné, ale může skrývat i řadu úskalí – především je třeba myslet na to, že nejedná-li se o dokument nebo dokumentární film, představují historické hrané filmy dílo umělců, kde jde tedy především o umění, nikoliv historii. „*Nepřipravený žák by se pochopitelně nechal zmást jakoukoli obrazovou informací. Je proto nutné, aby učitel dějepisu působil (...) jako korigující prvek, jenž přitom využije svých odborných znalostí.*“⁸⁴ V našem případě nestojí film v centru pozornosti, využíváme krátkou filmovou ukázkou ze známého filmu spíše pro motivaci žáků a uvedení tématu hodiny.

3.2 Konkrétní podoba činností před exkurzí

Jedná se o vyplnění pracovních listů navržených v diplomové práci. Časová dotace pro tuto činnost je stanovena na dvě vyučovací hodiny. Pracovní listy shrnují fakta, která jsou pro téma nezbytně nutná a zároveň by na ně žáci těžko hledali odpovědi v samotném objektu. V této kapitole si projdeme jednotlivé úkoly, učitel zde najde vzorové odpovědi (dále jen vz. od.), doporučení k výkladu a metodice. Prázdné pracovní listy jsou v příloze. Jak uvádíme, jedná se o doporučení, takže je zkušený učitel může dle svého uvážení pozměnit, některé úkoly je možné zadat žákům jako domácí úkol.

Učitel zajistí do hodiny následující pomůcky: film *Obecná škola*, pracovní listy, mapy, příslušné technické zařízení. Upozorní žáky, aby si do hodiny přinesli modely bunkrů.

⁸⁴ Štěpánek, K. Hrané historické filmy k období Velké francouzské revoluce a školní dějepis. In Mihola, J. (ed.) *Velká francouzská revoluce ve vztahu k vědě, pedagogice, náboženství a kultuře*. Brno: PdF MU, 2005, s. 72.

Výuku navrhuji zahájit ukázkou z filmu *Obecná škola*.⁸⁵ Ukázkou nalezneme v časové stopě 01:20:18 až 01:25:50. Konkrétně se jedná o scénu, kdy žáci odjíždí na výlet k opevnění, ta slouží nejen jako motivace a uvedení tématu, ale jako zdroj některých informací a především je zde dobře vidět jeden z objektů⁸⁶. Žáci pravděpodobně film znají, při použití filmů ve výuce obecně, učíme žáky všimnout si nejen osudů hlavních hrdinů, ale i dobového zařazení, kostýmů atd. Na pravou míru je třeba uvést větu učitele Hnízda: „(...)pevnost se celá výbuchem zvedla a neporušená zase dosedla na své místo.“ Tento údaj by ve spojení s fantazií žáků a velikostí objektu mohl vést k mylným představám. Upozorníme, že objekty nevyhlíávaly do vzduchu, ale známý je např. pokus na jednom z objektů tvrže Bouda, kdy k jeho stěně byla umístěna nálož obrovské síly. Objekt se po výbuchu odtrhl od šachty, která jej spojovala s podzemím a po zpětném „dopadu“ se posunul asi o 50 cm bokem.⁸⁷ Po skončení ukázky učitel s žáky shrne, co bylo možné se dozvědět – opevnění se stavělo proti Němcům podél hranice, bylo z betonu a důmyslně propojené. Můžeme zmínit spor otce jednoho z žáků a řidiče autobusu o tom, jestli jsme se měli či neměli bránit, jejich argumenty. Přibližná časová dotace pro tento úkol je 10 minut. Následně přistoupíme k řešení jednotlivých úkolů v pracovních listech. Pracovní listy obsahují jednotlivé celky týkající se nějakého okruhu problematiky opevnění. Tyto celky jsou označeny tučně a bez číslování např.: ► **ČSR 1918-1938, mezinárodní situace**, ► **Tanky nebo opevnění?**. Každý celek pak zahrnuje jednotlivé, samostatně číslované úkoly.

► ČSR 1918-1938, mezinárodní situace - celek úkolů slouží pro zopakování mezinárodní situace a uvědomění si, proč se intenzivně jednalo o nutnosti obrany. Přibližná časová dotace stanovená pro tento úkol činí 10 minut. V tomto celku rozvíjíme především kompetenci k učení. Žák třídí dosavadní znalosti, na jejich základě dochází k novým poznatkům, uvádí je v širší celky a vyvozuje z nich souvislosti a závěry.

Úkol č. 1 Ptáme se, kdo nás nejvíce ohrožoval a proč. Jaké byly naše vztahy s nejbližšími sousedy. Učitel připomene (vhodnými otázkami nebo vlastním

⁸⁵ *Obecná škola*, Režie: Z. Svěrák, Československo 1991.

⁸⁶ Pěchotní srub CE na dopadové ploše Jordán, Brdy.

⁸⁷ Ráboň, M., Gregar, O., Kachlík, B. a kol.: *Průvodce tvrží Bouda*. Brno 2005. s.19.

výkladem) z jakého územního celku vzniklo ČSR, spor o území se sousedními zeměmi, národnostní roztržičnost ČSR a potíže z toho plynoucí, Společnost národů a její možnosti, konec demokratického režimu v Německu, nástup Hitlera, znovuzavedení branné povinnosti, obsazení Porýní, anšlus Rakouska. Na základě zmíněných informací žáci vyplní úkol č. 1.

Úkol č. 2 Položíme žákům otázku a necháme je navrhnout možná řešení. Žáci mohou odhadovat délku hranice, která při rozloze 140 508 km² byla 4120 km. S Německem 1545, po připojení Rakouska 2103. S Maďarskem 832 km, s Polskem 984 km. Jediná, zcela bezpečná s Rumunskem – 201 km. Můžeme položit následující otázku: „Představ si, že jsi německý generál, Rakousko již bylo připojeno, v kterých místech bys vedl útok?“

Úkol č. 3 Zde budeme potřebovat mapu Evropy, aby žáci jasně viděli vzdálenost jednotlivých zemí od ČSR. Žáci se učí nejen orientovat v mapě, ale získané informace uvést do náležitých souvislostí.

Obr.20: Barevné vyznačení ohroženosti hranic z úkolu uvedeného níže

1. Zamysli se nad tím, co víš o vzniku ČSR a o událostech, které se odehrály ve 30. letech 20. století u našich zahraničních sousedů. Vyznač barevně v mapě, kterou část hranic ČSR považuješ za nejvíce a nejméně ohroženou nepřátelským útokem v roce 1935. (Červeně – nejvíce ohrožené část, žlutě – ohrožená pouze za určitých podmínek, zeleně – zcela bezpečná část hranice.)

Vz. od.: viz. mapa výše

2. *Dobře si prohlédni tvar a rozlohu ČSR. Co soudíš o její obranyschopnosti?*

Vz. od.: Celková délka bráněné hranice je příliš dlouhá. Nepoměr šířky ve směru Z-V a S-J.

3. *Kdo byli naši spojenci? Porovnej polohu potenciálního agresora vůči ČSR s polohou našich spojenců. Co k tomu lze říci?*

Vz. od.: Francie, Anglie, Sovětský svaz, Malá dohoda. Spojenci jsou příliš vzdálení, museli bychom vydržet do jejich příchodu.

► Tanky nebo opevnění? - v tomto celku jsou prezentovány základní argumenty, které se přikláněly buď na stranu budování opevnění nebo motorizované armády. Cílem je, aby žáci sami odhalili, že opevnění muselo být budováno proto, že umožňovalo obrovskou úsporu živé síly při obraně republiky. Téma uvedeme shrnutím předchozího celku, tedy, že se stupeň ohrožení republiky zvyšuje a je třeba to řešit – ČSR má dvě možnosti řešení buď stavět opevnění nebo budování moderní pohyblivé motorizované armády. Zadáme žákům, aby si argumenty přečetli a označili. Některé body lze jen těžko rozhodnout, pokud o problematice nejsou podrobně informováni, např. „*při mobilizaci v září 1938 nastoupilo necelých 1, 1 milionu mužů*“, proto v případě nejistoty mohou přejít k hodnocení dalšího argumentu. Po přečtení se zeptáme, kdo je pro opevnění a kdo pro modernizaci armády. Zeptáme se proč. Shrňme různé argumenty. Upozorníme, že nakonec bylo rozhodnuto pro opevnění a ptáme se proč? V případě, že žáci sami neodhalí důvod, můžeme položit následující otázku: „Republika měla přibližně 15 milionů obyvatel, jak velkou lze z tohoto počtu postavit armádu?“ Žáci navrhnou nějaká čísla a my je odkážeme na argument „*při mobilizaci v září 1938 nastoupilo necelých 1,1 milionu mužů*“ a znovu přečteme argument „*konkrétní případ: nejvíce ohrožený prostor Labe – Odra (...)*“ Nakonec shrňme, proč došlo k rozhodnutí o stavbě opevnění, ale zmíníme i to, že to samozřejmě neznamenalo, že by k modernizaci armády nedošlo vůbec. Celek zamýšlí rozvíjení především kompetenci k řešení problému. V tomto případě tato kompetence úzce souvisí s kompetencí komunikativní a sociální kompetencí. Žák musí porozumět argumentům v textu, kriticky argumenty zhodnotit, naslouchat spolužákům, vhodně formulovat své myšlenky a názory. Navrhuje různé

varianty řešení na základě svých dosavadních schopností a nově získaných argumentů. Své návrhy je schopen kriticky posoudit a srovnat se zadanými údaji v textu. Je schopen svá tvrzení logicky odůvodnit a podložit fakty. Spolupracuje při tom s učitelem a spolužáky, respektuje jejich návrhy a přijímá jako podněty k objevování cesty ke správnému řešení problému. Přibližná časová dotace pro čtení argumentů a jejich označení činí 5 minut, pro činnost následující bylo vyhrazeno 7 minut.

Přečti si následující argumenty. Písmenem T (tanky) označ argumenty hovořící pro budování moderní pohyblivé motorizované armády. Písmenem O (opevnění) argumenty hovořící pro budování opevnění.

- *délka hranice neumožňuje opevnit ji celou – finanční, časové důvody*
vz. od. T
- *budování opevnění zajistí práci mnoha dělníkům a nejen několika závodům zbrojnímu průmyslu* vz. od. O
- *při mobilizaci v září 1938 nastoupilo necelých 1,1 milionu mužů* vz. od. O
- *Francie, náš vojenský vzor a spojenec buduje opevnění již několik let - zkušenosti* vz. od. O
- *nejenom Francie se spoléhá na Maginotovu linii, ale i další země Evropy budují opevnění* vz. od. O
- *v 1. svět. válce se taktéž s úspěchem využívaly malé pevnosti – tyto zkušenosti jsou výchozím bodem pro další konstruování opevnění* vz. od. O
- *opevnění je zakopané na místě a nelze s ním manévrovat, umožňuje pouze defenzivní způsob boje* vz. od. T
- *pohyblivá motorizovaná armáda umožní defenzivní i ofenzivní způsob boje*
vz. od. T
- *budování opevnění republiku finančně natolik vyčerpá, že nebudou další prostředky na modernizaci armády, ta se potom výbavou a výzbrojí nevyrovná armádě nepřátelské* vz. od. T
- *peníze raději investovat do rozsáhlé sítě železnic a silnic, která umožní rychlý nástup a manévrování moderní motorizované armády* vz. od. T

- *Francie, náš vojenský vzor a spojenec staví opevnění, ale její hranice s Německem je mnohem kratší – opevnění není nutné budovat v takovém rozsahu vz. od. T*
- *opevnění je zastaralá metoda boje, motorizace do příští války natolik pokročí, že se bude jednat o válku velmi dynamickou, kde se uplatní „pohyblivé pancéřové tvrze“ a ne tvrze sedící v zemi vz. od. T*
- *konkrétní případ: nejvíce ohrožený prostor Labe – Odra měří přibližně 400 km; na jeho obranu je zapotřebí nasadit zhruba 600 000 mužů, bude – li toto pásma opevněno, vystačí 165 000 mužů vz. od. O*
- *naším hlavním cílem není vést ofenzivní válku, ale vydržet do příchodu spojenců vz. od. O*
- *opevnění = „zakopání“ státního majetku vz. od. T*

► Československé opevnění z let 1935 – 1938

Celek slouží k prezentaci základních informací o podobě opevnění, jeho základních typech a zamýšleném počtu jednotlivých objektů po úplném dokončení opevňovacích prací. Rozvíjíme kompetenci k řešení problému, kompetenci komunikativní a kompetence sociální a personální a to zejména v úkolu 1, kdy žáci rozdělení do skupin mají objevovat strategii boje opevnění. Jednotlivci navrhuji možná řešení na základě dosavadních informací. Společně dochází kritickou úvahou ke konečnému návrhu. Ten pak skupina prezentuje a to včetně zdůvodnění navrhovaného řešení. Přibližná časová dotace pro splnění celku úkolů je 15 minut. V tomto případě přesahujeme již vyučovací hodinu. Pokud na sebe jednotlivé hodiny navazují, budeme pokračovat v další hodině. Pokud ne, je na učiteli, aby zvážil časové rozvržení.

V úvodu úkolu neprozrazujeme způsob bočních paleb, ani fakt, že objekt má směrem k nepříteli odvrácený vchod! Využijeme zhotovených papírových modelů. Popíšeme jednotlivé prvky, které lze vidět na modelech. Kladením otázek zapojíme žáky. Učitel objasní: rozdíl mezi TO a LO a tvrzí. U srubu upozorní na podzemní patro, které z modelu není patrné. Počet osádky TO 12 – 45, LO 4 – 7 mužů. Umístění dveří, střílen hlavních a pomocných zbraní, otvorů pro periskop, umístění pozorovacích zvonů, otvory pro ventilaci – během boje vzduch natahován do objektu přes vchodovou mříž a přetlakem vytlačován otvory ve střeleckých místnostech,

granátový skluz, diamantový příkop, háky na zachycení maskovací plachty, krakorce.

Úkol č. 1 Následuje úkol, kdy mají žáci navrhovat umístění objektu v terénu. Požadujeme pouze naprosto základní fakta, tedy odvrácení vchodu od strany nepřítele, boční palba a vzájemné krytí. Pro tento úkol můžeme odstranit pevnůstky vz. 36, které by žáky mátlly, mají jinou taktiku boje. Utvoříme několik skupin po 4 – 5 žácích, aby každá skupina měla k dispozici několik modelů. Skupina si určí, na které straně lavice leží ČSR a Německo. Vyhodnotíme jednotlivé návrhy a objasníme způsob boje, úloha překážek mezi a kolem objektů. Lze jednoduše nakreslit na tabuli. Nejčastější chybou během výzkumu a částečné realizace programu bylo umístění objektu týlovou stranou (vstupem) směrem k nepříтели. Jako důvod žáci uváděli „aby jsme na Němce viděli“. Nezapomeneme zdůraznit, že k tomuto účelu slouží pozorovací zvony a nikoliv vchod objektu. V tuto chvíli lze stručně zmínit rozdíl mezi pevnůstkou vz. 36 a vz. 37., a k čemu objektům sloužilo prodloužení čelní stěny.

Úkol č. 2 Využijeme dosud získané informace z výkladu, ale i z modelů bunkrů.

Úkol č. 3 Tento údaj uvede učitel.

Úkolu č. 4 Znovu upozorníme na modely. Žáci hádají kolik objektů LO a TO mělo být postaveno podle Husárkova plánu do roku 1951.

1. *Pomocí papírových modelů popiš taktiku boje objektů.*

Vz. od.: Boční palba, vzájemné krytí, vchod odvrácen od nepřítele.

2. *Stručně charakterizuj:*

Lehké opevnění Vz. od.: menší objekty bez podzemního patra. Pevnůstky staršího typu – čelní palba. Tzv. „řopíky“ – nejrozšířenější, boční palba, vzájemné krytí, ventilace. Osádka 4-7 mužů.

Těžké opevnění Vz. od.: tzv. sruby, podzemní týlové a nadzemní bojové patro. Boční palby, vzájemné krytí. Ubikace, umývárka, splachovací WC, sklady munice, studna. Diamantový příkop. Pozorovací zvony nebo kopule. 12 – 45 mužů.

Tvrz Vz. od.: Soustava nejodolnějších sрубů propojená podzemními chodbami a sály. Stavěny na severní části hranice. 300 – 700 mužů.

3. *Jak se nazýval třetí a konečný plán čs. opevnění?*

Vz. od.: Husárkův.

4. *Kdy měla být výstavba opevnění podle tohoto plánu dokončena a kolik objektů mělo být postaveno?*

Vz. od.: 1951, 1276 objektů TO, 15 463 LO.

► V září jako na houpačce.. Cílem tohoto celku je přiblížit žákům náladu panující ve společnosti v době před vyhlášením mobilizace. Jako prostředek k dosažení tohoto cíle byly vybrány úryvky článků z dobového tisku. (Materiály jsou zařazeny v přílohách.) Důvodem byla široká škála článků, které se tehdejší situaci věnují z různých úhlů pohledu – názory na armádu, prohlášení závodů, svolání k lidu, různá hesla, prohlášení mládeže atd. a jejich snadná dostupnost. Samozřejmě zde nebylo možné vyjádřit vše, co tehdejší tisk přinášel. Obecné naladění tisku však odpovídá vybraným článkům. V tomto celku budeme zároveň naplňovat požadavky průřezového tématu Mediální výchova. Učitel povede žáky k hodnotné analýze sdělovaného obsahu a jeho kritického posouzení. Je třeba se ptát po skutečných záměrech, pohnutkách autorů článků. Tisk ve většinové míře vyjadřuje odhodlání bojovat, nadšení z možnosti se bránit. Ptáme se, nakolik jsou tyto informace věrohodné. Taktéž musí učitel dbát na správnou interpretaci informací v člancích. Žáci by neměli nabýt dojmu, že by Čechoslováci toužili po válce. Byli odhodláni se bránit, přesně jak je na první pohled patrné z nápisu „*Náš voják hotov k obraně!*“ Pro tento úkol použijeme list s ukázkami „*Jak dlouho ještě Evropo?*“, „*Sami rozhodneme o svém osudu*“. Zatím vynecháme list, kde se píše o mobilizaci. Přibližná časová dotace pro splnění úkolu je 15 – 20 minut, podle toho, jestli učitel bude požadovat čtení celého znění článků nebo pouze jednotlivých nadpisů a článek „*Jak dlouho ještě Evropo*“, které jsou minimem pro splnění úkolů.

Úkol č. 1 Práci můžeme oživit zařazením prvků dramatické výchovy, konkrétně hru v situaci. Navodíme situaci, kdy se žáci na chvíli stanou kameloty. Jejich úkolem bude vžít se do nálady tehdejší doby a vyvolávat titulky nebo krátké úryvky z jednotlivých textů. Cílem této metody práce je schopnost orientovat se sám v sobě, soucítit s druhými lidmi, jasně a zřetelně formulovat své myšlenky a beze strachu je prezentovat.⁸⁸

⁸⁸ Pavlovská, M.: Dramatická výchova ve školní i mimoškolní činnosti. In: Střelec, S. (ed.) Studie z teorie a metodiky výchovy I. Brno 2004, s. 105.

Úkol č. 2 a 3 Následující dva úkoly kultivují hodnoty ve vztahu k vlasti a její historii. Posilují vědomí přináležitosti k vlastnímu národu a úctu k sobě samým. Zároveň neodmítá kritiku a respektuje jiné národy.

1. *Přečti si nadpisy článků z dobového tisku. Jaká tehdy asi panovala atmosféra?*

Vz. od.: Individuální odpověď.

2. *Před a během války se velmi často objevuje heslo „Věrní zůstaneme“. Komu nebo čemu zůstanou autoři věrní?*

Vz. od.: Prezident Masaryk, odkaz první republiky.

3. *Pozorně si přečti část článku „Jak dlouho ještě, Evropo?“ O čem se v něm píše? Souhlasíš s autorem článku nebo ne?*

Vz. od.: Vlastenectví. Autor miluje svou vlast, ačkoliv jsou i jiné země, krásnější a kulturnější. Individuální odpověď.

► Mobilizace - Nejistota „rozhoupaného“ září byla ukončena 23. září 1938 o půl jedenácté večer. Byla vyhlášena mobilizace. Cílem celku je seznámit žáky s průběhem mobilizace, jak je prezentován dobovým tiskem a pokusit se je vtáhnout do atmosféry doby. Nyní použijeme druhý list s úryvky „*Mobilisace*“, „*Ti z nás, kteří zůstali*“. Pro splnění úkolů tohoto celku je vhodné zvolit skupinovou práci, především pro jeho časovou náročnost. Utvoříme pět skupin, úkol 1 a 2 přidělíme jedné skupině. Následuje metoda práce s textem, žáci musí vyhledat článek týkající se jejich otázky, informace zde obsažené posoudit a vhodně formulovat, aby mohli zjištěné informace srozumitelně sdělit ostatním skupinám. Celek tedy rozvíjí především kompetenci komunikativní a kompetenci sociální a personální. Časová dotace pro splnění je přibližně 15 minut.

1. *Pro koho platil povolávací rozkaz?*

Vz. od.: Pro všechny, kterým je toho roku 40 let a všichni mladší.

2. *Jakou časovou lhůtu měl voják k dispozici před počátkem plnění rozkazu?*

Vz. od.: Nejpozději za 6 hodin od uveřejnění vyhlášky musel vycestovat směrem k výzbrojní stanici.

3. *Co si měli ti, kterých se povolávací rozkaz týkal, vzít s sebou?*

Vz. od.: Vojenské průkazy, civilní oblek, jídlo na dva dny, lžíci, vidličku, nůž, čistící potřeby na šaty a obuv, kapesníky, ručníky, jehly, niti, knoflíky, přikrývku, trvanlivý obal, poštovní průvodku k odeslání civilního obleku, jídelní nádobí, teplé prádlo.

4. *Jaké reakce vyvolala mobilizace?*

Vz. od.: Nadšení, odhodlání, pocit vykoupení z hrůzných nejistot posledních dnů.

5. *Jak (dle tisku) reagují Němci žijící v ČSR na mobilizaci?*

Vz. od.: Konrad Henlein vybízí, aby českoslovenští Němci neuposlechli vyhlášku o mobilizaci, přesto Němci nastupují a plní svou povinnost.

6. *Popiš stručně obsah článku „Ti z nás, kteří zůstali.“*

Vz. od.: Voják, pro kterého již neplatí vyhláška o mobilizaci, vybízí, aby se na lidi jako je on nezapomínalo v případě potřeby obrany státu. Chtěl by také přispět k obraně, byť by se jednalo o nějakou podřadnější práci.

► Bez boje... Ve zbývajícím čase uzavřeme celou výuku seznámením s obsahem Mnichovské dohody. Ta v našem případě už není předmětem výuky, ale ukončením výukového celku, proto nezabíháme do příliš velkých podrobností.

Úkol č. 1 a 2 Můžeme použít mapu, která je součástí práce a vyznačuje místa budování opevnění a porovnat ji s mapou v dějepisném atlase, kde je vyznačena území připadající dle dohody Německu. Ptáme se, jak se požadavky Mnichovské dohody odrazily ve vztahu k budovanému opevnění a tedy i ve vztahu k celému ČSR. V osudu opevnění se odráží osud celé republiky. Jaký vliv asi měla Mnichovská dohoda na nálady ve společnosti, jak ovlivnila dosavadní hodnoty, srovnáme-li to s tím, co jsme se právě dozvěděli? Využijeme formu frontální výuky.

Úkol č. 3 Na konci následuje písemné shrnutí celého celku. Tuto část můžeme zadat za domácí úkol. Žáci si mohou zvolit, jestli shrnutí pojmu pouze jako body nebo naopak jako souvislý text.

1. *Kdy a kým byla podepsána tzv. Mnichovská dohoda?*

Vz. od.: 29. září 1938; Velká Británie, Francie, Německo, Itálie.

2. *Jaký vliv měla Mnichovská dohoda na výstavbu opevnění?*

Vz. od.: připojení pohraničních oblastí ČSR k Německu a tím ztráta většiny objektů opevnění.

3. *Stručně popiš, co jsi se v minulých dvou hodinách dějepisu dozvěděl/a.*

Vz. od.: Individuální odpověď.

3.3 Exkurze do pěchotního srubu v Šatově

Na předchozí kapitolu navážeme v nejbližším možném termínu exkurzí do pěchotního srubu v Šatově. Doporučovala bych výuku a činnost před exkurzí naplánovat tak, aby exkurze mohla navazovat hned další den, dokud budou mít žáci získané informace v živé paměti. Náplní výukového celku předcházející exkurzi bylo čs. opevnění jako celek, byly prezentovány obecné informace o příčinách výstavby, o základních typech objektů a bojové taktice, o důvodech ukončení výstavby. Exkurze nás nyní přivede do jednoho konkrétního objektu, kde žáci uvidí jeho umístění v terénu, vnější podobu a vybavení interiéru. Po prohlídce objektu a vyplnění úkolů v pracovních listech, absolvujeme s žáky krátkou procházku k dalším objektům opevnění, které byly s pěchotním srubem Zahrada součástí obranné linie.

Exkurze je plánovaná jako polodenní nebo celodenní podle vzdálenosti školy od místa exkurze a způsobu dopravy. Maximální počet žáků je stanoven na 40.

Cíle, které chceme naplňovat se shodují s cíli celého programu a jsou stanovené na straně začátku třetí kapitoly. I zde budeme rozvíjet klíčové kompetence žáků. Velký důraz bude kladen na kompetenci komunikativní. Ne všechny stanovené úkoly lze vyřešit pozorováním či vlastní úvahou. Žák musí naslouchat výkladu průvodce, porozumět textu na informačních tabulích a z množství těchto informací vybrat ty, které budou odpovědí na zadané úkoly. Zachytit všechny podstatné informace průvodce není z různých důvodů jednoduché, především pro velké množství nových informací. Je pravděpodobné, že jednotlivé skupiny budou muset oslovit průvodce během nebo po jeho výkladu. Žák musí zvolit přiměřený způsob komunikace, jasně a výstižně formulovat svůj dotaz. Kompetence sociální a personální budou rozvíjeny společnou prací ve skupině.

Z forem vyučování uplatníme mimotřídní formu vyučování, kterou nám naplňuje exkurze. Z hlediska didaktické interakce volíme formu skupinového vyučování. Uplatníme též několik metod vyučování. V návaznosti na zmíněné formy výuky to bude metoda skupinové práce, která plně odpovídá zadaným úkolům. Metodu skupinové práce volíme tehdy, mají-li žáci řešit náročnější úkoly, mohou v rámci jednotlivých skupin úkoly rozdělit mezi sebou, ale skupina společně

odpovídá za vyřešení úkolu jako celku. Je zde možnost vzájemně si pomáhat, navrhnout různá řešení a kooperativně dojít ke správnému řešení.⁸⁹ Během plánované exkurze budou žáci rozděleni do čtyř skupin. Další uplatňovanou metodou bude metoda přímého pozorování, doplněná metodami slovními.

Novým prvkem v dosud realizované práci bude využití objektu pěchotního srubu Zahrada a dalších objektů jako hmotného pramene. Hmotné prameny se řadí do vyučovacích pomůcek a mají několik základních rysů. Jsou velmi hodnotným zdrojem informací, „*ale nepředstavují historickou realitu přímo, jsou spíše východiskem pro interpretaci dějin.*“⁹⁰ Z toho vyplývá, že při použití hmotného pramene sehraje klíčovou roli i to, jak s ním bude nakládáno. Je třeba jej uvést do souvislosti s nějakou historickou událostí. Úkolem učitele v tomto směru není pouze žáky naučit vnímat přítomnost těchto hmotných pramenů kolem sebe. Je třeba se ptát po příčinách jejich vzniku, dalším vývoji. Kromě vysoké hodnoty informační mají hmotné prameny i hodnotu motivační, která souvisí s klíčovými dimenzemi, jež můžeme u hmotných pramenů rozlišit. Jedná se o haptiku, estetiku, autenticitu a emocionalitu. Předmět lze vnímat i dotekem nikoliv jen vizuálně či akusticky, kromě toho mohou vnímat jeho proporce, barvu, zápach. Jedná se o skutečný doklad vývoje v minulosti, žákům potvrzuje náš teoretický výklad, nějaké naše tvrzení. Do procesu učení díky hmotnému prameni vtáhneme emoce, žáci jej vnímají hlouběji, vyvolává spoustu otázek a to je motivuje k další práci.⁹¹

3.3.1 Realizace exkurze

Objekt pěchotního srubu Zahrada spravuje Technické muzeum v Brně ve spolupráci s Klubem historického vojenství Brno. Přesné informace o otevíracích dobách, cenách vstupu a kontaktu na správce nalezneme na www.technicalmuseum.cz . Bude určitě vhodné, informovat správce o počtu účastníků a domluvit přesný čas prohlídky, případně její zkrácení a přizpůsobení věku návštěvníků, žáci jistě ocení kratší výklad a více prostoru pro vlastní pozorování. Dostatečný prostor je třeba vyhradit pro dotazy. Běžně prohlídky začínají v každou celou hodinu během otevírací doby. K dopravě

⁸⁹ Pecina, P., Zormanová, L.: Metody a formy aktivní práce žáků v teorii a praxi. Brno 2009, s. 87.

⁹⁰ Labischová, S., Gracová, B.: Příručka ke studiu didaktiky dějepisu. Ostrava 2008, s. 91.

⁹¹ Tamtéž, s. 92 – 93.

k objektu zvolí učitel příslušný dopravní prostředek podle vzdálenosti školy a jejích možností. Pokud je to možné, doporučuji využít vlak, neboť půjdeme – li z vlakového nádraží směrem k objektu, přibližujeme se k němu z jeho čelní strany. Tzn. vidíme ho stejně jako by ho viděl nepřítel v případě útoku. Žákům tak není hned odhalena velikost objektu, ale je postupně objevován. Pokud zvolíme k dopravě autobus, doporučuji vydat se k objektu přesto směrem od nádraží, jak je to zobrazené na přiložené mapě. Žáci tak nebudou připraveni o „kouzlo“ objevování objektu. Učitel informuje s dostatečným předstihem o době a místě odjezdu na exkurzi. Žáci zvolí vhodnou obuv, vezmou si psací potřeby, podložku na psaní, dostatek tekutin a něco na občerstvení. Doporučíme vzít si například malou deku, na které budou sedět v areálu objektu. Nedaleko objektu je příjemná restaurace, kde se mohou žáci občerstvit, v případě špatného počasí si zde můžeme udělat zastávku pro konečné hodnocení exkurze místo navrhovaného „posezení“ na stropní desce pěchotního srubu Zahrada. Na tomto místě bych se chtěla krátce zmínit o bezpečnosti během exkurze. Objekt pěchotního srubu Zahrada je oficiálně zpřístupněným objektem, bezpečnost pro návštěvníky je v nejvyšší možné míře zajištěna. Přesto vcházíme do objektu netradičního a doporučovala bych žáky poučit, aby dbali na svoji bezpečnost. Co se týká exteriéru objektu, lze bez nějakého většího nebezpečí vylézt na stropní desku. Poučíme ale žáky o tom, aby nevstupovali na okraje stropní desky, kde se již nenachází zatravněná plocha. Betonové zakulacené okraje stropní desky jsou kluzké. Upozorníme na diamantové příkopy, které jsou v tomto případě zabezpečeny. Pokud ale budeme po prohlídce pokračovat k objektu MJ – S 2 najdeme diamantové příkopy volně a v tomto případě hrozí nebezpečí úrazu. V interiéru objektu Zahrada nehrozí žádné velké nebezpečí, pouze bych upozornila na nebezpečí při výstupu ze spodního patra do horního, kde je třeba chránit se před úderem do hlavy.

3.3.2 Plán exkurze:

Plán exkurze vychází z potřeb základní školy, kde jsem si ověřovala první část svého programu, činnost před exkurzí. Výprava tedy vyjíždí od budovy ZŠ Otokara Březiny v Jaroměřicích nad Rokytnou. Zvolena byla autobusová, nikoliv vlaková doprava z důvodu velké časové úspory.

- 7: 30 Jaroměřice nad Rokytnou. Odjezd od budovy školy směr Znojmo a následně Šatov. Žáci se podle svého uvážení rozdělí do čtyř skupin a učitel jim rozdá pracovní listy. Skupiny si pozorně přečtou zadané úkoly, v případě nepochopení zadání požádají o pomoc učitele. Ten může průběžně jednotlivé skupiny obejít a zeptat se na nejasnosti, připomínky atd. (Např. porozumění termínu „týlové zázemí“.)
- 8: 30 Šatov, prostor před vlakovým nádražím. Podle mapy vyrážíme směrem k pěchotnímu srubu Zahrada. Žáci sledují okolí a hledají objekty opevnění. Jakmile zahlédneme pěchotní srub, můžeme krátce zastavit a zhodnotit jeho maskování, velikost, přítomnost dalších objektů.
- 8: 50 Areál pěchotního srubu MJ – S 3 Zahrada. Učitel znovu zopakuje, kde se nachází, upozorní na informační tabule před objektem, kde lze nalézt první odpovědi na zadané úkoly. Zkontrolujeme, zda se žáci orientují v plánech nadzemního a podzemního patra objektu. Upozorníme na možnost vyplňování jednotlivých úkolů již během prohlídky s průvodcem, ale pouze za předpokladu budou-li dodržovat pravidla slušného chování. Na vyplnění pracovních listů bude dostatek času po prohlídce, je tedy naprosto nevhodné vyrušovat průvodce během výkladu diskutováním s ostatními členy skupinu o obsahu otázek. Dotazy navíc mohou být vzneseny ve chvíli, kdy průvodce sám dá prostor pro otázky ze strany návštěvníků.
- 9: 00 Interiér pěchotního srubu MJ – S 3 „Zahrada“. Prohlídka vedená průvodcem začíná obecnými informacemi o opevnění a o samotném objektu. Následuje prohlídka jednotlivých prostor, vybavení a výzbroje objektu s průvodcem.
- 9: 45 Interiér pěchotního srubu MJ – S 3 Zahrada. Končí prohlídka s průvodcem, žáci dostanou přiměřený čas na doplnění odpovědí do pracovních listů. Pokud to průvodce dovolí, mohou se sami pohybovat v prostorách objektu nebo společně s ním znovu navštívit jednotlivé prostory. Mohou se znovu zeptat na informace, kterým nepochopili nebo je nenašli. Průvodce jim přímo odpoví nebo je odkáže na příslušnou informační tabuli. Pokud budou mít zájem, mohou si koupit upomínkové předměty.

Do této chvíle by žáci měli zodpovědět většinu ze stanovených úkolů. Jak již bylo řečeno, budou rozděleni do čtyř skupin po přibližně stejném počtu. Každá

skupina bude odpovídat na jiný typ otázek, aby jejich spojením vznikl ucelený obraz o podobě srubu. Skupina číslo 1 zjišťuje obecné informace, jako je přesný nebo krycí název objektu, zatímco skupina číslo 2 přináší informace týkající se stavebního řešení. Skupina 3 se soustředí na výzbroj sloužící na obranu chráněné linie a na zařízení sloužící na bezprostřední obranu objektu. Skupina 4 se věnuje týlovému zázemí, které sloužilo především pro dlouhodobý pobyt osádky.

Skupina 1

1. *Z kterého roku pochází tento objekt pohraničního opevnění?*

Vz. od.: 1938

2. *Jaký je přesný název objektu (vojenská terminologie)? Co znamenají jednotlivá písmena v názvu?*

Vz. od.: MJ – S 3 ; M = Morava, J = jižní, S = srub

3. *Jaký je krycí název objektu – jméno?*

Vz. od.: „Zahrada“

4. *Podle mapky v objektu zjisti, kolik podobných objektů stojí v Šatově a okolí?*

Vz. od.: 3; MJ – S 3 „Zahrada“; MJ – S 2 „Úvoz“; MJ – S 4 „Zatáčka“

5. *V kterém roce armáda objekt definitivně opustila a vyklidila?*

Vz. od.: 1999

Skupina 2

1. *Které patro objektu je bojové a které tvoří týlové zázemí objektu?*

Vz. od.: horní, nadzemní = bojové; dolní, podzemní = týlové

2. *Na plánu nadzemního patra objektu vyznač písmenem SM střeleckou místnost s hlavní zbraní v mírové poloze.*

Vz. od.: viz plán

3. *Na plánu nadzemního patra objektu vyznač písmenem M hlavní minucí sklad.*

Vz. od.: viz plán

4. *Jak se dostal střelec do pozorovacího zvonu?*

Vz. od.: po žebříku

5. *Kolik schodů vede do podzemního patra objektu?*

Vz. od.: 16

6. *Na plánu podzemního patra objektu vyznač písmenem F místnost filtrovny.*

Vz. od.: viz plánek

Skupina 3

1. *Jakým směrem je vedena palba hlavních zbraní z objektu vzhledem ke směru útoku nepřítele?*

Vz. od.: kolmo na postup nepřítele, systém bočních paleb

2. *Jakými zbraněmi je objekt vybaven? (tři druhy)*

Vz. od.: kanóny, těžké kulomety, lehké kulomety

3. *Jakou funkci měly hadice visící ze stropu ve střeleckých místnostech?*

Vz. od.: přívod vzduchu do plynových masek

4. *Jaká zařízení na obranu objektu lze nalézt u střílny na ochranu hlavních zbraní?*

Vz. od.: stěnový periskop, granátový skluz

5. *Jak se nazývá příkop, který nalezneme vně objektu pod střílnou hlavní zbraně? K čemu slouží?*

Vz. od.: diamantový příkop; ochrana hlavích zbraní, znemožňuje nepříteli vstoupit do bezprostřední blízkosti zbraně; padají sem prázdné nábojnice

Skupina 4

1. *Vypiš jednotlivé místnosti, které jsou nutné pro dlouhodobý pobyt osádky.*

Vz. od.: filtrovna, ubikace, umývárka, WC, místnost pro přípravu a výdej stravy se studnou

2. *Na plánu podzemního patra objektu vyznač písmeny UM místnost pro ubytování mužstva.*

Vz. od.: viz plánek

3. *Kolik lůžek se nachází v ubikaci mužstva. Kolik mužů mělo tvořit osádku pěchotního srubu.*

Vz. od.: 14 lůžek, 28 mužů

4. *Jaký druh WC se nachází v objektu?*

a) *suchý – latrína*

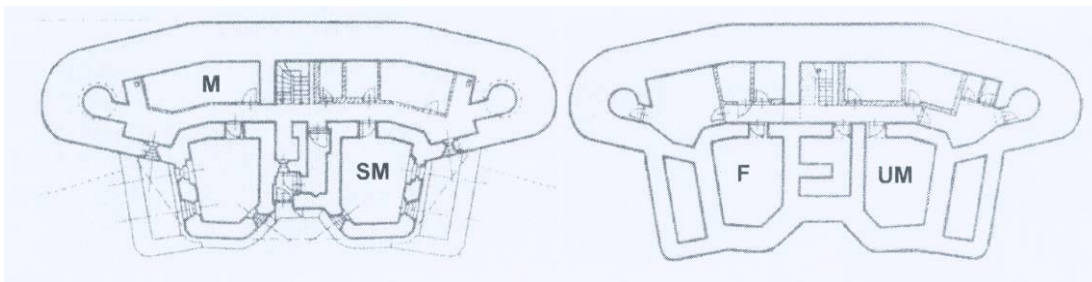
b) *turecký – stupačky*

c) *splachovací*

Vz. od.: c) splachovací

5. *Jaká nejdůležitější věc pro život vojáků v objektu se nachází v místnosti určené k přípravě a výdeji stravy?*

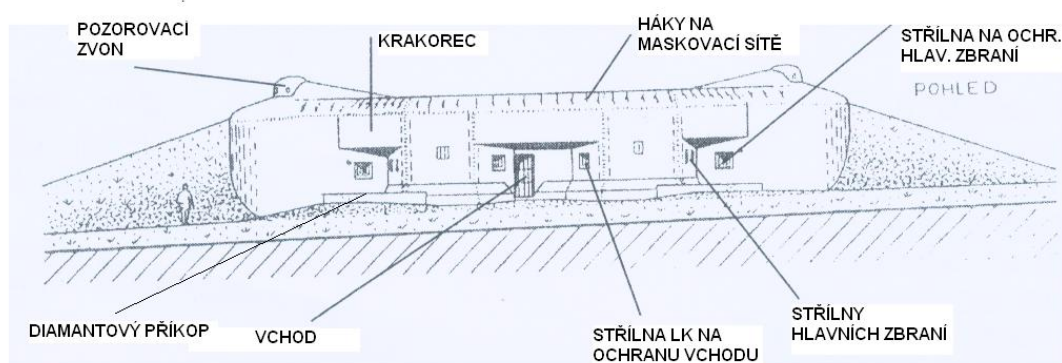
Vz. od.: studna

Obr.21: Vz. od. pro skupiny 2 a 4⁹²

10: 15 Areál pěchotního srubu Zahrada. Žáci opustili interiér objektu. Všichni se shromáždí před objektem a společně zahájí řešení posledního, tentokrát společného úkolu. Tento úkol bude zřejmě náročný na paměť žáků, neboť následující informace nebývají součástí výkladu, ale byly objasněny v rámci vyučování ve třídě na modelech objektů. Učitel při tomto úkolu pomáhá pokládáním vhodných otázek.

Popiš části objektu podle obrázku, k čemu jednotlivé komponenty slouží?

Obr.22: Vz. od.: pro společný úkol⁹³

⁹² Plány a kresba použity se souhlasem autora Bohuslava „Freda“ Kachlíka a nakladatelství – vydavatelství SPČO s.r.o.

⁹³ Plány a kresba použity se souhlasem autora Bohuslava „Freda“ Kachlíka a nakladatelství – vydavatelství SPČO s.r.o.

10: 30 Pro tuto chvíli opouštíme areál pěchotního srubu Zahrada a vyrazíme podle mapy k dalším objektům. Po necelých pěti minutách cesty přicházíme k objektu LO vz. 37. Vhodnými otázkami se ptáme na typ objektu („řopík“) a jeho základní znaky. Pokračujeme dál, kde najdeme další objekt LO vz. 37. Třetím objektem na vytyčené trase je pěchotní srub MJ – S 3 „Úvoz“. Jedná se o stejný typ srubu jako je srub Zahrada. Srub nebývá přístupný, areál uzavírá plot. Pokud bude otevřená brána můžeme nahlédnout do areálu. V tomto případě přebírá zodpovědnost za bezpečnost žáků učitel. V této souvislosti je třeba znovu upozornit na nechráněné diamantové příkopy. V souvislosti s umístěním jednotlivých objektů v terénu upozorníme žáky na linii, která je takto tvořena. Pro lepší představu ukážeme linii na mapě. Následně se vracíme zpět k areálu srubu Zahrada.

11: 15 Areál pěchotního srubu Zahrada. Nyní bude třeba shrnout, zhodnotit a případně doplnit informace, které jednotlivé skupiny získaly. Žáci si posedají v prostoru areálu srubu. Obvykle zde nejsou k dispozici lavičky, využijí tedy podložky, které si vzali s sebou. Umožní-li to chování a zodpovědnost žáků, můžeme si sednout na stropní desce objektu. Každá skupina prezentuje vlastní získané informace, aby tak byl utvořen celkový obraz o podobě objektu. Opět následuje frontální výuka. Zeptáme se na celkový dojem a postřehy. Co soudí o velikosti srubu a jeho vybavení. Ve chvíli, kdy si žáci ujednotí nově získané informace, budou zodpovězeny všechny dotazy a program exkurze budeme moci označit za uzavřený, nesmíme vynechat důležitou součást každé činnosti a to je hodnocení. Hodnocení má význam nejen pro žáky, ale i pro učitele. Učitel zhodnotí do jaké míry žáci zvládli požadované úkoly, zhodnotí míru naplnění jednotlivých klíčových kompetencí. Prostor je třeba vymezit i samotným žákům, aby mohli hodnotit sami sebe, ale i učitele a jeho přípravu.

Celkově představuje hodnocení pro učitele zpětnou vazbu o jeho zvolených metodách práce. Pokud například většina otázek v pracovních listech zůstane nevyplněná ptáme se společně s žáky, proč tomu tak je. Byly otázky sestavené učitelem příliš složité, čas pro jejich vypracování nedostatečný nebo nám průvodce nechtěl další informace poskytnout?

Domnívám se, že je třeba také brát ohledy na to, že jak učitel na jedné, tak žáci na druhé straně hodnotí činnost, na které mají společný zájem. Je třeba být v hodnocení konstruktivní, tedy navrhnout možná řešení případných nedostatků. Obě strany dodržují principy hodnocení - objektivnost, spravedlivost a taktnost.⁹⁴

Hodnotit můžeme následující položky:

Téma exkurze: Jaký dojem udělal srub Zahrada – velikost, maskování, vnitřní vybavení, taktické propojení s ostatními objekty. Pochopili žáci vztah mezi budováním objektů a historickými událostmi?

Metody a formy prezentace tématu: Co žáci soudí o pracovních listech a jednotlivých úkolech? Byla exkurze ze strany učitele dobře připravená, ano či ne a proč?

Jednotlivé klíčové kompetence žáků: Kompetence k učení: dokázali žáci vybrat podstatné informace k tématu, spojit je a uvést do souvislostí, rozpoznali nějaký smysl v učení se tohoto tematického celku.

Kompetence k řešení problémů: jak se jednotlivci zapojovali do úkolů, hledali a navrhovali řešení stanovených úkolů na základě logické úvahy, kritického posouzení situace nebo dosavadních zkušeností

Kompetence komunikativní: rozuměli žáci sdělení novinových článků v úkolu, dokázali výstižně a souvisle vyjadřovat své myšlenky a názory, dělalo jim potíže shrnout získané informace, komunikovali s průvodcem

Kompetence sociální a personální: jaká panovala atmosféra při práci ve skupinách, podíleli se všichni na společné práci, respektovali se vzájemně?

Kompetence občanské: byl žák schopen vcítit se do situace v roce 1938, chápe význam kulturního a historického dědictví vlastní země, dodržoval společenské normy chování například vůči průvodci, spolužákům. Ocenil snahu skupiny lidí o zachování podoby objektů a jejich dědictví pro další generace?

Kompetence pracovní: jak si žák poradil s výrobou modelu, byl trpělivý? A co s modelem následně udělal, váží si své práce?

Hodnoty: Co nám přineslo objasnění tohoto tématu, je tato kapitola dějin u nás uzavřená, má nějaký vliv na dnešní společnost, setkali se žáci například

⁹⁴ Šimoník, O.: Úvod do didaktiky základní školy. Brno 2005, s. 118.

v médiích s diskuzemi na téma Mnichovská dohoda, pohraničí atd. Změnil se nějak jejich postoj vůči historii vlastního národu. Ocenil v souvislosti s opraveným objektem hodnotu lidské práce.

12: 15 Šatov. Odjezd zpět do Jaroměřic nad Rokytnou.

13:15 Jaroměřice nad Rokytnou. Příjezd k budově školy.

Tímto je exkurze do objektu čs. opevnění uzavřena. Pokud byl výukový celek zhodnocen v samotném areálu srubu není třeba se k dalšímu hodnocení v následujících hodinách již vracet. V případě, že by to učitel považoval za vhodné, lze požádat kolegy vyučující český jazyk, aby žáci dostali prostor pro písemné zaznamenání svých dojmů, postřehů a názorů. Volbu slohového útvaru ponecháme na vyučujícím nebo samotných žácích.

Ukončením exkurze samozřejmě téma opevnění se všemi svými příčinami a důsledky nekončí. Učitel se k exkurzi a faktům v ní prezentovaných může během další výuky vracet, upozorňovat na souvislosti mezi těmito událostmi a dalším vývojem, tak jako se k tomuto tématu stále vrací naše společnost.

4 VÝZKUM

4.1 Příprava výzkumu

Aby se diplomová práce nezakládala pouze na teoretických domněnkách a předpokladech, byla alespoň částečně realizována a následně zhodnocena žáky v dotazníku. V přípravné fázi výzkumu jsem se seznámila s literaturou k tématu a základními požadavky a metodami pedagogického výzkumu. Z časových důvodů (termín odevzdání práce a termín otevření objektu) byly v praxi vyzkoušeny pouze úkoly, které jsou uvedeny jako činnost před exkurzí. Je třeba tedy zdůraznit, že žáci nenavštívili objekt v Šatově. Z tohoto důvodu nebyl pro účely výzkumu využit experiment, ale dotazníkové šetření, kdy žáci hodnotili činnost, kterou pro výuku navrhuje tato práce. Zároveň jsem měla možnost vyzkoušet si vlastní návrhy ve výuce, schopnost plánování hodiny, především pak její časové rozvržení, schopnost posoudit obtížnost úkolů. Cílem výzkumu bylo získat hodnocení žáků týkající se navrhovaných metod práce před exkurzí a pracovních listů. Dále byl zjišťován zájem o možnost navštívení jednoho z objektů. V přípravné fázi výzkumu byl stanoven výzkumný problém „Jaká bude reakce žáků na téma a způsob práce, které navrhuji?“ Tento široce pojatý výzkumný problém byl pro potřeby výzkumu definován do konkrétních výzkumných hypotéz, které výzkum vyvrátí nebo potvrdí. Hypotézy, stanovené před provedením výzkumu:

- H 1 Téma vyvolá mnohem menší zájem u děvčat než u chlapců.
- H 2 Mnou použité vyučovací metody vyvolají obecně u žáků menší zájem o problematiku dějepisného vyučování, než práce stávající paní učitelky.
- H 3 Zájem žáků o problematiku opevnění nebude odpovídat zájmu o exkurzi do jednoho z objektů.
- H 4 Pracovní listy budou hodnoceny spíše jako obtížné a příliš dlouhé.
- H 5 Jako nejvíce zajímavá bude hodnocena výroba a následná práce s modely bunkrů.

4.2 Prezentace výzkumu

Realizace výuky a následný výzkum byl proveden ve dvou devátých třídách v březnu 2010 na ZŠ Otokara Březiny v Jaroměřicích nad Rokytnou. Výuka dějepisu zde probíhá jako bloková výuka, v délce trvání 90 minut. Mohla jsem tak uskutečnit celý program bez přerušení. Pokusím se nyní krátce shrnout průběh výuky. Již několikrát jsem navštívila výuku paní Mgr. Hany Jandové a vždy jsem se zde setkala se zajímavými metodami práce, záměrně jsem proto pro svou práci volila třídy, kde paní učitelka dějepis vyučuje, abych získala objektivní hodnocení vlastní práce ze strany žáků. Výuka probíhala bez větších obtíží, žáci se o téma zajímali a spolupracovali. Ti, které téma neoslovalo, nijak výrazně nevyrušovali. U několika úkolů jsem byla mile překvapena logickým uvažováním žáků, například u celku s názvem „*Tanky nebo opevnění*“. Nejprve se většina žáků přiklonila k variantě budování moderní pohyblivé armády, ale záhy velmi rychle odhalili, proč bylo nakonec rozhodnuto pro opevnění. Nejoblíbenější pomůckou se staly modely bunkrů, což následně potvrdilo dotazníkové šetření. Fantazie žáků se nejvíce projevila při řešení úkolu „*Pomocí papírových modelů popiš taktiku boje objektů*“. Byly vytvářeny různé bojové linie s překvapivým umístěním objektů, ovšem autoři vždy dokázali svůj návrh zdůvodnit. Při úkolech, kdy třída neznala odpověď a mohla skutečně pouze odhadovat se aktivně zapojili všichni. Tak například při otázce „*Když mělo ČSR 15 mil. obyvatel, jak velkou si myslíte, že mohlo sestavit armádu?*“ padala povětšinou čísla nad 7 mil. mužů. Nepřekvapila mě udávaná čísla, ale intenzita zapojení třídy v úkolech tohoto typu. Žáci dobře zvládli i práci s ukázkami článků z dobového tisku, dokázali nalézt požadované informace a většinou i výstižně a jasně formulovat jejich obsah. Největší slabinu představoval zápis a to i přes to, že obdrželi pracovní listy a odpovědi lze zaznamenat pouze několika slovy. To ve mně vyvolalo dojem, že jsou pracovní listy příliš rozsáhlé a otázky složitě formulované. Celkově jsem ze tříd odcházela s dobrým pocitem především z aktivity žáků a s několika podněty pro zdokonalování vlastní pedagogické práce.

V následující hodině mi vyučující dalších předmětů dali prostor pro vyplnění dotazníků. Po ujištění, že žáci otázkám rozumí, byli požádáni, aby na dotazník nějakým srozumitelným způsobem označili jestli ho vyplňuje dívka nebo chlapec. Čas pro vyplnění dotazníku byl stanoven na 20 minut. Žáci byli ujištěni, že stálým

zaměstnancům školy budou předány pouze výsledky, nikoliv dotazníky samotné, aby byla zachována anonymita odpovědí. Na dotazník odpovídalo 31 respondentů, z toho 21 chlapců a 10 dívek. Dotazník měl rozsah devět otázek různého typu, hojně bylo využito škálování, neboť pomocí škály lze vyjádřit míru intenzity nějakého jevu. V bodě 9 bylo možno vyjádřit jakýkoliv postřeh, nápad či připomínku k výuce. Kromě toho obsahoval krátkou zprávu o jeho účelu a poděkování za věnovaný čas. Celý dotazník lze nalézt v příloze. Otázka č. 1 *„Dějepis je můj nejoblíbenější předmět.“* se ptá na celkový zájem o předmět dějepis. Srovnáním výsledků ot. č. 2 *„Způsob práce v hodinách dějepisu u mě obvykle vyvolá velký zájem o probírané téma.“* a ot. č. 4 *„Vyučování ve mě vzbudilo zájem o problematiku čs. opevnění nebo o ČSR.“* se budeme ptát na objektivní hodnocení mnou použitých metod ve srovnání s metodami paní učitelky Jandové. Zde je nutné zdůraznit, že se z mé strany nejedná o „soupeření“ se stávající paní učitelkou. Vycházím z vědomí, že žáci jsou zvyklí na aktivizující metody a lze tedy jejich srovnáním získat objektivní pohled na mou práci. Zároveň bude výsledek otázky č. 4 srovnán s údaji v ot. č. 5 *„Kdyby škola pořádala exkurzi do jednoho z objektů, měl bych zájem se zúčastnit.“*, čímž bude stanoven vztah mezi zájmem o problematiku opevnění a zájmem o realizování exkurze. Ot. č. 3 *„O „bunkrech“ jsem se doslechl/a ještě dříve, než byly uvedeny v hodině dějepisu.“*, je formulovaná jako uzavřená a ptá se po dosavadních zkušenostech žáků s objekty opevnění. V ot. č. 6 *„Pracovní listy a zadané úkoly byly:“* budou žáci metodou škálování hodnotit navržené pracovní listy. Ot. č. 7 *„Očísluj jednotlivé činnosti podle toho, která tě nejvíce bavila (1 = nejvíce, 6 = nejméně zajímavé).“* a ot. č. 8 *„Očísluj jednotlivé činnosti podle toho, která ti poskytla nejvíce nových informací (1 = nejvíce, 6 = nejméně nových informací).“*, hodnotí jednotlivé činnosti podle oblíbenosti a míry přínosu nových informací.

Ještě během vyplňování dotazníku mi někteří žáci sdělili, že způsob hodnocení otázek č. 7 a 8 jim nevyhovuje a většina třídy to potvrdila. Byli nuceni volit pořadí jednotlivých činností, ačkoliv by některé z nich chtěli uvést na jedno místo. Více by uvítali hodnocení „známkováním“, kdy by bylo možné více činnostem udělit stejnou pozici.

Předpokládám následující hodnocení jednotlivých položek v dotazníku: Vyhodnocení uzavřené otázky č.3 bude uvedeno v procentech a u otázek č.7 a 8 pořadí odpovědí podle toho, s jakou četností je žáci uváděli

Pro hodnocení škálových otázek nepoužiji údaje v procentech, ačkoliv by tak bylo zřejmé jak žáci odpovídali ke konkrétní otázce. Ovšem k vyvrácení či potvrzení stanovených hypotéz je třeba vyhodnotit jednotlivé otázky jako celek a následně je porovnat s ostatními otázkami.

Jednotlivým hodnotám škály se přidělí koeficient (5= nejvíce příznivý postoj, 1= nejméně příznivý postoj), jednotlivé frekvence voleb se tímto koeficientem vynásobí a výsledek násobků sečte. Součet těchto násobků se vydělí počtem respondentů. Tímto způsobem získáme hodnoty pro danou otázku.

„Kdyby škola pořádala exkurzi do jednoho z objektů, měl bych zájem se zúčastnit.“

Plně souhlasím	18 (respondentů) x 5 (koeficient) = 90
Souhlasím	11 x 4 = 44
Nemám vyhr. názor	1 x 3 = 3
Nesouhlasím	0 x 2 = 0
Plně nesouhlasím	1 x 1 = 1

$$90 + 44 + 3 + 0 + 1 = 138$$

$$138 \div 31 \text{ (počet respondentů)} = 4,45.$$

Výsledná hodnota otázky je 4,45 což je velmi příznivý výsledek, neboť nejvyšší dosažitelná hodnota je 5.

4.3 Vyhodnocení získaných údajů

Tabulka s výsledky pedagogického výzkumu

číslo otázky	znění otázky	varianty	vyhodnocení	
1	Dějepis je můj nejoblíbenější předmět.	Bodové hodnocení 1-5 (1 nejhorší, 5 nejlepší)	3, 45	
2	Způsob práce v hodinách dějepisu u mě obvykle vyvolá velký zájem o probírané téma.	Bodové hodnocení 1-5 (1 nejhorší, 5 nejlepší)	3, 82	
3	O „bunkrech“ jsem se doslechl/a dříve, než byly uvedeny v hodině dějepisu.	a) ano, některé jsem navštívil/a osobně	29%	
		b) ano, slyšel/a jsem, že existují	65%	
		c) ne, vůbec nevím, že zde něco takového je	6%	
4	Vyučování ve mně vzbudilo zájem o problematiku čs. opevnění.	Bodové hodnocení 1-5 (1 nejhorší, 5 nejlepší)	3, 61	
5	Kdyby škola pořádala exkurzi do jednoho z objektů, měl/a bych zájem se zúčastnit.	Bodové hodnocení 1-5 (1 nejhorší, 5 nejlepší)	4, 45	
6	Pracovní listy a zadané úkoly byly:	zajímavé	4, 0	
		snadné	4, 1	
		přiměřeně dlouhé	3, 8	
7	Očísluj jednotlivé činnosti podle toho, která tě nejvíce bavila.	hodnocení 1-6 (1 nejlepší, 6 nejhorší)	práce s modely opevnění	1
			filmová ukázka	2
			výklad učitele	3
			novinové články	4
			úkol „Tanky nebo opevnění“	5
			zakreslování do mapy	6
8	Očísluj jednotlivé činnosti podle toho, která ti poskytla nejvíce nových informací.	hodnocení 1-6 (1 nejlepší, 6 nejhorší)	výklad učitele	1
			práce s modely opevnění	2
			úkol „Tanky nebo opevnění“	3
			novinové články	4
			filmová ukázka	5
			zakreslování do mapy	6
9	Máš zájem říct k tématu ještě něco dalšího? (Postřehy, doporučení, připomínky, návrhy.)		více prezentovat na modelech	
			více videa, více obrázků	
			powerpointová prezentace	
			modely tanků	

4.4 Interpretace výsledků pedagogického výzkumu

Na základě výsledků provedeného výzkumu můžeme vyvrátit či potvrdit stanovené hypotézy.

- H 1 *Téma vyvolá mnohem menší zájem u děvčat než u chlapců.* Tato hypotéza byla zcela vyvrácena, ačkoliv to z výsledků uvedených v části „Vyhodnocení získaných údajů“ není patrné. Pro ověření této hypotézy jsem při prvním vyhodnocování výzkumu vyhodnocovala zvlášť odpovědi dívek a chlapců na otázku č. 4. Rozdíly mezi jednotlivými hodnotami byly však natolik nízké, že jsem se pro přehlednost celkových výsledků výzkumu rozhodla dotazníky vyhodnocovat společně. Výsledky však mohly být značně ovlivněny nepoměrem dívek a chlapců ve výzkumném vzorku – 10 dívek, 21 chlapců.
- H 2 *Mnou použité vyučovací metody vyvolají obecně u žáků menší zájem o problematiku dějepisného vyučování, než práce stávající paní učitelky.* Hypotéza se potvrdila. Tato hypotéza byla vytvořena proto, že jsem měla možnost vidět paní učitelku několikrát při vedení dějepisné výuky. Její metody a přístup k žákům byly vždy, podle mého mínění, na vysoké úrovni. (Zde bych upozornila na zajímavý výsledek ot. 1 a 2.) Paní učitelka využívá jak klasických tak aktivizujících metod pro výuku, proto jsem zvolila k prezentaci a výzkumu právě její třídu. Předpokládala jsem, že hodnocení žáků, kteří jsou zvyklí na aktivizující metody výuky bude vzhledem k mým potřebám objektivnější než hodnocení žáků, kteří jsou vyučováni povětšinou frontální výukou.
- H 3 *Zájem žáků o problematiku opevnění nebude odpovídat zájmu o exkurzi jednoho z objektů.* Hypotéza byla vytvořena na základě domněnky, že žáci budou mít zájem o exkurzi obecně jako možnost opustit třídu a nikoliv o její téma. Ačkoliv ot. číslo 5 vykazuje vyšší hodnotu než ot. 4, nepovažuji hypotézu za potvrzenou. Můj očekávaný rozdíl mezi těmito hodnotami byl mnohem vyšší.
- H 4 *Pracovní listy budou hodnoceny spíše jako obtížné a příliš dlouhé.* K mému velkému překvapení se hypotéza nepotvrdila.
- H 5 *Jako nejvíce zajímavá bude hodnocena výroba a následná práce s modely bunkru.* Hypotéza se potvrdila. Překvapilo mě, že model bunkru se dobře

umístil nejen v hodnocení nejzajímavější činnosti, ale i v činnosti, která přinesla nejvíce nových informací.

V dotazníku hodnotilo 31 respondentů činnost a pracovní listy navrhované v diplomové práci pro uvedení tématu exkurze, v práci uvedené jako činnost před exkurzí.

Lze konstatovat, že výuka byla hodnocena spíše pozitivně. Navržené pracovní listy byly hodnoceny jako zajímavé, přiměřeně obtížné a přiměřeně dlouhé. Z jednotlivých metod a pomůcek při výuce byla nejlépe hodnocena práce s papírovými modely bunkrů. Většina žáků o existenci opevnění slyšela již před výukou, někteří navštívili i několik objektů - povětšinou se však jednalo o objekty lehkého opevnění. Z výsledků dotazníkového šetření vyplývá velký zájem o exkurzi s tematikou čs. opevnění. Mezi náměty pro zlepšení navrhované výuky se nejčastěji vyskytuje větší míra využití modelů, obrázků, případně využití powerpointové prezentace. Z toho usuzuji, že jsem dostatečně nezohlednila zásadu názornosti při přípravě výuky a budu si toho vědoma v další činnosti.

ZÁVĚR

Dnes, kdy armáda opustila a předala většinu objektů čs. opevnění z let 1935 - 1938 do civilních rukou a kdy řada dobrovolníků věnuje těmto objektům čas, energii a finance, se tvrze, sruby a řopíky stávají lákadlem pro turisty. Mnozí obdivují jejich mohutnost a strategii boje. Jiní je vnímají jako bránu do naší minulosti, svědka velké zrady ze strany spojenců či naopak jako důkaz, že jsme zradili sami sebe. Ať už se po zvážení argumentů rozhodneme pohlížet na tuto minulost jakkoliv, objekty opevnění jsou svědky naší historie, ke které se stále vracíme a která se odrazila v naší společnosti. Tato část naší minulosti je zařazena do výuky základních škol. Proto jsem se rozhodla toto téma zpracovat na základě požadavků pedagogických dokumentů, především RVP ZV a navrhnout tak možnost zařazení tohoto tématu do výuky. Domnívám se, že tak vznikla práce, jejíž téma je jak z pohledu historického, tak didaktického aktuální.

V úvodu práce jsem za hlavní cíl stanovila sepsání práce, která bude vycházet z požadavků oborové didaktiky a základních pedagogických dokumentů a následně bude moci být využita jako podklad pro sestavení metodické příručky, která bude na základě problematiky opevnění prezentovat poslední roky existence první československé republiky. Zejména pak mezinárodní situaci ČSR ve vztahu k jeho nejbližším sousedům a spojencům, reakce společnosti na vznikající ohrožení republiky ze strany Německa. K dosažení cíle jsem využila několik metod bádání využívaných v didaktice dějepisu, z těch nejdůležitějších lze jmenovat didaktickou analýzu. Nejprve jsem nastudovala dosavadní stav historického bádání ve zvoleném tématu, k čemu badatelé dosud dospěli, jak se pohlíží na příčiny výstavby opevnění ve vztahu například k mezinárodní situaci ČSR nebo na příčiny a důsledky nedokončení a nevyužití k obraně republiky. Poté jsem zvažovala a hodnotila jakou míru a typ těchto poznatků zařadit do výukového obsahu a co tím sleduji, prováděla jsem analýzu cílů a hodnot. Následně bylo nutné provést metodickou analýzu, tedy jak budu stanovena fakta, cíle a hodnoty předávat žákům. Při stanovování jednotlivých úkolů jsem využila metodu typologickou. Ptala jsem se, jak žák dospěje k vyřešení úlohy, jakou měrou k tomu přispěje učitel, skupinová práce. Kdy budou fakta prostě sdělována a kdy k nim žák dospěje vlastním úsilím. V konečné fázi jsem využila pedagogického výzkumu pro hodnocení vlastní navrhované práce. Zde jsem

se setkala s pozitivním hodnocením žáků, ačkoliv jsem si vědoma toho, že velikost výzkumného vzorku, který jsem měla k dispozici mohl značně ovlivnit získané výsledky. Přesto jsem získala alespoň orientační hodnocení vlastní práce a několik věcných návrhů pro její zdokonalení.

Lze konstatovat, že vytyčený cíl práce byl naplněn. V kapitole jedna shrnuji základní požadavky a principy RVP ZV a mimotřídní formy výuky exkurze, ze kterých jsem následně vycházela. Zároveň jsem v kapitole dvě hodnotila fakta z problematiky opevnění, včetně těch, která odrážejí mezinárodní situaci ČSR v letech 1935 - 1938. Na základě těchto dvou kapitol vznikla kapitola třetí, která je naplněním samotného cíle práce. Najdeme zde konkrétní návrh exkurze a činností před exkurzí, včetně využitých forem, metod a prostředků výuky a jejich didaktické zdůvodnění.

Předpokládám, že diplomová práce najde své uplatnění v praxi. Již během psaní práce jsem spolupracovala s Mgr. Z. Farkasem, který je učitelem dějepisu na ZŠ a lektorem semináře „Průvodce pohraničním opevněním z let 1935 – 38“. Tento seminář pořádá Středisko služeb školám a Zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků v Brně a Mgr. Farkas projevil zájem o možnost použití některých složek práce pro potřeby semináře. Některé výstupy práce jsem rovněž sama využila během pedagogického výzkumu na ZŠ Otokara Březiny v Jaroměřicích nad Rokytnou, kde taktéž projeví o práci zájem. Především zamýšlím postoupit práci základním školám, jako podklad pro tvorbu metodické příručky k exkurzi do objektu čs. opevnění. A to nejen v oblasti jižní Moravy, ale i pedagogům z jiných regionů, kteří mohou jednotlivé části práce snadno přizpůsobit místním podmínkám.

Resumé

Diplomová práce se zabývá československým opevněním z let 1935 – 1938 a jeho využitím ve výuce dějepisu. Práce má historicko-didaktický charakter, vychází z oborové didaktiky dějepisu a základních pedagogických dokumentů. Její součástí je kromě teoretických východisek i konkrétní návrh exkurze do objektu těžkého opevnění - pěchotního srubu MJ-S 3 v Šatově nedaleko Znojma. Samotnou návštěvu objektu předchází dvouhodinové uvedení do problematiky opevnění formou výuky ve třídě, která je také podrobně uvedena a zdůvodněna. Celý program je určen pro žáky devátých tříd základních škol. Součástí práce je výzkum, kde žáci dvou devátých tříd hodnotili metody a prostředky výuky navrhované autorkou práce.

Abstract

The diploma work deals with the Czechoslovakian fortification from 1935 – 1938 and its use in history education. The diploma work has a historical-didactic character; it results from the professional didactics of history and basic pedagogical documents. Besides theoretical resources, it also includes a concrete proposal of excursion in the object of heavy fortification – infantry log cabin M J-S 3 in Šatov close to Znojmo. A two-hour introduction into questions regarding fortifications in the form of education in the class which is also stated and rationalised in details precedes the very visit of the object. The whole programme is intended for pupils of the 9th primary school classes. The research where the pupils of two ninth classes evaluated methods and means of education proposed by the author of this work is part of the work.

Seznam vyobrazení v textu

Obr.1: LO vzor 36 typ A a B (vlevo) a typ C (vpravo).....	25
Obr.2: LO vzor 37 typ A (vlevo) a typ B (vpravo)	26
Obr.3: LO vzor 37 typ C (vlevo) a typ D (vpravo)	26
Obr.4: Samostatný pěchotní srub	27
Obr.5: Samostatný pěchotní srub	29
Obr.6: Schéma tvrze.....	30
Obr.7: Tvrzový pěchotní srub – bez klasického vstupu	31
Obr.8: Dělostřelecký srub	32
Obr.9: Vchodový srub s širokým vjezdem.....	33
Obr.10: Dělostřelecká pozorovatelna umístěná na výšině	34
Obr.11: Granátový skluz	36
Obr.12: Lehký kulomet vzor 1926 (vlevo) a tentýž kulomet ve zvonu (vpravo)	36
Obr.13: Těžký kulomet vzor 1924	37
Obr.14: Těžký kulomet vzor 1937	37
Obr.15: 4cm kanón vzor 1936.....	38
Obr.16: 10 cm houfnice vzor 1938	38
Obr.17: Dělostřelecká otočná a výsuvná věž	39
Obr.18: 9 cm minomet vzor 1938	39
Obr.19: Protitankové a protipěchotní překážky	43
Obr.20: Barevné vyznačení ohroženosti hranic z úkolu uvedeného níže	55
Obr.21: Vz. od. pro skupiny 2 a 4.....	69
Obr.22: Vz. od.: pro společný úkol.....	69

Literatura:

Bibliografie týkající se didaktické problematiky:

BOKOROVÁ, M.: Mikulov kardinála Dietrichštejna (Diplomová práce), Brno, PdF MU, 2007, 103 s.

ČAPEK, V. a kol.: Didaktika dějepisu I. Praha: SPN, 1985. 271 s. ISBN neuvedeno.

ČAPEK, V. a kol.: Didaktika dějepisu II. Praha: SPN, 1988. 388 s. ISBN neuvedeno.

ČAPEK, V. a kol.: Úvod do studia didaktiky dějepisu. Plzeň: Západočeská univerzita, 2005. 92 s. ISBN 80-7043-395-7

ČAPKA, F.: K práci s regionálním materiálem ve výuce dějepisu. In: Cesty k tvořivé škole. Brno: Masarykova univerzita, 1998. 596 s. ISBN 80-210-1938-7.

Efektivní učení ve škole. Praha: Portál, 2005. 142 s. ISBN 80-7178-556-3.

GAVORA, P.: Úvod do pedagogického výzkumu. Brno: Paido, 2000. 207 s. ISBN 80-85931-79-6.

GROCHALOVÁ, L.: Baťův Zlín v regionální výuce dějepisu (Diplomová práce), Brno, PdF MU, 2007, 97 s.

JULÍNEK, S. a kol.: Základy oborové didaktiky dějepisu. Brno: Masarykova univerzita, 2004. 275 s. ISBN 80-210-3495-5.

JULÍNEK, S.: Úvod do teorie a praxe výuky dějepisu. Brno: Masarykova univerzita, 1995. 155 s. ISBN 80-210-1225-0.

JŮVA, V.: Principy, formy a metody mimoškolní výchovy a vzdělávání. Brno: Krajské kulturní středisko, 1989. 46 s. ISBN neuvedeno.

KALHOUS, Z., OBST, O.: Školní didaktika. Praha: Portál, 2002. 447 s. ISBN 978-80-7367-571-4

KYRIACOU, CH.: Klíčové dovednosti učitele: cesty k lepšímu vyučování. Praha: Portál, 2004. 151 s. ISBN 80-7178-965-8.

LABISCHOVÁ, L., GRACOVÁ, B.: Příručka ke studiu didaktiky dějepisu. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2008. 276 s. ISBN 978-80-7368-584-3.

MAŇÁK, J., ŠVEC, V.: Cesty pedagogického výzkumu. Brno: Paido, 2004. 78 s. ISBN 80-7315-078-6.

MEJSTŘÍK, V. a kol.: Metodika dějepisu jako učebního předmětu. Praha: SPN, 1964. 371 s. ISBN neuvedeno.

PECINA, P., ZORMANOVÁ, L.: Metody a formy aktivní práce žáků v teorii a praxi. Brno: Masarykova univerzita, 2009. 147 s. ISBN 978-80-210-4834-8.

PETTY, G.: Moderní vyučování. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7367-172-7.

ROZBOŘIL, J.: Historická exkurze regionem Austerlitz (Diplomová práce), Brno, PdF MU, 2007, 72 s.

RŮŽIČKOVÁ, J.: Didaktické inspirace. Z odkazu metodiky a didaktiky dějepisu předchozích desetiletí. Milevsko: ASUD, 1997. 137 s. ISBN neuvedeno.

STŘELEČ, S.: (ed.): Studie z teorie a metodiky výchovy I. Brno: Masarykova univerzita, 2004. 155 s. ISBN 80-86633-21-7.

STŘELEČ, S. (ed.): Studie z teorie a metodiky výchovy II. Brno: Masarykova univerzita, 2005. 214 s. ISBN 80-210-3687-7.

SVOBODOVÁ, J. (ed): Výběr z reformních i současných edukačních koncepcí. (Zdroje inspirace pro učitele). Brno: Masarykova univerzita, 2007. 220s. ISBN 978-80-86633-93-0.

ŠIMONÍK, O.: Úvod do didaktiky základní školy. Brno: MSD, 2005. 140s. ISBN 80-86633-33-0.

ŠTĚPÁNEK, K.: Hrané historické filmy k období Velké francouzské revoluce a školní dějepis. In: MIHOLA, J.: (ed.) Velká francouzská revoluce ve vztahu k vědě, pedagogice, náboženství a kultuře. Brno: MU, 2005. 80s.

VÚP: Rámcový vzdělávací program základního vzdělávání, Praha: 2007.

Bibliografie týkající se historické problematiky:

Areál československého opevnění Šatov. Naučná stezka za historií, vínem a opevněním. Kolektiv autorů. Brno: Spolek přátel československého opevnění, 2006. ISBN 80-86463-22-2

ARON, L. a kolektiv: Československé opevnění 1935-1838. Dvůr Králové nad Labem: FORTprint, Okresní muzeum Náchod, 1998. 194s. ISBN 80-86011-05-4

ČAPKA, F.: Dokumenty a materiály ke studiu národních dějin v letech 1848 – 1918. Brno: Masarykova univerzita, 1996. 127s. ISBN 80-210-0584-X

DUBÁNEK, M., LAKOSIL, L., MINAŘÍK, P.: Utajená obrana železné opony: Československé opevnění 1945 – 1964. Praha: MF, 2008. 216s. ISBN 978-80-204-1758-9.

HOLUB, O.: Zrazené pevnosti. Praha: Naše vojsko, 1982. 281s. ISBN neuvedeno.

KÁRNÍK, Z.: České země v éře První republiky (1918 – 1938) III. Praha: Libri, 2003. 803 s. ISBN 80-7277-119-1.

KEJZAR, M.: Československé opevnění z let 1935 – 1938 na Trutnovsku. Dvůr Králové n. L.: FORTprint, 2008. 397 s. ISBN 978-80-86011-37-0

KUPKA, V., ČTVERÁK, V., DURDÍK, T., LUTOVSKÝ, M., STEHLÍK, E.: Pevnosti a opevnění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha: Libri, 2002. 555s. ISBN 80-7277-096-9

LIKOVSKÝ, J., BAUER, Z.: Opevnění předmostí Prahy. Praha: Ivo Železný, 1998. 116s. ISBN 80-237-3581-0

MACOUN, J.: Československé pevnosti. Brno: CP Books, a.s., 2005. 96s. ISBN 80-251-0601-2

Pamětní spis o česko-slovenském opevnění. Z německého originálu přeložil Vladimír Kupka. Dvůr Králové nad Labem: FORTprint, 2000. 219s. ISBN 80-86011-10-0

RÁBONĚ, M. a kolektiv: Průvodce tvrzí Bouda. Dvůr Králové nad Labem: FORTprint, 1991. 57s. ISBN 80-900299-1-4

RÁBONĚ, M.: Val na obranu republiky. Československé opevnění z let 1935-1938 na Králicku. Brno: Spolek přátel československého opevnění Brno, 2005. 527s. ISBN 80-96463-21-4

STEHLÍK, E.: Lexikon těžkých objektů československého opevnění z let 1935 – 1938. Dvůr Králové n.L.: FORTprint, 2001. 304 s. ISBN 80-86011-13-5

STEHLÍK, E.: Lexikon tvrzí československého opevnění z let 1935 – 1938. Dvůr Králové n. L.: FORTprint, 1996. 71s. ISBN 80-900299-3-0

STEHLÍK, E.: Pěchotní srub R-S 74 „Na Holém“ v datech a číslech. Dvůr Králové n. L.: FORTprint, 1995. 41 s. ISBN 80-901580-0-5

ŠRÁMEK, P.: Když zemřít, tak čestně: Československá armáda v září 1938. Brno: SPČO, 1998. 134 s. ISBN neuvedeno.

ŠRÁMEK, P.: Ve stínu Mnichova. Praha: Mladá fronta a.s., 2008. 160s. ISBN 978-80-204-1848-7

Utajené pevnosti. Československé opevnění z let 1936-1938 na jižní Moravě. Kolektiv autorů. Brno: Spolek přátel československého opevnění Brno, 2003. 163s. ISBN 80-86463-12-5

Periodika:

ABC mladých techniků a přírodovědců, 21/32, Mladá Fronta 1988, 32s.

ABC mladých techniků a přírodovědců, 1/33, Mladá Fronta 1988, 32s.

ABC mladých techniků a přírodovědců, 3/33, Mladá Fronta 1988, 32s.

Brána Památek 3/2005, Vydává Občanské sdružení POLYPEJE, společnost pro obnovu a využití hist. památek s podporou Jihomoravského kraje, Brno, 30s., ISSN 1214-4320.

Důstojnické listy, roč. 18, 1938.

Lidové noviny, 21.9. 1938.

Lidové noviny, 24. 9. 1938.

Moravské noviny, 24.9. 1938.

Rudé právo, 22. 9. 1938.

Telegraf, 21. 9. 1938.

Válka revue 1-2/2010, Extra Publishing, s.r.o., 2009, 50s.

Válka revue 3/2010, Extra Publishing, s.r.o., 2010, 50s.

PŘÍLOHY